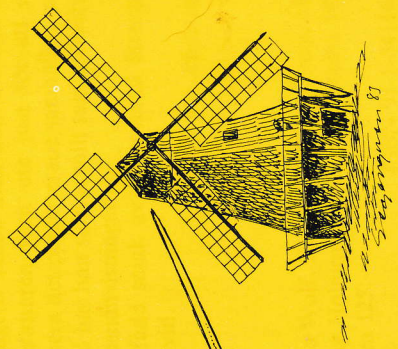
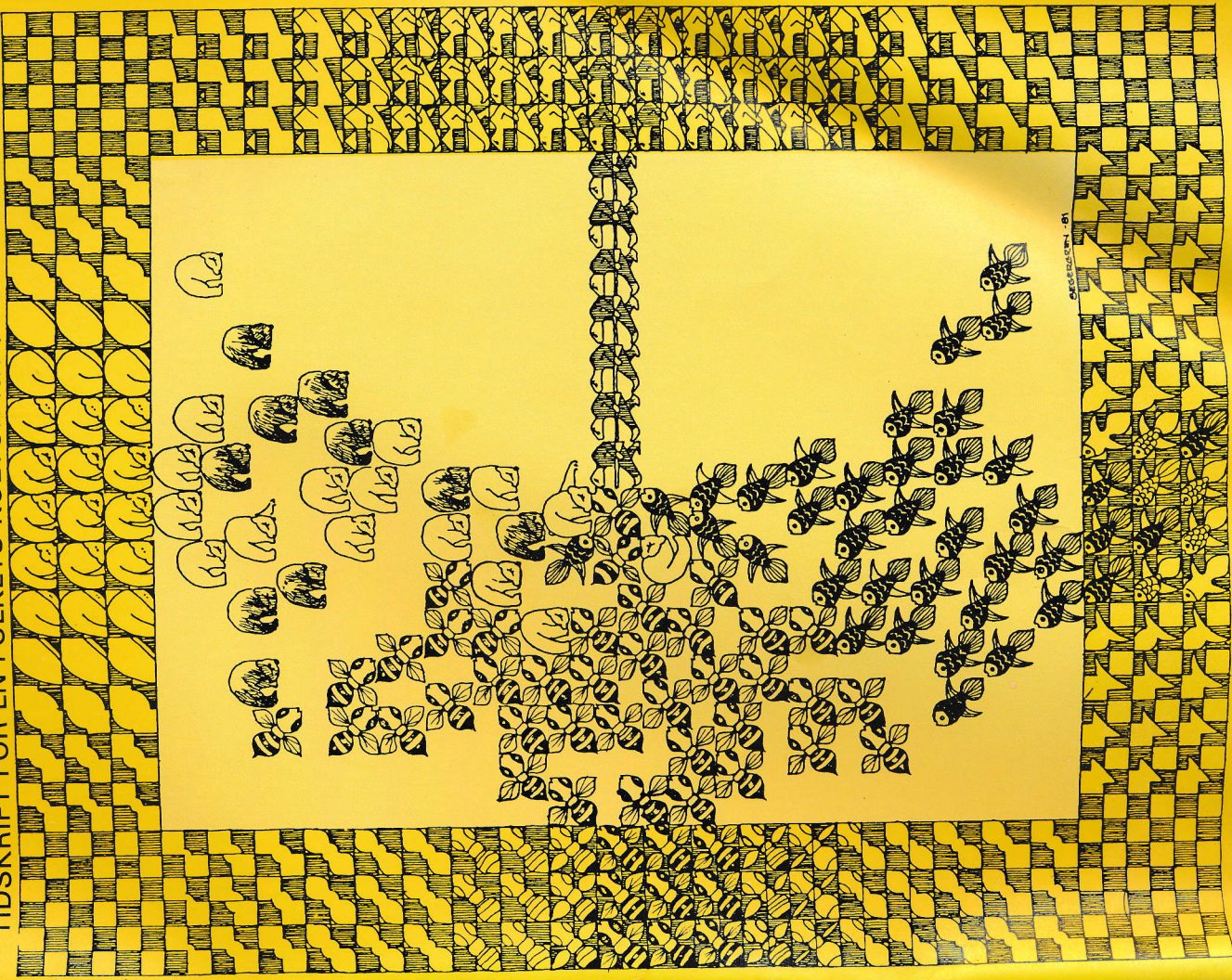

FÖRROCHNU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR NR 1 1985 PRIS 25 KR

DON QUIJOTE DE LA ÅSTORP
GÅR TILL ATTACK MOT
DEBATTERNA !

I ETT DEBATTINLÄGG I HD 9-1-83
SÅGER BENGT FRANZEN, 'ORD-
FÖRÄNDE I FÖRETAGSGRUPPEN I
ÅSTORP, ATT "DEBATTERNA HAR
GETT ÅSTORP DÅLIGT RYKTE !"

HELSINGBORG (GÅ) - DET HAR DOM VÅL
INTE 'GENMÅLER GULA ÅRTERS PRESSATTA-
CHE EFTER MÖTE PÅ HÖGKVARTERET MED
GEN. RED. OCH ADM. KOMM. NÄRVARANDE.
-ATT GÅ TILL STORNS MOT DEBATTER-
NA ÄR ETT FELSLUT, ETT TANKEFEL, ETT
MISSHUGG I SYFTE ATT TYSTA, ATT GRÄVA
NER, ATT INTE LÄSSAS OM!
- NEJ, DET ENDA SOM VAR BRA MED

SKOLKONFLIKTEN VAR ATT DET BLEV DEBATT
TILL SLUT.
DET ÄR UTEBLIVEN DEBATT SOM DRIVER
MOTSÄTTNINGAR TILL STRID.

GULA ÅRTER VILL HÄRMED HÄVDA
SIN OOMKULLRUNKELIGA MENING
ATT

ÅSTORP HAR ABSOLUT IN-
TE FÅTT DÅLIGT RYKTE! AL-
LA UTOM BENGT FRANZEN
ANSER TVÄRTOM ATT EN
PLATS DÄR DET BLÅSER
FRISKA FLÅKTAR ÄR MER
ATTRAKTIV ÄN EN
SOVANDE BY !

FÖRROCHNU

Tidskrift för en folkets kultur

Adress: Hornsgatan 170, 2 tr.
117 28 Stockholm

Telefon: 08 — 84 73 14
Mottagning: måndagar 18 — 20
Postgiro: 35 60 72 — 9
Bankgiro: 324 — 1262
Prenumeration: 110:-/4 nr
Stödprenumerat: 150:-/4 nr
Medlemskap: 100:-
Årsavgift: 100:-

Förr och Nu ägs av föreningen med
samma namn.
Föreningens paroller är:
● FÖR EN FOLKETS KULTUR
● FÖR EN FOLKETS HISTORIA
● FÖRSVAR FÖR YTTRANDE-
OCH TRYCKFRIHET
● ANTIIMPERIALISM

Styrelse:
Gun Kessle, ordförande
Ulla-Britt Antman, ansv. utg.
Anette Sandström, kassör
Tomy Gustavsson
Gunilla Karlsson
Per-Olov Käll
Ann-Karin Lennartsson
Anne Lidén
Mats Miljand
Margareta Zetterström
Håkan Ågren
Kerstin Nordfors
Jan-Olof Erlandsson
Kent Begler

FÖRR OCH NU begär inte pengar av stat eller kommun. Våra inkomster kommer från medlemmar och andra läsare; medlemsavgifter, gåvor och prenumerationer. Vi i FÖRR OCH NU utför själva ett frivilligt föreningsarbete ända från redaktion till distribution. Detta visar att det frivilliga bildningsarbetet och den gamla folkrorelsetraditionen fortfarande är en demokratisk möjlighet. Man kan stå på egna ben!

Om Du tycker att tidningen är bra och om Du vill att den skall fortsätta att utvecklas ge då gärna en gåva men helst en eller fler prenumerationer!

Om Du bor i Stockholmstrakten ring oss då måndagar 18 — 20 och kom sedan upp för att delta i arbetet. Det finns mycket att göra.

Styrelsen

Innehåll

Tomy Gustavsson. Ledare	4
Janken Myrdal. Engelsekretsproppret	5
Dennis Zackrisson. Torgny Lindgrens Bat Seba	6
Lars André. Kriget bestämde deras författarskap	8
Lars André. Det svåra kriget	10
Jan Fogelbäck. Meurlings litteraturkritik	12
Jan Lindahl. SvD nobbar debatt om Thorild	13
Åke Bergman. Lars Gustafsson och sprickorna i muren	14
Anne Lidén. Göran Segergren, en konstnär som valt sida	34
Mats Miljand. Röster från Tjeckoslovakien.	53
Anne Lidén. Arne Garborg	54
Tor Obrestad. Om Arne Garborgs skådespel <i>Läraren</i>	56
Bokanmälningar	63

Omslag.

Framsida. Göran Segergren. Naturen slår tillbaka. Tusch 20 × 25 cm. Malmö 1981.

Baksida. Satir mot Gösta Brodin, »Don Quijote de la Åstorp». Ur *Gula Årtet* 1/83.

Bilaga medföljer

□ Tidigt i gryningen för ethundrafemtio-ett år sedan, i februari 1834, arresterades sex lantarbetare i den lilla byn Tolpuddle, Dorsetshire, Storbritannien. De dömdes till sju års förvisning till Australien. Brottet var att de organiserat sig. De hade bildat en förening, en »Friendly Society of Agricultural Labourers», för att skydda sig och de sina från svält och yttersta armod. Runt om i Storbritannien inträffade liknande händelser. På nationell nivå gjordes försök med »Grand National Consolidated Trades Union». Samma sak i andra europeiska länder (tex sidenvävarna i Lyon 1831). Den europeiska arbetarklassen börjar framträda som självständig politisk kraft.

Vi som lever nu, när det tjugonde århundradet går mot sitt slut, kan följa linjerna från Tolpuddle-martyrernas kamp rakt in i vår egen livstid.

Vi hamnar då bland gruvarbetare i södra Wales, och i Yorkshire. Ja, vi hamnar i sällskap med 120 000 brittiska kolgruvararbetare som kämpar en bitter och skoningslös kamp. En kamp för sina liv — sitt existensberättigande — sitt människovärde.

Vi hamnar då bland belgiska stålarbetare i Charleroi. Uppflugna på sina stora truckar demonstrerar de på gatorna. Fanorna svängs i luften. Varken studenter eller så kallade kulturarbetare syns till. Endast arbetare som slåss för sina jobb.

Vi hamnar bland franska stålverksarbetare i Longwy, Lorraine. På hetsiga stormöten ser vi upprörda arbetare, som insett att Mitterand-regimen genomför samma politik i Frankrike som Thatcher gör i England.

Så småningom kanske vi hamnar i Uddevalla, Bohuslän, där svenska arbetare i det längsta ville tro att »det starka samhället» skulle vara det goda samhället och hjälpa dem ur krisen.

Engelbrektsupproret

av Janken Myrdal

□ Lars-Olof Larsson har skrivit en lättläst och trevlig bok om Engelbrektsupproret. Han framlägger de viktigaste fakta kronologiskt, nästan krönikeartat.

En rad intressanta upplysningar om och kring upproret delges läsaren. Det är sakkunnigt skrivet utan några betydande faktafel. Påpekas bör dock att det var Engelbrekt och inte Karl Knutsson som talade till stockholmarna och fick dem att ansluta sig till upproret efter Stockholms erövring i början av 1436.

Larsson avvisar den befängda teori Lönnroth en gång framlade om att Hansan skulle ha initierat upproret. Med klara belägg i källmaterialet kan Larsson visa att det fanns tillräckliga missnöjesanledningar i olika sociala grupperingar för att ge upphov till ett uppror. Larssons argumentering är dock påfallande försiktig i skildringen av klassmotsättningarna. Kanske vill han inte hamna allt för nära den »nymarxistiska» tolkning av upproret som jag framförde för tio år sedan, och som då orsakade häftig debatt på tidningarnas kultursidor och an-

norstades.

Trots Larssons lågmälda argumentering har Lönnroth känt sig föranlåten att gå till håftigt angrepp mot boken på DN:s kultursida, varvid en kort debatt följde. Man kan fråga sig varför Engelbrekt är en av de få historiska gestalter som i vår avhistoriserade tid kan beredas plats på rikstidningarnas kultursidor och engagera till debatt. Jag tror att svaret ligger i frågan om vår nationella identitet. Tolkningen av Engelbrektsupproret har avgörande betydelse för hur man uppfattar den svenska nationens berättigande, oavsett om de meddebatterande har detta klart för sig eller inte.

Lars-Olof Larsson. ENGELBREKT ENGBREKTSÖSSON OCH 1430-TALETS SVENSKA UPPROR. 256 s. Norstedts 1984. Pris: ca 150:-

ISBN 91-1-843212-2

LAYOUT OCH REPRO

Vårt arbete med Förr och Nu görs helt på fritiden. Kan du hjälpa till med layout, montering eller repro, skriv till:

Förr och Nu
Hornsgatan 170, 2 tr
117 28 Stockholm

Torgny Lindgrens Bat Seba

av Dennis Zackrisson

□ Folkräkningar är av ondo. I Bibeln beskrivs hur illa det går när den enväldige kung David låter skaffa fram den första befolkningsstatistiken över Israel. Men i vanlig ordning drabbas bara folket av *Herrens svär* och *pest* efter missgärningen. Kungahuset klarar sig undan förödelsen, kanske för att man står »över» folket och därför utanför räkningen.

Berättelsen upptar några sidor i Torgny Lindgrens nya roman *Bat Seba*. Nuida makthavare, som med allt större nit låter kartlägga medborgarna, bör ta sig i akt. Det är, med dagens mer flytande klassgränser, inte säkert att de klarar sig lika lätt som David. Särskilt om den medicinskt kurerbara pesten ersätts av de mer sociala straffena krig och hungersnöd. Datatekniken ger också möjligheter att räkna bättre än bibliotekarna, som anger olika resultat vid de tillfällen Israels folkräkning beskrivs (2 Sam. 24:9 och 1 Krön 21:5). Det är siffrorna i Andra Samuelsboken som används i Lindgrens version.

Handlingen i denna utgör också grundstommen till romanen. Centralfigur är Bat Seba. Hon blir Davids sista hustru och mor till efterträdaren Salomo. Men den kroppsliga förnedringen påverkar henne mindre än konsekvenserna av besluten hon fattar i sin nya livssituation:

»Den besegrade har inga avsikter längre, tänkte hon, ingen strävan och inget mål, den besegrade är fri från förhoppningar och drömmar, övergiven och fri. Fri att vara fången.

Om inte detta tillstånd skulle vara för evigt, måste hon besegra kung David.»

På ett plan är boken en skildring av hur Bat

Seba genom kärlek och olika palatsintriger manövrerar sig till allt större inflytande och makt. Hennes tribut blir att i slutet av bocken tvingas mördas och låta slå ihjäl med samma självklarhet som i alla tider utmärkt överheten i försvaret av sina intressen. Birgitta Wistrand och de andra i den livaktiga tjejdirektörsmaffian kanske kan hitta ett och annat tips för karriären.

I *Ormens väg på hälleberget* Torgny Lindgrens förra roman, berörs det personliga ansvaret direkt: »Intet går utanefter i människan det henne besmitta kan, men det som går utav människan, det är det som besmittar människan.» Den unga änkan Tea utsätts också hon för våldtäkt, dock en speciell form, som upprepas och senare även drabbar hennes dotter och sonhustru. Men till skillnad från Bat Seba har Tea ingen väg in i överheten och tiger därför och lider. På så sätt bevarar hon ändå sin inre integritet och styrka. Förtryckaren »hade egentligen aldrig någon makt över henne».

När David slår klorna i Bat Seba måste sex års äktenskapsband brytas för den kungliga ärrån. Och hennes make Uria offerar sig villigt, förvissad om att »vad kung David än hade i beredskap åt honom, något annat än rättvisa kunde det inte vara». Rättvisan är fruktansvärd och det tillkommer endast Herren, eller hans utkorade konung, att skilja ondska från godhet och lögn från sanning. För sent inser Uria detta

och hans larma försök till protester blir enbart patetiska.

Långt senare har Bat Seba omtolkat historien till att Uria övergett henne. Men frågan är om det inte ligger en djup sanning i denna tolkning. Varken Uria eller Tea och hennes olyckssystrar i *Ormens väg* tar strid för rätten och kärleken utan accepterar maktens påbud. Upproret existerar inte i svikarens sinnevärld.

Torgny Lindgren medverkade 17 augusti 1984 i radions P1. I *Sommarskrifter*, en uppläsningsserie med svenska författare, fick han möjlighet att ytterligare dra ut romanernas tendens. Programmet tillägnades en annan biblisk gestalt, Bileams åsna, som återfinns i Fjärde Mosebok, 24 kapitlet: »Sådan som hon är, så borde vi alla vara», enligt författaren.

Utmärkande för denna åsna är hennes tystnad. Under en resa vägrar hon upprepa de gånger att gå framåt. Inte förrän hon är halvt ihjälslagen av den rasande Bileam öppnar hon munnen och frågar försynt varför han slår henne. Då öppnar Herren Bileams ögon så att även han, och inte bara hans åsna, ser ärkeängeln som spärar vägen för ekipaget.

Att vara Bileams åsna är alltså att acceptera förtryck och plågor i väntan på en yttre frälsning. I *Ormens väg* förgörs plågoanden i en naturkatastrof just när Tea son beslutat sig för att slå tillbaka. *Bat Seba* visade att en självvald frälsning måste bli individuell. Berättelserna speglar på varsitt vis frånvaron av gemensamma handlingsmöjligheter; den totala bristen på politiska alternativ.

Rättvisan slår blint i en stat där ondskan och godheten blandas samman och tycks bli varandras förutsättningar. Och hur är

det i dag? Myndigheters rättsövregrupp och ekonomiska utpressning mot folket rättfärdigas med en strävan att behålla standarden på skolor och sjukhus. När vi i själva verket bara göder det politiska etablissemanget; en sammanvuxen här av byråkrater och partivalda beslutsfattare hos vilka lögn och sanning blandats till en ogenomskinlig ideologisk soppa. De som skulle företräda folket har valt Bat Sebas väg och själva blivit överhet!

Således är det inte förvånande att Torgny Lindgren konverterat från socialdemokrat till katolicismen. När den världsliga trosuppfattningen bryter samman byter han inriktning på sin tro. För den katolska läran spelar syndaförlåtelsen en central roll. Hela *Ormens väg* och flera av berättelserna i förra årets samling, *Merabs skönhet*, har biktens uppbyggnad. Och de försonande skildringarna öppnar stora möjligheter att förlåta såväl kung David som andra förtryckare.

Förlåtelse är ett populärt tema i dagens litteratur. Lars-Åke Augustsson kallar det för »revolutionär humanism» när han i essäsamlingen *De heligas uppror* bygger vidare på försoningstemat i sitt tidigare författarskap. Hos honom är detta enkelt och klart, men när man läser Torgny Lindgren är det lätt att ryckas med av den suggestiva prosan och tappa den kritiska distansen. Men önskar man genomgripande samhällsförändringar duger det i allmänhet inte att älska människan med hennes fel och brister. Det krävs att man *älskar* folket och *hatar* dess fel. ●

Torgny Lindgren. BAT SEBA. 250 s. Norstedts 1984. Pris ca 138:-

ISBN 91-1-841262-9

KRIGET BESTÄMDE DERAS FÖRFATTARSKAP

av Lars Andrée

● Simone de Beauvoirs memoarsvit, vars andra del *De bästa åren* nu utkommer på svenska, har varit främsta biografiska källa för alla Sartre-porträtt som formats. Memoarer skrivs baklänges. En av poängerna med självbiografier är att man lägger beslag på sin egen historia. Simone de Beauvoir ville skriva sin och Sartres historia och hennes ord har vandrat in i de litteraturhistoriska texterna.

Men samtidigt som hon informerar om Sartres arbete dokumenterar hon sin egen utveckling. I början av *De bästa åren* är båda nyblivna lärare och får sina första anställningar. Vid bokens slut är de etablerade författare och har ledande ställning inom franskt och europeiskt kulturliv. Där mellan ligger andra världskriget.

Trots att Simone de Beauvoir är filosofilärare och fransk intellektuell, förmår hon på ett enkelt sätt att formulera de erfarenheter perioden ger. Också den svenska texten är lätt och rolig att läsa. Anne-Marie Edéus översättning är utmärkt.

Det är mycket givande att följa Simone de Beauvoir då hon steg för steg visar hur målet att skapa sig ställning som författare formar henne som människa.

Sartre är först. Han vet tidigt att han oavsett vad som händer kommer att skriva. Han sätter litteraturen främst. Simone de Beauvoir låter tillvaron löpa och trevar sig fram.

Båda blir lärare men upplever händelsen olika. Sartre fann det självklart att han förr eller senare skulle bli lärare och kände yrket som ett hot, ett tvång att förtvina i samma roll livet ut.

Simone de Beauvoir har nått ett mål då hon börjar sina första lärartjänster och är för första gången i sitt liv oberoende. Nu får hon egna pengar och kan ägna sig åt det hon själv bestämmer.

Då Simone de Beauvoir avbryter arbetet med sin första roman tvekar hon inför att påbörja en ny och riskera ännu ett misslyckande, medan Sartre i Tyskland intensivt arbetar vidare med en andra version av sin första roman.

Andra världskriget överraskar dem. På ett förunderligt öppet sätt skildrar Simone de Beauvoir sin naivitet inför den politiska utvecklingen. Hon beskriver sig själv och hela skikt av intellektuella och visar varför bakslagen överrumplar dem. Krigets förspel är skenbart helt dolt även om t.ex. Ni-

zan tidigt varnar dem. Politiskt ställer de sig vid sidan och tittar på och tror att utvecklingen automatiskt skall gå i den rätta riktningen. De tror de kan önska bort kriget.

Militärtjänsten hindrar Sartre från att skriva men han använder händelserna, och kriget ger honom det material som kommer att placera honom främst.

Med kriget fattar Simone de Beauvoir sitt definitiva beslut, sedan finns ingen möjlighet att återvända: »...världen hade drabbats av en katastrof och därigenom hade skrivandet blivit lika nödvändigt för mig som den luft jag andades.»

Först med kriget får deras författarskap riktning och form.

Det är självklart att berättelsen om Sartre är en nödvändig del av Simone de Beauvoirs memoarer. Det är ogörligt att operera bort honom ur hennes liv. Men det är i kraft av sin utveckling som hon förmår skildra hans, och det är i berättelsen om båda som hennes självbiografi får ett eget liv. Sartres kommentarer till Simone de Beauvoirs litterära arbete blir intressanta först genom hennes ställningstaganden.

Parallellt läser man Simone de Beauvoirs memoarer med Marguerite Yourcenars så framstår de senare som oförarglig trampavatten-text på Proustmanér, medan de Beauvoirs är levande och krävande. Det följer

av deras skilda litterära projekt.

Sartre och de Beauvoir skriver engagerad litteratur som klargör samtiden. Och här ligger hotet. Det insåg Loius-Ferdinand Céline då han formulerade det första stora angreppet mot Sartre. Kriget hade sänkt Célines författarskap och freden hade så när dränkt det. Sartre deltog i motståndsrörelsen och etablerade sig. Och i november 1948 ser Céline vad som hänt. I ett våldsam angrepp *A l'agité du bocal* anklagar han Sartre för att ha övertagit den kulturella ledningen.

För några år kunde den franska eliten inte kontrollera litteraturen. Med samma bakgrund föll Célines fräna dekadens åtsidan. Men i *De bästa åren* skymtar också den andra sidan. På två ställen och i en tve tydlig not nämns Céline och en av de blockeringar som gjorde kriget omöjligt att se flimrar förbi.

Simone de Beauvoirs memoarer är lysande litteratur, fulla av uppslag och idéer. Den anspråkslösa tonen, det lätta anslaget och den flyhänta behandlingen av författare, filosofer, filmer och episoder gör dem ovärderliga för förståelsen av en epok.

Simone de Beauvoir. *DE BÄSTA ÅREN*. Övers. Anne-Marie Edéus. 656 s. AWE/Gebbers 1984. Pris: ca 180:-

ISBN 91-20-07146-9

DET SVÅRA KRIGET

av Lars Andrée

● Mario Vargas Llosas *Kriget vid världens ände* är i långa stycken en genial roman. Som alla historiska romaner är vår nutid bakgrund för de händelser som skildras. Och just därför att kriget är så tveetydigt, så oegentligt och överklagt, öppnar berättelsen den brasilianska historien.

Några årtal:

1822 förklarar den portugisiska prinsen Pedro Brasilien självständigt och blir kejsare Pedro I. Frigörelsen sker efter långt svagare mobilisering och med mindre strid än i flertalet latinamerikanska länder.

1865-70 bildar man allians med Argentina och Uruguay mot Paraguay som besegras i ett mycket blodigt krig. Militären fosteras,

1888 avskaffas slaveriet som inte längre fyller någon funktion,

1899 detsmonteras Pedro II och republikens införs.

Under 1890-talet sker den resning Mario Vargas Llosa berättar om.

De sammansvurna lär sig följande ed:

— Jag svär att jag aldrig har varit republikan och jag vägrar acceptera att kejsaren har fördrivits och blivit ersatt med Antikrist. Jag accepterar inte borgerlig vigsel och kyrkans skiljande från staten, jag accepterar inte att besvara frågorna i folkräkningen. Jag ska aldrig mera stjåla eller röka tobak eller berusa mig eller driva spel eller otukt. Jag ger mitt liv för min tro och för Herren Jesus.

Med magisk intuition har man funnit det

som enar folk och därför utlöser våldsamt motstånd från makten. Denna ed är det nav som allt i romanen glider kring. Exakt hur skall revolten beskrivas? Är den rättfärdig, reaktionär eller progressiv? Nationen står inför enande men kampen fungerar separatistiskt. Demokrati kan införas men upproret ger militären möjlighet införa diktatur. Eller är allt ett hopkop av en hoper fanatiker som präglats av gammal banditism?

Mycket grovt kan skeendet i romanen skisseras så här:

Godsherrarna, som är mot republiken och eventuellt vill återinföra kejsardömet, blir republikaner.

Republikanerna, som är mot kejsardömet och godsherrarna bildar allians med de senare och tar makten tillsammans med den militär de borde vara mot.

Vänstern, som är för demokratisk republik och mot kejsardömet, saknar möjlighet att göra sig förstadd inför folket.

Utanför landets gränser finns den engelska imperialismen som alltid närvarande hot.

Och militären vill forma sig ovan partistrider och partisintressen och agera nationellt enande kraft.

Nu vandrar folket vidare i förtryck och lidande. Ingenstans i Brasilien har man fått

ett uns av sina behov tillfredsställda utan blodig kamp, allra minst i nordöstra delarna.

Mario Vargas Llosas roman är stark och spännande bl.a. därför att han visar att det finns goda argument för samtliga ståndpunkter, att skälen inte bara är rimliga utan också med given utgångspunkt riktiga.

Och detta skeende har upprepats och varierats framåt i Brasiliens 1900-talshistoria. En liknande politisk förvandling gör Vargas till diktator på 30-talet och för militären till makten 1964.

Delvis på slump gör jag tre korta litterära jämförelser:

Gustave Flauberts *Salammbô* från 1862 finns i den arsenal Vargas Llosa medvetet använt. Båda romanerna är inpyrda av våld och krig och lidande — Flauberts i än högre grad naturligtvis — och drivkraften för människornas handlingar är densamma. Men hos Vargas Llosa är nederlaget inte målet för skeendet.

Gunnel och Lars Ahlins *Hannibal segren* från 1982, som på sitt sätt kan räknas som en fortsättning till *Salammbô*, är en direkt kontrast till Vargas Llosas roman. Hos Ahlins är språket rörelsens centrum och därför lämnas läsaren tom.

João Guimarães Rosas *Livet är farligt* *Senhor* (1957), som är en ohyggligt skickligt skriven roman från Brasilien, höjer sig inte upp till nationellt skeende och kan därför inte på samma sätt berätta historien om ett land.

Ett fåtal otympligheter i Jens Nordenhöks översättning skymmer inte innehållet.

Mario Vargas Llosas *Kriget vid världens ände* ger människor och kärlek och dramatik och strid i en fascinerande berättelse. Den som ännu inte läst romanen har en stor läsoplevelse att se fram emot. ●

Mario Vargas Llosa. KRIGET VID VÄRLDENS ÄNDE. Övers. Jens Nordenhök. 550 s. Norstedts 1984. Pris: ca 160:-

ISBN 91-1-821462-2

av Jan Fogelbäck

□ När man följt den aktuella kulturdebatten ett tag känns det skönt att luta sig tillbaka i tiden. Historien ger tröst och radikalismen från förr stärker alltid ens övertygelse! Det lär komma nya litterära uppsving då kritikerna åter verkar i nivå med sin uppgift.

Stora författare föder väl inte automatiskt stora uttolkare, men under trettiotalets högkonjunktur hade man en rad kvalitetskritiker vars verksamhet satte spår långt ut-
anför kottetierna. Jag tänker inte minst på Per Meurling som — efter en inkörningsperiod — började se världen ur marxistisk vidvinkel. Mycken galla har spyts över denne mans insatser, över hans utvecklingskurva, och det var med en viss oro jag tog mig an Tommie Zaines nyligen publicerade avhandling *Radikal 30-tals-humanism — en studie över Per Meurlings tidiga kulturkritik*.

Min oro visade sig dock obefogad. Uppsatsen täcker en kort period (främst åren 1933 - 36) men forskaren betar av det begränsade utrymmet väl med sin textkritiska metod. Resultatet övertygar. Det är ingen politruk som stiger fram inför våra ögon utan en litteraturvetare som förstår att sätta in konsten i sitt rätta historiematerialistiska sammanhang. En författare, säger Per Meurling med adress till Sven Stolpe och andra idealistiska påfåglar, måste kunna tyda samhällsprocessen. Det gäller att utforska det som sker i vad som synes ske. Avhandlingen ger mersmak.

Tommie Zaine citerar flitigt sin huvud-

person och citaten lockar en att själv uppsöka källorna. Dit kan vi nu också förflytta oss på ett enkelt sätt tack vare Kulturfronts förlag som gett ut *Den goda tonens pingviner*. I denna samlingsvolym (valda artiklar 1931 - 46) släpps Per Meurling loss i full frihet och man får tillfälle att studera hur han öppnar ett författarskap eller klär av olika meningsmotståndare (exempelvis bildningens väktare inom arbetarrörelsen) med några blixtnabba snitt. Det är en fröjd att följa uppvisningen även om kraften mattas med åren, i den tilltagande kylan och ensamheten. ●

Tommie Zaine. RADIKAL 30-TALS HUMANISM. En studie över Per Meurlings tidiga kultur- och litteraturkritik med tonvikt på åren 1933 - 36. 179 s. Doktorsavhandling vid Uppsala universitet. Distributor: A&W International 1983. Pris ca 86:- ISBN 91-554-1463-X

Per Meurling. DEN GODA TONENS PINGVINER. Valda artiklar 1931-46. Förord Jan Myrdal. 256 s. Kulturfront 1984. Pris: ca 105:-

ISBN 91-86778-00-5

SvD nobbar debatt om Thorild

□ Karl Nordlander har i en tidskriftsanmälan av Förr och Nu nr 4/1984 — i Svenska Dagbladet den 20 januari — bränt sig på folkets kultur. »Tanken att vår tids svenska arbetarklass skulle ha ett rikare språk än akademikerna ter sig väl närmast rörande i sin naivitet», skriver Nordlander aningslöst, uppenbarligen dock ordentligt skakad av en sådan möjlighet. Jan Lindahl, vars artikel om Thorild angreps av Nordlander — med pukor och trumpet — gav ingen rätt till genmäle i det statsunderstödda »tidskriftskritik» — gavs ingen rätt till genmäle i det statsunderstödda Svenska Dagbladet. I den oberoende tidskriften Förr och Nu publiceras däremot hans replik.

Karl Nordlander skriver i SvD 20/1 om Förr och Nu (4/84) och min artikel *Thomas Thorilds illojala brott*. Han är inte nöjd. Bland annat får man veta att jag visar upp en härresande okunnighet rörande »medeltidens» samhälls- och tankeliv och ovanpå detta tillika tycks vara slav under de missuppfattningar som florerade på 1800-talet. Inte heller jag är nöjd; man får nämligen inte en aning om vilka dessa missuppfattningar är, eller vari min okunnighet konkret ligger. Således blir det svårt att bättra sig när vägledningen är usel.

Något mindre slapp blir Nordlanders kritik av min Thorild-karaktersistik: ordet »torfig» går ju i alla fall att ta på även om man också här kunnat önska sig åtminstone en antydning om torfighetens innebörd.

Nåväl. Jag har beskrivit Thorild som skriftställare och diktare, skildrat honom som medborgare och upplysningsman, antytt egenarten hos honom som filosof och naturentusiast. Jag måste be Nordlander komma fram med det torfiga i detta och inte stå och klämma på kornen. Felet ligger kanske i att jag inte spridit någon själslig põlsa över Thorilds liv och verk, utan i stäl-

let visat fram den förnuftige resonören? Och till på köpet har jag, tack vare torfigheten, måst fylla ut uppsatsen med »utvikinigar» vilket av enfaldiga typer kunde tolkas så att Thorild blivit inplacerad i sitt europeiska och svenska sammanhang. Men där bedrog dom sig! Tydligen.

Argast blir dock Nordlander när jag med saksål visar fram hur två akademiker i vår nutid misshandlat Thorild och försökt dragga den ur den stackarn, sådant tillhör helt enkelt inte god ton. Sverker Ek till exempel skriver om Thorild följande: »Vill man söka fatta honom som han innerst inne var, skall man i stället gå till de opolemiska delarna av hans författarskap ... (han var en) mystiker, en skadare men också den bittra verklighetens övervinnare, en som velat besegra livet.» Var och en som läst något litet Thorild ser att detta är ljug, det är bara att kontrollera, och Eks konstruktion håller inte ens två meter, ty, som Thorild skrev: »Det sanna! Det verkliga! — Resten är strunt.»

Saknar Nordlander saksål och exempel?

Jan Lindahl

Lars Gustafsson och Sprickorna i muren

av Åke Bergman

Lars Gustafssons romansvit *Sprickorna i muren* tas upp till diskussion av Åke Bergman. Han skriver bland annat om »orden utan kärna», och Gustafssons bild av makten. Med *Sorgemusik för frimurare* har Lars Gustafsson klargjort hur korten ligger: »Det är den judiska universalismen som utgör ryggraden i hans liberalisms och i hans religiositet. Det är den operonliga makt som kallas Staten, Samhället eller — med det nyaste uttrycket — vår gemensamma sektor som utgör huvudfienden.»

Redan på den första av den 760 sidor långa sviten *Sprickorna i muren* dyker de upp, orden utan kärna.

Först kommer de till synes i beskrivningen av det andrum som väntar den nerkörde berättaren hos en vän: »en liten stund av någon dyr och sällsam kyla», sedan i beskrivningen av kyparen på hotellet som lutade sig »förtroligt fram över disken och antydde, som om han hade beviljat mig en särskild förmån» etc.

Detta »någon» och »som om» finns med överallt i de fem romanerna om Lars Gustafsson och om Sveriges förändring från 1950-talet till 1970-talets första hälft, den period då enligt romanerna möjligheten till kärlek hotades av en centralism som slog mot den enskilde individens utvecklingsmöjligheter.

Uttrycken varierar men återkommer hela tiden utan kärna. Det är »någon», »någonstans», »något» och »några» som varierar med »som om», »man» och »sådan där». Det är »ganska», »så där», »rätt så» och »liksom», »nästan» och »om jag minns rätt» etc.

Vagheten förstärks och ges ibland ett drag av mångtydighet, ibland rentav ovetbarhet, genom andra ord, tex Gustafssons favoritord »egendomliga» och andra som tex »märkvärdiga», »egentligen», »dolt» och »plötsligt».

Bristen på precision blir ännu tydligare om dessa uttryck ställs sida vid sida med svitens suggestiva och positivt laddade titel *Sprickorna i muren*. Den ger ett intryck av exakthet och konkretion. Med den manar författaren på en gång fram den oerhörda

makt som tornar upp sig inför läsaren och maktens undergång. Det skrämmande och våldiga tycks vara tillfälligt och villkorligt. Ur det mörka, sterila och stumma bryter ljus fram i redan synliga sprickor. Läsaren anar, nej, ser framtiden: möjligheten till kärlek, värme, ljus och gemenskap är gripbar, trots allt.

Mur. Väv. Intet.

Svitens titel återkommer i varierad form gång på gång. Det heter tex »sprickorna i lögnens vall» (s. 136; sidhänvisningarna avser föreliggande samlingsvolym om inte annat framgår av sammanhanget), »en spricka i betongen» (s. 183), »en spricka någonsans i någon väldig vägg» (s. 283) och »en spricka i lögnens mur» (s. 294).

Efterhand förändras bildens karaktär. Först försvinner de handfasta och lätt visualiserade symbolerna »mur», »betong», »vall» etc till förmån för fortfarande konkreta men också mer genomskinliga bilder, tex »sprickorna i väven» (s. 255) som dyker upp första gången i den andra romanen, »Yllet» (1973).

Sedan försvinner dessa symboler helt. Efter *Yllet* förekommer de inte alls, trots att en av romanerna, *Familjefesten* (1975), handlar om ett av maktens centra. Uttrycken återkommer först i *Sorgemusik för frimurare* (1983) och då utanför romansvitens komposition och med samma karaktär som i *Yllet*, som en »reva i tidens väv».

Med *Sprickorna i muren* — en titel som för övrigt tas i bruk offentligt först sedan användningen av titeln har upphört i den löpande texten, alltså från och med *Famil-*

Jejefesten — hade Lars Gustafsson föresatt sig två saker. Dels ville han skildra Lars Gustafsson, men inte på det skenbart »sanna» sättet, alltså dokumentärt, utan som fiktion, som roman, Dels ville han skildra förändringarna i Sverige med början i 1950-talets första år fram till ungefär 1970-talets mitt.

Ambitionen finns dokumenterad på flera ställen: i de signerade baksidestexterna till romanerna, i samlingsvolymens efterord etc. (*I Kommentarer*, 1972, finns dock en motsärande uppgift. Där säger Lars Gustafsson att *Herr Gustafsson själv* inte är »en roman om mig utan om sextioåret», s. 11.) En sådan ambition kan endast förverkligas om makten görs synlig.

Bilden av makten

I den inledande romanen, *Herr Gustafsson själv* från 1971, finns ett »Kort avbrott i berättelsen». Där snabbtecknar berättaren makt och motstånd så som han såg det vid decennieskiftet. Det förra karakteriseras på följande sätt:

»I det ena efter det andra av Europas länder triumferade världens lagbundna ordning ... I Asien brann och rasade kriget ... De mordarmador som en gång flugit mot det oskyldiga Dresden flög nu natt och dag mot Hanoi, det var en tid för mördare, en mordartid, en blodig, förfärande tid ... Vi såg Japans studenter gå till stormen med sina långa starker påkar och hur de slogs mot övermakten ... Och i land efter land gick de svarta polisbrigaderna till stormen med sina vattensprutor, tågasbomber, pansarbilar ... Överallt marscherade de svarta polisarméerna, pansarvagnarna rasselade, helikoptrarna kastade sina sällsamma insektskuggor i Harvard och Cornell, i Frankfurt och i Amsterdam ... Och våren 1968! ... just den våren var den redan slut. Obönhörligt tickade de fina uren vidare i sin säkra, newtonska tid. De hemliga balanserna hade förskjutits, bromsblocken fallit i sina väldi-

ga kättingar, loden som vägde tiotusentals ton pekade nedåt» (ss. 26-27)

Det leder fram till jämförelsen:

»I Piranesi bittra fångelser är allting inomhus och skymtar man en öppning, ett valv som släpper in dagens ljus så ser man strax därbortom något annat valv» (ss. 27-28).

Det där var en faktisk verklighet på sextioåret. Den gav, som berättaren säger, den unga svenska generationen dess medborgarundervisning, »på ett för all framtid avgörande sätt kompletterad och avslutad» (s. 27). Och det är rasande slickligt skrivet utan skymten av tvivel om på vems sida berättaren står.

Men var det makten? Var det inte i stället maktens redskap för ordning som vi såg? Jo, säkert, och då återkommer frågan: Hur ser makten ut i Gustafssons samtidsskildring?

Kan vara poängen

Det är inte alldeles lätt att säga, för förekomsten av de oprecisa uttrycken och förskjutningen från mur till väv till intet är nödvändigtvis inte en ren tillfällighet eller enbart ett konstnärligt sätt att gestalta personernas oklarhet. Ty den handfasta makt som till att börja med suggereras fram med hjälp av de tydliga bilderna »mur», »betong», »vall» etc saknar motsvarighet i texten.

Det betyder inte att »makten» saknas. I *Herr Gustafsson själv* ges tex denna karaktéristik:

»Allt större blev den offentliga lögnens makt ... Så hade de våldiga kompromisser i samhällets inre byggts in och dolts för yttervärlden: under skenet av mångfald, näringsliv, fackföreningsrörelse, intressegrupper dölde sig en enda våldig centralistisk makt ... Inom Sveriges gränser utrymdes långsamt landet, uppdelades i vita, blå och röda zoner av en

den lätt förnimbara och i det närmaste allomfattande makten inte bygger på ett enda centrum och en enda person med klart definierade intressen utan i stället på en antisiktslös organisation där var och en är utbytbar mot någon annan och där organisationen inte är beroende av personligheter utan av lojalitet. Med andra ord de ämbetsverk som utvecklats i Sverige allt sedan 1600-talet och vars centralistiska tendens nu skärps.

Så kan det vara. Men det kan också vara något annat. Jag vet inte. Men kanske kan det preciseras med hjälp av Gustafssons radikalism.

Bombplanen flyger över sidorna

Vid 1970-talets början då sviten *Sprickorna i muren* började publiceras hade Lars Gustafsson stort anseende inom den radikala rörelsen. Det var tex tack vare honom och andreredaktören för BLM, Jan Stolpe, som ett förljansfullt försök gjordes att introducera en marxistiskt inspirerad literaturkritik i Sverige. Han attackerade hårt och på principiella grunder försöken att införa statliga bordeller. Han kritiserade apartheidpolitiken i Sydafrika och tog ställning mot regeringens och ämbetsmännens försök att smyga undan IB-affären.

Att han också har förmåga att se utvecklingar över längre perioder syns tydligt i *Sprickorna i muren*. Som ingen svensk författare av idag har han där visat släktens, ättens, minskade betydelse som social institution. Den funktion den har här är rent negativ, från de hämmande krav och normer som läggs på barnen i tidiga år till de frusterande upplevelsorna av att som vuxen leva i otakt med tiden pga familjens otidsenliga bild av världen.

Enstaka exempel finns på motsatsen, men det gäller då gången tid, tex morbror Knutte och moster Clara. Den ene porträtteras ömsint fastän han är en urspårad individ med uppgift i sviten att gestalta hur det går för dem som bokstavligen och bildligt tagat är ute och cyklar. De kommer aldrig fram, de färdas i fel riktning fastän de hela

tiden tycker sig vara allt närmare målet. Moster Clara är entydigt positivt tecknad. Hon är den som vågar ta det stora språnget. Hon blir lycklig: tillsammans med en blind luffare finner hon kärlek och gemenskap trots alla olikheter mellan dem. Moster Clara och Morbror Knutte är två undantag från en annan tid, i övrigt saknas släkten som den lilla sammanslutning som den stora bygde på förr.

Men man får korn på Gustafssons radikalism i *Sprickorna i muren* också om man provar hans hållning i andra frågor. Tex detta att bombplanen alltså flyger in över sidorna suggererade död och massförintelse som motsats till de liv romanernas huvudpersoner önskar sig.

Frågan blir då: Var finns det radikala i berättarens ställningstagande för Vietnam mot USA's angreppskrig?

Det första som slår en i texten är otydligheten. I ett redan citerat avsnitt talar berättaren om: »De mordarmador som en gång flugit mot det oskyldiga Dresden flög nu natt och dag mot Hanoi».

Finns den likhet som berättaren försöker mana fram? Jag menar: Var kriget då samma sorts krig som det som fördes nu i Vietnam?

Självklart inte. Bombningarna av Dresden var ett stort fel — och sannolikt också i strid med folkrätten — från de allierades sida, men det var av helt annan karaktär än det krig som nu utkämpades i Asien. I det förra fallet stod de allierade för en rättfärdig sak, självförsvarskriget mot en angripande med globala mål. I det senare fallet blir den förut rättfärdiga krigaren den nu orättfärdiga angriparen.

Gustafssons berättare griper tag i den fördunklande retoriken även på ett annat sätt. Det är när han i samma avsnitt talar om »mordarmador» och en »mördartid» frågan om mord regleras i brottsbalken. Bombningarna gällde något större, *angreppskriget* och därmed kränkningen av den självklara principen om varje folks rätt till oberoende och självbestämmande.

Det var detta FNL och DFFG talade om.

Det var också det saken gällde. Ingen stat har rätt att lägga sig i andra staters inre angelägenheter. Just av det skälet är Vietnams okkupation idag av Kampuchea lika orättfärdig som USA's angrepp mot Vietnam en gång var och som invasionen på Grenada och som Sovjetunionens invasion i Afghanistan är.

Denna enkla, mycket grundläggande princip förekommer inte i *Sprickorna i muren*.

Samma fördunkling finns när det gäller författarens hotbild framför alla andra, kärnvapenkriget. Det finns med på ett eller flera ställen i de första romanerna (och även i *Sorgemusik för frimurare*). Och hela tiden på samma sätt: Som en strimma i luften. En vagt formulerad känsla för vad som skulle kunna hända om ... Tydligast är den i en dröm där det stora kärnvapenkriget har genomförts. Kvar finns 4000 människor. Alla samlade på Fijöarna. Svårt skadade av radioaktiviteten. Mycket aplika. Ständigt kuperande.

För att denna mardröm skall bli rimlig krävs att läsaren får veta vilka som av vilket intresse i en speciell situation skulle tjäna på etc. De svaren ges inte, för frågorna ställs aldrig.

Skildringen av demonstrationerna och gatustiderna i Berlin skiljer sig inte från exemplen ovan. Varför, vilka och i vems intresse blir aldrig föremål för analys.

På andra punkter är Gustafssons berättare klarare. Det gäller tex giftkatastrofen i *Familjefesten* där berättaren tar ställning för vår självklara rätt att få veta vad som pågår och vad som angår oss. Det gäller även ställningstagandet i *Yllet*: Eleverna har en självklar rätt till kunskap, också om de därigenom höjer sig över »mängden».

Klarast och mest principiell är emellertid berättaren på en annan punkt. Det gäller återigen Vietnamkriget, men nu ur en annan aspekt. Det är 1970 och ambassadör Holland besöker Västerås. Lars Herdin, lära- ren i *Yllet*, vill in i kyrkan, men hejdas av polisen och åser hur de mot angreppskriget protesterande ungdomarna slås ner med

batonger.

Herdin är djupt upprörd och skakad. In- te i första hand över vad Holland represen- terar och över polisernas våld mot de- monстранterna utan att han, Lars Herdin, nekas besöka sin församlings kyrka.

Det kan låta perifert, men är det inte. Vad Gustafssons berättare slår fast är den viktiga principen, att varje enskild sam- manslutning är suverän, polisen har inte rätt att avgöra vem som skall få tillträde till kyrkan (eller verkstadsklubben eller parti- lokalen). Det kan endast medlemmarna gö- ra.

»Episoder ur en artists liv»

Sommaren 1830 vandrar Hector Berlioz omkring i revolutionen Paris. Överallt bar- rikader, uppslitna träd, brända husfasader och folk i rörelse. Berlioz känner skräck in- för det skrämmande: folkvimmel, skräm- da, oklara och beslutsamma ansikten; men också trygghet.

Längre ner på gatan hör han sång. En grupp hantverkare, gardister som anslutit sig till de revolterande, sjunger. Och det de sjunger är en av Berlioz' sånger, nu med ny text.

Berlioz sjunger med. Gustafssons berät- tare kommenterar:

»Nu lär han sig något om sig själv som han inte visste. Också det var något hans musik ville: den fanns inte bara för honom själv (s. 54)

Det kommer Lars Gustafsson aldrig att få vara med om av det enkla skälet att det knappt finns några hantverkare kvar i det moderna Sverige.

Det noterar men reflekterar inte berättaren över liksom han heller inte begrunder andra stora förändringar i Sverige, trots att han både under pågående arbete med sviten och efteråt, i efterordet till föreliggande vo- lym, presenterar *Sprickorna i muren* som ett romansystem om »det moderna Sveri- ge».

Gustafssons krakteristik är därför djärv.

Av flera skäl.

I *Herr Gustafssons själv* utgörs miljön av litterära, konstnärliga och andra kretsar i Uppsala, Stockholm och Berlin. *Yllet* ut- spelas på den alltmer avfolkade västman- ländska landsbygden med ett par lärare och elever som huvudpersoner. I *Familjefesten* återförs berättelsen till ämbetsmännens Stockholm med visiter i 1950-talets litterära Uppsala och filosofiska Cambridge. *Sigis- mund* presenterar Lars Gustafsson på nytt, nu i sällskap med andra litteratörer i Berlin. I *En biodlares död*, slutligen, utgör Väst- manlands landsbygd återigen berättelsens rum med en döende lärare i fyrtioårsåldern som huvudperson.

Sviten skulle med andra ord kunna be- skrivas med undertiteln till den *Symphonie fantastique* som dyker upp med jämna mel- lanrum i romanerna, *Episode de la vie d'un artiste* (Episoder ur en artists liv).

Huvudklasserna saknas

Här finns kritiker, författare, målare, filo- sofer, ämbetsmän, höga militärer, lärare, ett par elever, någon präst och enstaka per- soner av annat slag men då i periferin, tex den sjuke skogsarbetare som är det unga matematikerns far.

Men huvudklasserna saknas. De arbetare och kapitalägare som utgör motsättnings- nas extremer och vilkas rivalitet om pro- duktionens resultat skapar de konflikter mot vilka alla andra motsättningar, grup- per och skikt kalibreras finns helt enkelt in- te i detta som Gustafsson djärvt nog kallar »det moderna Sverige».

Ändå skrevs *Herr Gustafsson själv* åren 1969-70, dvs under den period då gruvarbe- tarna reste sig mot (det statliga!) LKAB och då de vilka strejkerna var fler än på mycket länge. *Yllet* kom till 1972 då alla började prata allt intensivare om medbestämmande lagen och då en metallarbetare bara tre år tidigare hade föreslagit Metallkongressen ett löntagarfondssystem. *Familjefesten* skrevs de år 1973-74 som gav staderske- strejk och rekordvinster inom industrin, *Si- gismund* (1973-75) och *En biodlares död*

(1975) tillkom under ungefär samma betingelser med det tillägget att nu kom också de stora lönekliven uppåt efter de tidigare »övervinster».

SAF's organisering av propagandaoffensiven 1971, mentalhålsokampanjen, Kockums-undersökningen om gifterna och stressen på arbetsplatserna — av detta syns mycket litet eller ingenting i romansviten.

Ändå måste detta ha varit djupt upprörande saker för den Gustafsson som talar om »samförståndsförhandlingar» (s. 103) och om »de väldiga kompromisser» som byggs in »och dolts för yttrevärlden» (s. 33) — djupt upprörande och omskakande som när hamnarbetarna och tåkläggarna i Göteborg går i strejk, när ny lagstiftning måste till för att förhindra eller mildra konflikterna och när helt nya grupper utan anmodan begär ordet och talar högt och klart direkt till hundratals tevetittare om det saken faktiskt gällde, arbetets pris i vid mening.

Det var ju nu nedläggningen av gruvor och (handels)stälverk började. Arbetslösheten kröp uppåt också i Skåne och Sörmland och närmade sig vid 1970-talets slut norrbottensiska tal. Den gamla industristaden Uppsala blev akademisk och ämbetsmannaktig. SCA genomförde sin hårdhanda omstrukturering medan NCB gick med bindel för ögonen. Småbourgeoisien slogs i det närmaste ut som klass. Mellanskikten växte sprängartat i antal (och medan tidningarna blev allt färre under 1950- och 1960-talet blev journalisterna allt fler!).

Det där saknas liksom att det var under dessa år som de numeriskt styrda svarvarna, fräsarna etc togs i bruk på allvar, som elektronugnar och stränggjutning effektiverade produktionen och den databaserade tekniken vann insteg, först långsamt, sedan sprängvis inom såväl produktion som administration (näja, det senare skall Gustafsson inte klandras för, den förändringen pågår ju just nu).

Den allmänna bilden av Lars Gustafsson av idag är oerhört mångskiftande, men på en punkt är nog alla bedömare ense: här är

en teknikvän utan motstycke bland nutida humanister. Han slogs för för Linje 1, förströ sig med avancerade matematiska operationer på fritiden och är allt sedan ungdomsåren intresserad av allehanda tekniska underfundigheter.

Jovisst, men av detta inte ett spår i *Sprickorna i muren*. I stället framstår Gustafssons berättare som närmast teknikfientlig med drag av landsbygdsmäniker: Läroren blir biodlare i avfolkningsbygd när yret i längden varken tillfredsställer honom eller andra. Strimmar bland molnen efter kärnvapenbärande jettflygplat. Tickande ur och oroande balanser. Osynliga nät och kommunikationer etc. — Detta är den teknik som skymtar fram i *Sprickorna i muren*.

Jag tvivlar därför på att det är en tillfällig intellektuell slapphet som får berättare i *Sigismund* — en roman före biodlarstadiet — att deklarerat:

»Observera att jag tror inte att industrialismen kommer att avskaffas genom stenciler. Den kommer att avskaffa sig själv. Genom kvävning, genom självförgiftning. Genom energiförluster. Det är inte kapitalismen som regerar oss. Det är tekniken i dess helhet» (s. 531).

Vad jag förstår är detta inte någonting att förvänas över, för 1969 slog Lars Gustafsson fast i *Utopier*

»att det knappast längre förefaller möjligt att formulera motsättningen i klasskampstermer»

och

»försöken att framställa den i sådana termer ger ett intryck av något nostalgiskt, av en teologi» (s. 142, *Utopier*).

Samma sak upprepades i diskussionen med Jan Myrdal i *Den onödiga samtiden* (se särskilt ss. 13-33).

Så talar naturligtvis en liberal, ty för

konserverativa och för socialister existerar klasser.

Men vad samförståndspolitik och kompromisser skall tjäna till om klasserna inte

den som inte ser intressen bakom har nog lättare att se krigen som ondska och mord än en fråga om gastillgång och strategiska lägen på samma sätt som den genuine liberalen kan försvara sin egen historia när han tar strid för såväl kunskap som församlingsfrihet.

Däremot förblir »makten» dunkel om det inte går att precisera den som beständ av intresse, tex av hur staten skall trygga reproduktionen genom utbildning och sjukvård eller kommunikationerna genom vägar eller störningsfri produktion genom såväl lagstiftning som väpnad makt.

Utopin som helvetet

I *Sigismund* företar vänninnan, konstnären G., en resa till helvetet. Besöket är föranlett av en möjlighet att vinna konstnärlig framgång och material rikedom mot att hon i gengäld försvårar sin själ åt djävulen.

Försiktig som hon är begär dock målarrinnan G. att först få undersöka förhållandena på ort och ställe innan hon bestämmer sig.

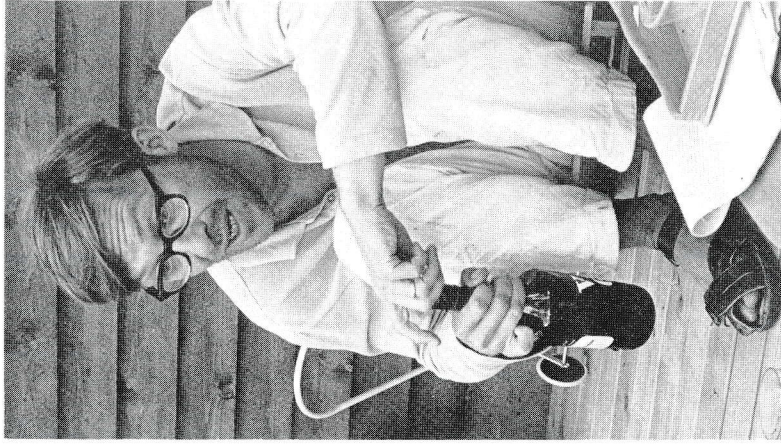
Besöket blir överraskande. Här finns inget svavel och ingen eld, inga demoner som tjuvar och marterar. I stället råder en skönhet, ro och vila av utopiskt slag där människorna lever i ett milt ljus utan hunger, konflikter och död.

Med andra ord det utopiska samhället som helvetet.

Lars Gustafsson har genomfört denna analys både tidigare och senare. Den finns i *Kommentarer* och framför allt i *Utopier* och *För liberalismen* (1981).

Han utgår från hur livet faktiskt har gestaltats i de utopiska berättelserna, alltifrån Tommaso Campanellas *Solstaden* över Thomas Mores *Utopia* till Edward Bellamy *En återblick*.

Där finns gemensamma drag. Livet är strängt inrutat och hårt kontrollerat av en central styrelse eller myndighet. Denna bestämmer ibland antalet samlag, ofta även vad som skall ätas och när, vilka arbeten som skall utföras och hur de skall fördelas etc.

finns är en smula svårt att förstå. De tycks mig rentav vara en smula överflödiga.

Ändå tror jag att det är just denna liberala syn som förklarar både berättarens ställningstaganden och hans syn på »makten»:

Kärnan är drömmen om harmoni, ett idealtillstånd utan motsättningar där den ene faktiskt är utbytbar mot den andre eftersom alla strävar — låter sig strävas! — mot samma mål. Idéerna och intressena ensartade.

Utrymmet för säregenheter och överraskningar är med andra ord minimalt. Allt är detaljplanerat och kontrollerat på samma gång som människorna lever gott utan nöd.

Naturligtvis finner målarinnan G. inte detta vara något eftersträvävärt. Vi vill ju medborgare, inte undersåtar. Frågan är då vad som sätts i stället, vilket alternativ som erbjuds läsarna.

Dirigentbytet

Liksom i Berlioz' *Symphonie fantastique* löper genom sviten *Sprickorna i muren* en idé *fixe*, ett genomgående motiv. Det är hos Gustafsson av två slag. Det ena är en variation på temat »Vi ger oss inte. Vi börjar om». Det andra är frågan om kärlek är möjlig i vår tid.

Båda liknar Berlioz' motiv, det som debuterade i ett verk skrivet i 12-årsåldern och som finns med fram till och med *Den fantastiska symfonien*. Där fulländas det i ett speciellt sammanhang, i den marsch som ledsagar de dömda till avrättningsplatsen.

Motivet bär två betydelser i *Sprickorna i muren*. Ena gången är det dovt, andra gången närmast muntert, i båda fallen trotsigt. Skillnaden går tillbaka på två olikartade tolkningar. I den förra, dova, går Gustafsson tillbaka på den inspelning som gjordes med Herbert von Karajan som dirigent. Där är tempot lägre, utrymmet för oboerna och de engelska hornen större med de högt stämda blåsinstrumenten tillbakahållna.

I Igor Markewitch' senare inspelning är karaktären ljusare. Tempot har höjts. De högt stämda blåsinstrumenten har en kraftigare accent. Rytmen medryckande. Följden blir en ljusare, mer optimistisk karaktär än i Karajans version, enligt den analys författaren gör i *Kommentarer*.

Båda är »sanna». De tar fasta på olika saker.

Likadant är det i Gustafssons femsatsiga svit. Om de inledande böckerna kan sägas stå för den dovre instrumenteringen ändras detta i och med *Sigismund*.

Det beror även här på bytet av dirigent. Den Gustafsson som berättar och låter sig berättas — *Sprickorna i muren* är ju också romanerna om Lars Gustafsson — i de tre första böckerna är ofta full av spännande infall, ibland muntra upptråg och ofta räsande rolig och effektiv, men på samma gång en Gustafsson som berättar på trots. En som visserligen ser en spricka i muren men som inte ser de omständigheter som kunde berättiga till tron på murens förestående fall. Han är full av trots, men det är ett trots som finns hos den som med visshet ändå är på väg till avrättningsplatsen.

I *Sigismund* kommer förändringen. Den Lars Troäng som avslöjade giftskandalen i *Familjefesten* överlever visserligen, men utan att åstadkomma någonting annat än att själv bli av med jobbet och att utpekas som syndabock; denne Troäng skulle här i *Sigismund* ha sett möjligheten trots berättarens uppenbara problem med skrivandet, sig själv och sin omvärld. Efter att ha varit som djupast ner på sin helvetesvandring tillåter sig berättaren nu att »brista ut» i fantasier, drömmar och ogaderade möten. Och med ens finns förändringen där, den som personifieras av vänninnan G:s otvetydiga nej till pakt med djävulen och berättarns lika otvetydiga ja till sitt undermedvetna som till sist tvingar honom att ta sig i kragen och göra något av sitt liv medan chansen ännu finns.

Det som möjliggör förändringen finns i det andra genomgående motivet, frågan om kärlek är möjlig i vår tid eller inte.

Det som förvandlades från »mur» till »väv» till intet får en ny dimension i *Sigismund*. Tidigare talade berättaren om det samhälle »där inte bara människor utan staten själv satt järnhårt fångslad i större maktens grepp» (s. 54), nu om att »man har infekterat mina dagdrömmar» och »i något

ursprungligare tillstånd ser de ut på ett helt annat sätt» (s. 583).

Jag tror inte att detta nödvändigtvis motsäger den förra analysen, snarare utgör densenare en perspektivförskjutning, en fråga om varåt man riktar sökarklustet.

Insikten finns förberedd, ibland direkt utsagd, i de tidigare verken, men det är i *Sigismund* de tar över den positiva huvudrollen. Vad det gäller är kort sagt att det rådande systemet har invaliderat känslolivet och människornas respekt för varandra så gravt att ingen vågar vara sig själv. Alla tror sig vara observerade men utan att veta av vem och utan att bli sedd av en medmänniska som kunde bli ens närmaste. Det är känslan av att finnas till utan att existera eliter som Lars Troäng uttrycker det i *Familjefesten*:

»Men det verkligt egendomliga är att det verkar som om de flesta människor inte hade det minsta minne av saken /avslöjandet/. ... Inte ens den där karln som säljer bijetter på järnvägsstationen och som alltid måste fråga två gånger medan han långsamt klar sig med handens bakom örat, inte ens han tycks ha en aning om saken. Det är som om det aldrig hade existerat, och det märkvärdiga är att ingenting plågar och förödmjukar mig så mycket som just det. Det gör hela saken överklig på något sätt. Jag har upphört att existera. Hela saken har upphört att existera» (s. 323).

Berättaren lever i en värld där också människorna själva agerar som konsumenter av varandra för att de inte finner något annat sätt att leva på i den onda värld där det är så svårt att vara god.

Det är det obyggliga tillstånd där det faktiskt inte spelar någon roll om du avslöjar giftskandalen eller inte, det spelar ingen roll för myndigheten och heller inte för relationerna mellan människor på samma nivå eliter som det heter på ett centralt ställe i den viktiga stridsskriften *För liberalismen*:

»Det handlar om känslan av att vara invaderad, om fundamentala överlevnadsinstinkter, om behovet av ett inre rum. ... Ty vår mänskliga värdighet är alltid i fara, där det skapas situationer som är av den arten att det inte spelar någon roll vad vi säger».

Det spelar inte någon roll vad du säger är ett sätt att säga till en människa att det bara är på ett indirekt och härledbart sätt som den människan har en existens. ...

Det handlar inte längre om friheten att skaffa sig segelbåt, det handlar om den fundamentala upplevelsen av att det spelar en roll vad du säger» (*För liberalismen*, ss 70, 71).

I *Sigismund* blir berättaren klar över villkoren. Han måste våga se och att bli sedd. Det spelar en roll vad du säger (målarinnan G. kan ju faktiskt säga både ja och nej till helvetet!). Först den som inser detta i sin ensamhet i mängden kan börja sitt sorgsbete.

Tommy Olofsson har visat (BLM 1/83) hur denna insikt också finns utvecklade i Lars Gustafssons poesi. Det är i en diktsamling som har sitt tema gemensamt med romansviten, alltså *Kärleksförklaring till en sefardisk dam* (1970) med sin diskussion om kärleken är möjlig i vår tid. Lika isolerad som berättaren är i Berlin i *Sigismund* är det jag som finns i diktsamlingens Robinson Crusoe. Först när han börjar reflektera över fotspåren (människorna) på sin ö (ensamheten) kan han närma sig människorna. »Skeppsbröttet» och »ensamheten» är ett sammanbrott och en självuppgörelse där berättaren får syn på/vågar se sig själv. Det är då kärlek och gemenskap blir möjlig, också i vår tid.

Det är denna insikt som förändrar berättaren och leder till bytet av dirigent.

Det liberala rummet

Lars Gustafssons förslag finns konkret gestaltat på ett tidigt ställe i den fem romaner

långa sviten. Det är redan i *Herr Gustafsson själv* i ett kort, mycket kort och mycket tydligt och tilltalande avsnitt.

Det är där han berättar om den övernattningsbostad han använder under sin redaktionstid. Ena rummet bebos av honom. De andra står tomma, tillgängliga för tillfälliga gäster. Herr Gustafsson själv berättar:

»De andra rummen befolkades, någon gång av sin ägare, men oftare hans vänner, och ännu oftare av vänners vänner.

Detta fick till slut den säregna konsekvensen att man vid frukosten i princip kunde träffa precis vem som helst. I detta kök med sina vänliga porslinsmalade kryddburkar och buckliga aluminiumumskatuller hade jag vid frukosten samtalat med stora skådespelerskor, tunna cambridgedocenter, gamla barnomsvänner, kortklippta unga män som kanske bara ett dygn tidigare ingick i något amerikanskt marininkårsförband i Vietnam, ännu med den jagades skräck i blicken, ryska bassångare, unga maoister som underhållit mig vid tekoppen med lämpliga citat ur Ordförandens lilla behändiga bok. ---

Kring detta färdade köksbord har sextiotalets idéer diskuterats en efter en, från Alain Robbe-Grillet's romaner och till decennieslutets gatuteater, ja jag vågar påstå att några av dem har skapats här. För eftersom ingen har väntat sig finna den andre här har det slagit över gnistor mellan grupper; hemlighetsfulla och osannolika kontakter har skapats, befruktande strömmar har läckt över mellan kraftfält som ingen trodde var i kontakt med varandra» (s. 38).

Det är i ett nötskal bilden av den liberala möjligheten, det öppna och offentliga samtalet, och av den faktiske Lars Gustafsson. Den intellektuelle som utan skygglappar och falska trix har deltagit i otaliga diskussioner och mött resonörer av allehanda slag i en uppriktig strävan att finna om inte sanningen så åtminstone komma en lösning på

spåret.

Det är också bilden av ett *idealfillstånd* där såväl offentliga som enskilda samtal kan föras utan fruktan för sanktioner och utan hänsyn till partier och andra insälvningar. Det är en vacker och mycket attraktiv dröm.

I *Sprickorna i muren* saknas detta samtal eller rättare sagt minskar utrymmet ständigt för sådana samtal. Inte genom mäktiga förlagshus och färre publikationer utan genom det överheternas samförstånd och kompromissande som har skapat ett nytt språk. Det är det som bär ord med sig som »föryngringsyta» för kalhygge, »positiv förtätning» för överinskrivning på daghem och — för att ta ett aktuellt exempel från vårvintern 1984 — »Verkstadsföreningen» för Metall när Palme skäller på förbundet för att det drivit igenom ett förment dyrt avtal.

Det är ett språk som styr utan att kapite- nen syns. Oaffekterat. Skenbart opartiskt. Blott neutralt förmedlande information. Men det är beroende av talaren. Inte i Stalins mening som en reflex, men som befruktat av sin miljö, också i betydelsen brist på ord eller som förre läraren Lars Westin säger i *En biodlares död*:

»Samma skit allsammans. Genom att gå i skola, gymnasium, lärarseminarium, slussades man bit för bit in i ett finare språk. Och mer abstrakt. Man var bara alltför ivrig att lära sig det. I gymnasiet kunde man se skillnaden mellan barn från underklassen och från medelklassens hem. Barnen från underklassens hem talade ett hårdare, ett illusionslösare språk. Samma erfarenhet gjorde jag när jag själv blev lärare.

Ett grodperspektiv, där alla motiv för alla handlingar blev hårda, egostiska, cyniska.

Medelklassens språk: det osäkraste av alla. Det bygger på att man för att komma till en punkt högre upp i den sociala hierarkin måste uppträda som om man redan vore där. Det skapar en egendom-

lig osäkerhet genom hela systemet. Man vet vad orden betyder och vet ändå inte» (s. 707).

Människan blir behärskad av sitt språk liksom hon blir behärskad av frånvägen av språk: Det är svårt att göra uppror mot en industrinläggning om man tror den vara orsakad av någon konjunktur och inte av den ägare som tröttnar när vinsten på kort sikt blir plus minus noll och inte alls de 24 procent i avkastning på totalt kapital som en lyckad satsning ger.

Med tillgång till rätt språk öppnas dörrarna både i betydelsen först vad »makten» säger och till de rätta miljöerna eller som berättaren säger i *Sigismund* sedan han uppräktat att en flicka utan »språk» måste betala kontant för att få tandläkarbehandling medan han slipper alla frågor om betalningen:

»Det är naturligtvis inte mina blygsamma ekonomiska tillgångar man belönar.

Det är mitt språk man belönar, min korrekta grammatik.

Det är naturligtvis inte bara så att detta språk fungerar som en signal eller ett medlemsmärke till den lilla grupp som alltid behandlas väl.

Vad som gör att mitt språk belönas är den kontrollmöjlighet som det innebär.

Det är det slags språk som gör det möjligt för någon att för sig själv formulera vad man gör med honom.

Jag minns hur det var när jag var småskolepojke och ännu inte hade det.

Det vi kan formulera tillfogar man oss i regel inte. Det vi inte kan formulera tillfogar man oss» (s. 591-592).

Hos berättaren har något »tillfogats» honom som han ännu inte kan formulera. Därför ligger det och sparkar i hans undermedvetna som någon *Sigismund* ända till dess insikten — att våga se och bli sedd — när honom som en blandad känsla av oro och befrielse, som om något okänt från ett främmande sekel knackade på hos honom.

När språket upphör, eller snarare redan när det har nått en viss grad av utarmning, upphör det intellektuella livet såväl i det offentliga som i det enskilda.

Därför har språket en så framträdande plats i sviten, och ofta med något som kunde verka mytiskt men i stället manar fram bilden av språket som det som föder människan: »talandet är värme, moderlighet, vagg» (75), »talandet är form, moderlig kraft, talandet är moderlighet och skydd ... min värme, min enda form. Min vagg» (s. 115).

Med språket blir människan reflekterande och därmed kapabel till handling, till förändring.

Det är denna förmåga som kvarstår hos berättaren efter att ha sett hotad ut i de första romanerna. Det är också denna betydelse som får Lars Gustafsson att värdera »motspråket» som den viktigaste vinsten av det rebelliska 1960-talet, se tex värderingen i *Utopier*. (Här finns också något som nog överraskar en 80-talets läsare av Gustafsson: sympati för marschen upp genom institutionerna!)

Jag tror också att det är i detta sammanhang — språk i vid mening — som man skall se Lars Gustafssons starka intresse och entusiasm för det nya måleri som bröt fram vid sextioåtlets mitt genom Ola Billgren, Jan Häfström och Ulla Viggen. De bröt med en förhärskande stil som satte form före sak och såg liksom kommentatorn av Berlioz' promenad i juli 1830 en avsikt med verket. Där finns en öppenhet med ljusa färger som kom att bli symbolen för den möjliga kärleken och den möjliga friheten för Lars Gustafsson, kanske särskilt genom Ulla Viggens porträtt av Peter Cornell, den duk som går i blått på samma sätt som den ocean som Jan Häfström talar om i Gustafssons hänvisningar.

Bisamhället enda kollektivet

»Det finns bara ett val: det mellan gemenskap och undergång, och vi måste träffa det» (s. 50).

Det säger berättaren i *Herr Gustafsson sjölv*. Gemenskap kan vara många saker: EG eller ett parförhållande, en familj eller en krets av vänner.

Det skulle också kunna vara ett kollektiv (= samlade gemenskaper som agerar samfällt; jämför skillnaden mellan koncentrerat och centraliserat kapital). I så fall är det enda gången som Lars Gustafssons berättare talar om kollektiva lösningar, om vi nu bortser från det bisamhälle som finns med i bilden i *En biodlares död*.

Något annat har Gustafsson heller inte föreslagit oss. Hans liberalism är väl dokumenterad, både i föreliggande svit och i andra arbeten.

Det är ju också den liberala ståndpunkten som ger honom hans syn på staten. Det är de konservativa — på ett intressant sätt har detta nu förändrats jämfört med tidigare historia — som har försvarat staten med argument från både Christopher Boström och Rudolf Kjellén medan den vänster som liberalismen hört till, historiskt sett, har sagt nej.

Men liberalerna är inte anarkister. De vill ha en stat, men på andra villkor än de konservativa. Gustafssons ståndpunkt framgår dock bara negativt i *Sprickorna i muren*, dvs som vad han inte vill ha. Vad han vill ha av stat och av kollektiva lösningar måste man därför gå till andra källor för att få besked om.

Ett av de klaraste uttrycken finns i balladen *Om den goda styrelsen* som ingick i samlingen *Artesiska brunnar cartesiiska drömmar* (1980).

Den kom visserligen några år efter romansviten, men med stöd av Tommy Olofssons analys i BLM (1/83) vågar jag mig på antagandet att dikterna och romansviten ingår i ett och samma idésammanhang.

Extrem individualism?

Balladen är närmast programmatiskt hållen och inleds med en varning. Den goda styrelsen kan inte tillåtas reglera allt, eftersom mycket i människan är ovetbart och förbju-

det, kanske minerat, område. Handlar vi på motsatt sätt ges den centraliserade makten svar i form av schizofreni (jämför analysen i *Utopier*, ss 114-147):

»Kvarnstenar måste mala; där malden tar slut

börjar de slipa ner varandra, obevekligt, med ett skrärande ljud som är svårt att utstå.

Det måste finnas en gåta, måste alltid finnas

något som rymms mellan stenarna. Och bäst

när det finns där utan att nämnas vid namn.

I de alltmör ockuperade städerna, sent om kvällen,

ekar mellan ytor av kakel eller ytor av lättmetall

skrik av raseri eller förtvivlan, stenens skrärande ljud när den går naken mot sten,

och någon slår med bara händer in en glasdörr

så att skärorna skrattar muntert ut över golvet,

men golvet var lika svart-vitt rutigt på den andra sidan.

Den ena sidan är den andra sidans avbild bara».

Men utan styrelse blir det kaos och död, och med en för hårdhänt samma sak, säger Gustafsson och anvisar därför vad den goda styrelsen kan ge:

»Där ingen styrelse finns, har fågeln ingen utgång,

där ingen Gåta finns, finns i dess ställe makten.

Och återkastar alla ljud från alltför blanka väggar.

God styrelse ger goda vägar, åsnor och kameler

drar med tålmod och utan att tröttnas vid middagstid

också tunga vagnar med järnskodda hjul

över vägnas gula säd, som lagts, i skuggan, just där vagnarn går, att tröskas av hju-
len.

God styrelse ger god bevattning, kana-
ler, där vattnet strömmar snabbt och klart,
över konstfärdigt fogade stenar, utan
alger,

djupa brunnar där de stora vita karpar-
na, som inte längre ser, gömmer sig i mörk-
ret
och åter kastas ned i sin klokhets
när de någon gång kommer upp i ämba-
ret. God styrelse

läter karporna bo kvar i brunnarna, sva-
lorna under takåsarna, plöjarna intill sina
fält,

de gamla vedhuggarna i sina skogar,
böckerna står ostraffade i hyllorna, och i skogen
bestraffar ingen svamparna, en god sty-
relse

visar välvilja också mot dessa andra
planter, de som sträcker sig upp ur underjorden,
trevande

med vita fingrar eller bruna, rynkade
hättor,
täckta av slem eller torra och aromatiskt
doftande,

med huvuden som är mjuka fosterhin-
nor
och hårda nog att genomtränga sten-
bunden jord».

Gustafsson avvisar tron på en naturlig jäm-
vikt och idén om teoretiskt bevisade före-
bilder och hävdar sedan att den goda styrel-
sen endast kan utgå från styrelsens ända-
mål, människan själv:

»Där det finns ett mönster finns bara
tomhet.

Vi vet det nu. Vi vet att Gåtan i oss
växer
och spränger långsamt genom stenbun-

den mårk,
som de mjuka och främmande svam-
parna i skogen.

Varje dörr byggs för att kunna stängas.
Varje dörr byggs för att kunna öppnas.
Vem stänger? Vem öppnar? Vem frå-
gar?

All god styrelse börjar i jaget, i mörkret,
i gatan som finns i varje människa».

Där börjar också problemen. Människan
är inte bara en gåta utan denna gåta skall
också styra, i toleransens namn:

»Den sträcker sig från brunnens mör-
ker,

dit den inte kan se och ingenting höra,
till horisonten, och vet att den följer
skeppen.

Den vet att den ingenting vet. Så styr
Gåtan:

Det kan inte finnas någon tolerans mot
andra

hos dem som inte är beredda på allt från
sig själva.

Bodin såg de europeiska religionskri-
gens blodiga kaos,

och valde, med bortvänt ansikte, abso-
lutismen:

Bättre, menade han, en bödel, en bila,
en dom

än en horisont där brandröken driver,
som vinden vill, och glömde bort det
viktigaste:

Att vi aldrig kan skänka bort det som
aldrig var vårt.

Det är inte vi som vill friheten. Det finns
något, mörkt och överraskande, i oss,

som vill den,
och vill den mest när vi minst anar det.

Den kommer
alltid olämpligt. Något mörkt och otyd-
ligt

som finns i oss vill alltid bli något an-
nat».

Det handlar med andra ord inte om över-
väganden som grundas på frågor om makt-
balans och kontrollmöjligheter, inte om

motsatta och jämkade intressen eller ett till-
stånd av total consensus utan om moral och
en opreciserad godhet som skall låta oss al-
la växa och utvecklas fritt:

»Människan. Den bit som inte passar in
i något pussel. Och allra minst sitt eget,
Och det är i det som friheten består:

att något i oss vill alltid något annat.

En god styrelse är en som har glömt oss.
Inneslutna i denna milda glömska

växer vi som svamparna växer;
ödmjukt och gränslöst, djupt

under trädens tigande skuggor» (cit.ef-
ter samlingsvolymen *Ur bild i bild. Sam-
lade dikter 1950-1980*, 1982).

Problemet är att Lars Gustafsson här ger
två förslag till »god styrelse». Den första
avviker mycket från dagens men kan stödja
sig på gammal tradition. Det är helt enkelt

den gamla kommunala — egentligen pre-
kommunala — styrelse som det låg att hål-
la vägar och broar farbara och — fast det
låter mer som en angelägenhet för enbart

bönder — att hålla vattendragen i skick för
bevattning och kanske också för kvarnar.

Översatt till dagens förhållanden skulle
det väl närmast motsvaras av vad vi kallar

ansvaret för infrastrukturen men utan, an-
tar jag, monopol för kommunikationer,
energi, renhållning etc.

Redan det innebär drastiska skillnader
jämfört med rådande förhållanden. Men
hans andra förslag går mycket längre, om

vi nu skall ta honom på orden, nämligen att
de funktioner skall upphävas som kränker
någon enskild individ.

Enda konsekvensen av detta blir vad
diktraden säger: »En god styrelse är en som
har glömt oss», dvs den som saknas.

Då är inte dikten annat än en lovsång till
en extrem individualism där inte bara

tvångsapparaterna försvinner utan även
omsorgen för barn och gamla.

En sådan syn är knappast förenlig med
ens den klassiska liberalism som Lars Gus-
tafsson är nästan ensam om i landet.

Och om jag å andra sidan inte skall ta

honom på orden förblir meningen ändå
oklar i det hans förslag fortfarande saknas
så när som på hänvisningen till den gamla
(för)kommunala tiden.

Men vi ger oss inte. Vi börjar om, som
berättaren säger.

En hjälpande hand

Bisamhället i *En biodlares död* erbjuder
heller inte något alternativ trots all den en-
ergi som den före detta läraren Lars Westin
ägnar den under sitt döende i cancer på den
västmanländska landsbygden. Ty där bärs
de döda bort utan sorg och saknad av and-
ra bin som vore de blott planenligt avskriv-
na produktionsfaktorer.

Inte heller kan detta strängt inrutade
samhälle vara särskilt tilltalande för den
Lars Gustafsson som glasklart visat vad de
geometriskt uppbyggda utopiska samhälle-
na står för. Här är också allt för hierarkiskt
ordnat med en drottning i toppen som
bokstavligen talat bestämmelser över liv och död
bland medborgarna — eller är de underså-
tar? — i detta samhälle.

Ändå tror jag att lösningen finns här.
Den går i dagen när det visar sig att av bi-
samhällena har några överlevt vintern bra,
andra har klarat sig hyggligt med Westins
hjelpande hand medan övriga är döda.

»Vad är det för konstiga tecken?»

I *Familjefesten* finns ett avsnitt där huvud-
personen Lars Troäng berättar hur han ef-
ter sina avslöjanden av giftskandalen tog
länga promenader i sin ensamhet under
ständigt grubbel över vad som egentligen
hade skett. Vad, vilka och varför låg bak-
om? Fanns det rentav en konspiration och
hade i så fall konspiratorerna tidigt utsett
honom till offer och syndabock?

En av dessa småkalla dagar blir han stå-
ende framför några postlådor. Med fingret
börjar han tankspritt rita på deras frostiga
lock. Efterhand framträder en enkel och
mycket tydlig bild. Berättaren konstneras
av bilden och frågar sig själv:

»Vad är det för konstiga tecken jag ritat? Det ser ut som en ögla, det ser ut som ett kors. Det ser ut som en ögla och ett kors på samma gång» (s. 326).

Tecknet, berättar Frithiof Dahlby i *De heliga tecknens hemlighet* (sjunde upplagan, 1982), är ett av de äldsta och mest använda religiösa symbolerna.

Det är T-korset med ögla eller, som det också kallas, ankh eller crux ansata (kors med handtag eller ögla). Det bars i det gamla Egypten av gudomligheterna som symbol för liv och odödlighet. Vissa forskare menar också att de gamla israeliterna anbragte tecknet på dörrposten till skydd mot mord-ängeln. I våra dagar förekommer T-korset med ögla inom den koptiska kyrkan.

Crux ansata var ursprungligen en slejv eller knop, och knutar har tillskrivits magisk kraft hos många folk. T-korset har också använts som amulett mot den onde. På byggnader och liknande har knutar en demonavvärjande betydelse, de »vägrar det onda tillträde».

Sådana religiösa symboler är det gott om i Gustafssons författarskap, också i *Sprickorna i muren*. Det kan gälla färger (de älskliga kvinnorna har alltid rött hår, blått finns med i bilden när friheten eller möjligheten till frihet skall gestaltas), *djur och fåglar* (de svävande kajorna, som blir allt fler i Gustafssons böcker, höken över öde marker och hunden som är den första som överger människan i *En biodlares död* men också den som manar fram bilden av det undermedvetna i *Sigismund*), *vattnet* (rinande, stilla, virvlande, svart, genomskinligt etc) eller *väderstrecken* (norr är mörkrets ort där, speciellt i Norden, demonerna härskar, och det är just mot norr de cyklister trampar som i *Herr Gustafsson själv* är på väg till sina arbeten).

Samma sak är det med mer handfasta substantiv, tex det torn som *Herr Gustafsson själv* skriver i, det te med honung som driicks vid positiva tillfällen och den upp och nervända fackla som målarinnan G. har stämplat i sitt pass när hon återvänder

från helvetet och som givetvis är liktydigt med den antika döds geniens dödssymbol.

Den stora visaren

Genom Lars Gustafssons hela författarskap löper ett drag av osäkerhet och dunkelhet, en mångtydighet som ibland är uttryckhet. Gång på gång dyker ord och uttryck upp som tex föraning, något som talar i och till oss, som manar eller på annat sätt låter oss förstå på något sätt.

Länge trodde jag att det där var en litterär jargong eftersom Gustafsson har skolat i det Uppsala som gjorde slut på Gud.

Men i och med *Sprickorna i muren* och de samtidiga diktsamlingarna började jag ändra uppfattning och tro att det var ett uttryck för en arketypisk hållning, dvs att släktled före oss talar i och genom oss genom nedärva normer, bilder och språk.

Den läsningen är fortfarande giltig. Men också den utomänskliga faktor som blev den »stora visaren till uret» i dikten *Symphonie fantastique* som ingick i samlingen *Kärleksförklaring till en sefardisk dam* från år 1970. Den finns där tillsammans med andra uttryck ur de verk som kom under 1970-talet med början i *Herr Gustafsson själv*, tex »underverken», »förebud», »något i mig» etc.

I *En biodlares död* blir allt detta klart ut sagt under Lars Westins utdragna döds-kamp i levercancer. Han brottas med samma problem som övriga personnager i sviten, men hårdare med det som gäller den möjliga Guds-existensen.

För honom blir allt uppenbarat under de sista dagarna då han genom paradoxen förnekelse får existensen bevisad för sig, alltså en teologins via negativa.

Därmed är det dags att avsluta denna läsning av *Sprickorna i muren*. Men just avslutningen är det svåraste för såväl tonsättaren som författaren. Så ock för denne läsare. Och jag skyller på Gustafsson. Han är en sann intellektuell. Alltid beredd på gen-sagor. Nyfiken på nya fakta. Vaken för nya idéer. Alltså öppen för förändringar.

Det är också problemet nu. Jag tror inte att *Sprickorna i muren* avslutades med *En biodlares död*. Jag tror att den fortsattes.

Vi vet tåmligen säkert att Gustafsson tex inte ser samhället i sin samhällsskildring, ty huvudklasserna saknas och därmed motsättningar dem emellan och alla de som emanerar ur denna konflikt.

Vi vet också i grova drag hur hans radikalism ser ut, dess förutsättningar och begränsningar, helt enkelt hur långt den tillåter honom att se.

Men vi vet mycket litet om kärnan i den liberalism och religiositet som är hans grund, se tex bilden av *Den goda styrelsen*.

Den nya avslutningen?

Symphonie fantastique avslutades 1830 av Hector Berlioz och uruppfördes i december samma år i Paris.

Året därpå avslutar Berlioz symfonin på nytt. Han lägger till det han tycker var utfört tidigare, *Återkomsten till livet* eller *Le-lie* som stycket också kallas.

Förändringen är definitiv: Hector Berlioz kräver att *Återkomsten till livet* i fortsättningen alltid skall framföras tillsammans med övriga symfonin.

Jag tror att Lars Gustafsson har gjort samma sak med den svit som avslutades 1978 i och med utgivningen av *En biodlares död*. Att han precis som programsymfonikern Berlioz har kompletterat sin idésvit efter dess avslutning, nu med den år 1983 utgivna romanen *Sorgemusik för frimurare*, också det en återkomst till livet för honom, tror jag.

För det talar flera saker. Miljöerna är gemensamma (det filosofiska Cambridge och litterära Uppsala) liksom personsammansättningen (en eller flera vandrar ut och in i de olika romaner); enstaka episoder kommer tillbaka (tex leken med rändstickorna i vårmålningens Uppsala) och gemensamma släktingar (morbror Stig dyker upp igen liksom farmodern i Västmanland) förekommer oberoende av om boken ingår i sviten eller inte.

Men viktigare är likheten i behandlade

livsfrågor. Möjligheten av ett språk. Att se och bli sedd utan att »konsumera» den andre. Om kärleken är möjlig i vår tid.

Här finns avgörande ställningstaganden som fortsätter diskussionen från de fem första volymerna, som tex när en av huvudpersonerna i *Sorgemusik för frimurare* överger den konst hon trott vara livet till förmån för livet självt.

Och här finns ett par klargöranden, och det är dem jag är ute efter, preciseringarna när det gäller liberalismen och religiositeten.

Båda sakerna bekände sig berättaren till i de föregående volymerna. Men utan avslutning. Visserligen konstaterar berättaren i *Sigismund* med glädje:

»men Herre Gud, tänkte jag, det är ju det här jag har talat om hela tiden! Det är ju så här jag menar! Herre Gud, jag är ju i grund och botten liberal!» (s. 603)!

Men det är ändå inte en avslutning med avstamp till något nytt. Efter avslutad införvandring finner han som Strindberg inte en öppning som kan närma honom till arbetarklassens organisationer, men heller inte till bourgeoisie, ty han är klarsynt nog att se:

»Det finns runt hörnet ett bättre liv för oss alla. Ja. Jag är rädd för att det inte hjälper så långt» (s. 603),

ty runtomkring honom hämmas indiska barns utveckling av gamla riter, han ser hur i England de arbetande klassernas läge inte är stort bättre än under Marx' och Engels' tid och han begriper mer än väl att de frihetsidéer som kunde föras fram av då liberala partier är för revolutionära för att kunna rymmas i något av allt det som kallas sig liberalism nuförtiden. Denna liberalism utför alltså inte lösningen.

Tystnaden föder Gud. Språket föder oss.

Jan Bohman var lovande poet på 1950-talet. När vi möter honom i *Sorgemusik för frimurare* arbetar han i Senegal som turistguide. Nyss har han fångslats misstänkt för agentverksamhet. I häktet träffar han en falsk profet. Denne tiger, och Bohman irriteras av tystnaden och säger:

»När människorna tiger får jag en känsla av att de försöker utplåna mig. Därför talar jag också alltför mycket» (s. 39, *Sorgemusik för frimurare*).

Det är den tanke som utvecklades i *Sprickorna i muren*, att språket föder människan. Men här förs den vidare genom den falske profeten till vad jag tror är kärnan:

»—Du ha en känsla av att du bara existerar så länge du talar.

... —Ja, svarade jag. Så är det. Jag försvarar mig med att tala.

—Men all tystnad är inte fientlig. Guds tystnad är inte fientlig. Guds röst finns bara i vinden, i stjärnorna som tänds om natten, men Guds röst hör du aldrig i talade ord. Och ändå är Guds tystnad ett tecken på att han ser dig, att du har hans vänskap.

—Tänk, så har jag aldrig kunnat se det, sade jag.

—Tystnaden, sade den falske Marabouten, är ett Guds tecken.

—Som betyder vad?

—Att han förtroendefullt överläter våra liv åt oss. Det är på oss det ankommer att ge dem mening».

Förnekelsen av Gud i *En biodlare död* blev beviset för Hans existens, frånvaron av Gud — eller tystnaden — blir för den falske Marabouten samma sak och — viktigast av allt — denna frånvaro föder oss: I Hans frånvaro ankommer det på människorna att ge livet mening; inför varandra blir vi människor först genom språket, det som gör det möjligt för oss att handla som in-

»Vad jag vill säga är att Europa i den mening du upplever det, till exempel i internationella organisationer, naturligtvis i stor utsträckning helt enkelt är ett uttryck för den judiska universalismen. Kort sagt, föreställningen att det finns en lag, som är viktigare, eller giltigare, än den regerande furstens vilja eller folkopinionen, som ju oftast är primitiv, och att den lagen gäller lika för alla. Under Upplysningstiden förklarar sig denna lag och kallar sig Förnuftet, under liberalismens epok kallar den sig De mänskliga rättigheterna. Men det fundamentala förblir hela tiden: föreställningen att det inte hjälper att ha makten för att ha rätten. Gud är *en*» (s. 143).

Det är alltså den judiska universalismen som är kärnan, enligt Nussbaum, och den slår hela tiden mot ett bestämt mål:

»Den makt som kan bygga pyramider, stapla stenblock med hjälp av ett maskineri av nakna och utmålade kroppar. Staten som Gud. Det är det onda. Det är den andre.

—Då är den europeiska liberalismen i grund och botten ingenting annat än den judiska trosbekännelsen?

—Med viss förenklning skulle jag säga att det är så. Utan den judiska universalismen och utan den judiska tron på världets bestånd blir det inget utrymme kvar för det slags Europa. Det enda som blir kvar är Baalerna, Lenin, Nationen eller det här nya tricket som kallar Staten för Samhället» (s. 144).

Därmed har Lars Gustafsson klargjort hur korten ligger. Det är den judiska universalismen som utgör ryggraden både i hans liberalism och i hans religiositet. Det är den opersonliga makt som kallas Staten, Samhället eller — med det nyaste uttrycket — »vär gemensamma sektor» som utgör huvudfienden.

Vart bär det nu iväg? Jag vet inte. Men Tommy Olofssons krakteristik (BLM 1/83) av *Världens tystnad före Bach* kan nog pas-

sa in även på prosan. Olofsson ser diktsamlingen som en motsvarighet till *Värma rum och kalla*, dvs en samling där nya idéer lanseras utan att utföras strikt och samlat. Med andra ord en sorts mellanbok där själva »spretigheten» visar att något nytt är på väg.

Den hedonism som finns i de samtidiga diktsamlingarna och även ansatsvis i *Sorgemusik för frimurare* kommer säkert att blomma ut ytterligare. Kanske blir det även mer oprecist formulerade motsättningar som dyker upp som tema, tex kampen mellan »ont» och »gott», alltså något som kan bli ytterligare en fördukling av analysen.

Men det kan kanske också bli något annat, som inte utesluter utan snarare kompletterar denna uppslagsens värdenihilismen.

En sådan linje finns redan påbörjad. Med betoning av judendomen och dess förvar för värdet kan den fortsättas. Det blir i så fall också en uppgörelse med socialdemokratin eller kanske snarare den hegemoni på idéernas område som i hög grad bestäms av socialdemokratin som med Enzensbergs resonemang (s. 11-12 i *Svensk höst*) definierar åt oppositionen dess ståndpunkter inom ett givet (socialdemokratiskt) debattutrymme (jämför Lars Gustafssons resonemang om massmediavänstern, den som har som ett av sina privilegier att formulera vad i problemen består, s 58-61 i *För liberalismen*).

Med värdenihilismens rötter hos Kant, Marx och austrorismen formulerade Axel Hägerström under seklets första årtionde en hållning som vann gehör inom socialdemokratin genom teoretiker som Nils Karleby och Ernst Wigforss.

Under 1940-talet slog denna linje igenom inom litteraturen och kom att behärska den till in på 1960-talet. Fortfarande har denna värdenihilism mycket starka positioner genom tex en tidigare minister som Krister Wickman.

Det blir i så fall inte bara en faktisk motståndare utan också den idealiske, ty den har vad Lars Gustafsson vill slå emot, makten. ●

Göran Segergren, en konstnär som valt sida

av Anne Lidén

□ Göran Segergren, född 1938, är en konstnär som gått den långa vägen. Han började på konstskola först vid 34 års ålder efter många år som ritare i industrin, då som medveten socialist och konstnärlig autodidakt. När Folket i Bild/Kulturfront bildades i Malmö var Göran en av initiativtagarna. Sedan 1974 har han gjort en rad utställningar i samarbete med Svenska Metallindustriarbetareförbundet och Riksförbundet Narkotikafritt Samhälle, förutom den politiska skämttidningen *Gula Ärtor*. Göran Segergren har under åren utvecklat ett självständigt måleri inspirerat av den algeriska miniatyrkonsten. Anne Lidén har besökt konstnären i hans ateljé i Mörarp, nordvästra Skåne.

Strax intill Mörarps vitkalkade medeltidskyrka i nordvästra Skåne har den socialistiske konstnären Göran Segergren slagit ned sina bopålar tillsammans med Lena Karsang, gymnasielärare i Helsingborg. Förutom i Skåne har de även varit bosatta i Bergslagen, senast i Norberg.

De svarta svalorna stördyker i vild flykt mellan husen ner i villaträdgårdarnas grönskande buskage och prunkande rabatter. Högst över våra huvuden glider de stora silvergrå flygplanen bort över ärtfältet i Bjuråkra mot flygplatsen i Ljungbyhed. I husets källarvåning har Göran inrättat sitt arbetsrum.

Medan Göran sitter böjd över sin senaste miniatyrmålning och arbetar ut den dekorativa ramens komplicerade mönster, tittar jag igenom hans skisser, teckningar och målningar samlade under flera år. Ur bandspelarens högtalare ringlar toner av jazzmusik från *Smoke rings* och Leifs hesa röst blandar sig med altsax och trombon.

Över bordet höjer sig lamporna, den ena med inbyggd förstoringsglas. I en burk står smala penslar av fin kvalitet och tuberna med gouachefärger ligger i prydliga rader. Bland dyrgriparna i bokhyllan finns Owen Jones' *Grammar of ornaments*. Göran bryter mot den gamla borgerliga konstnärsmysteriet att ateljén av princip bör vara kaotisk och virrig, full av skenbart hopradsade pryglar i alla hörn. »Härligt», säger jag, »det märks att du har deltagit i arbetslivet, här är ordning och reda!»

Göran Segergren hör inte till de vanliga konstskolekonstnärerna som följt den numera institutionaliserade mallen gymnasium med estetisk linje, konsthögskola med studiellän och därefter stipendium och projektbidrag. Han har gått en mycket lång väg och började på konstskola först när han var 34 år. Göran avbryter sitt målade en stund och berättar om sin konstnärliga och politiska utveckling.

Foto: Anne Lidén

Arbetsolidaritet och överklasskari- katyr

»Jag har arbetat som konstnär i 10 år och varit socialist i 20», säger Göran, »jag vill arbeta medvetet». Sirindberg har påverkat honom mycket, likaså Jan Myrdal. Andra namn är Francois Villon och Kim Chi Ha. Störst vikt vill han lägga vid Mao Tse Tungs tal i Yenan om litteratur och konst 1942. »Jag arbetar efter tre huvudlinjer», fastslår han, »för arbetarklassen, mot överklassen och med ett studium av bildens estetiska möjligheter».

Göran har prövat många lösningar på bildmediets formala problem i sina estetiska studier. På flera resor har han kommit i kontakt med den spanska och moriska kulturens bildvärld. Francisco Goyas grafik har inspirerat honom, likaså arkitekturen i Sevilla och Alhambra. Helt avgörande för Görans konstnärliga utveckling blev mötet med den kände miniatyristen Mohammed

Racims färgstarka och förgyllda målningar som han studerade under en resa i Algeriet 1975.

Göran Segergren väljer medvetet att inte axla den snäva borgerliga konstnärrollen, då man främst speglar sina privata känslor i konsten. Det krävs ofta ett större mod och ett djupare känslomässigt engagemang hos den som solidariskt arbetar med sin konst för arbetarklassen och folket, ty därmed avstår man sig möjligheten att fly bakom en ridå av känslomässig nihilism när tider na hårdnar. Man måste möta angrepp.

I min presentation av Göran Segergrens konst vill jag därför börja med den moraliska och estetiska bakgrunden till hans politiska ställningstagande och hans val av konstnärliga uttrycksmedel.

Socialist under det tidiga 60-talets nihilism.

När Göran var 16 år gick han till sjöss och

for i ca två år med båtar till bl a Medelhavet och Sydamerika. När en av hans skolkamrater fick MS och blev rullstolsbunden följde de Görän med honom till Kanarieöarna som hans och två andra patienters vårdare ett halvår. Där skrev han artiklar om dessa patienter som grundade »Vintersol» (numera ett miljonkomplex på Teneriffa). Arbetarna publicerades i NST, Nordvästra Skånes Tidningar, och som 20-åring kunde Görän börja som journalist.

Drygt två år arbetade han sedan på Sydsvenskans redaktion och följde bl a diskussionerna om miljöfrågor, u-hjälp och Algeriets befrielsekamp. 1963 gick han en termin på Skånska Målerskolan. Intrycken från resorna han gjort innebar ett ställningstagande till frågan om folkens fattigdom och dess orsaker. Görän Segergren blev moraliskt övertygad socialist i en tid då det var modernt att vara nihilist, trolös.

Därefter arbetade Görän i åtta år som anmälningsskrivare i VVS-branschen på företaget Calor Celsius i Skåne. Här grundlades hans yrkesheder som ritare, att kunna texta snyggt och leverera en perfekt, klar och tydlig riting. Under dessa år påverkades han mycket av den amerikanska reklamen och jazzmusiken, vars uppkäftiga slängighet och tekniska perfektion tilltalade honom. Skämttidningen MAD studerade han mycket noggrant.

I början på 70-talet permitterade Calor Celsius en rad anställda. Görän ställdes inför valet att vidareutbilda sig till ingenjör på företags bekostnad och få en trygg framtid, eller att göra allvar av sina konstnärliga ambitioner. Han valde det senare och gick medvetet mot en ekonomiskt osäker framtid.

Mötet med Mohammed Racims miniatyrer i Algeriet.

Görän fick stöd i sina konstnärliga planer hos den kände tecknaren Ib Tahning, som skrev ett intyg åt honom. Han kom in på Målerskolan Forum i Malmö 1972. Som vuxen medveten autodidakt utnyttjade Görän konstskolan effektivt och tog vad han

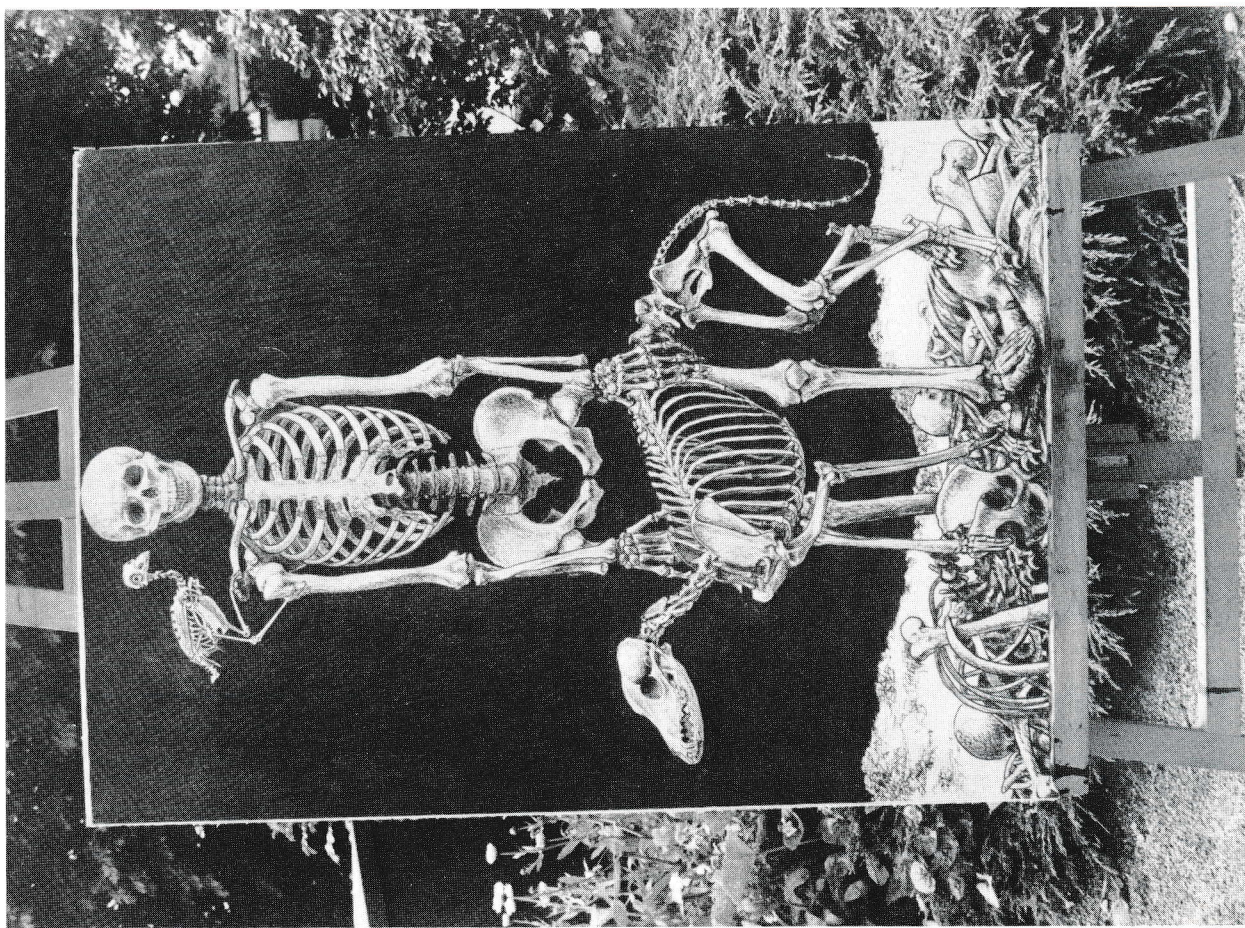
ville ha. Lärare var Gerhard Nordström och Staffan Nihlén. Sedan 1974 har han arbetat som fri konstnär men aldrig kunnat försörja sig på sin konst. Under dessa tio år har han endast fått två stipendier på sammanlagt 9 500 kr bl a Ängelholms kulturstipendium 1984.

Malmö var på det tidiga 70-talet en tummelplats för olika progressiva kulturgrupper. Till skillnad från många unga studenter blev Görän med sin bakgrund i arbetslivets ordnade former, varken övertygad av den abstrakta revolutionära absolutismen eller den lättköpta flumvänstern. Han arbetade konkret i föreningar som Amnesty och bokhandeln Oktober och var med vid bildandet av FIB-gruppen i Malmö. Görän hade tagit ställning för Tredje Världen. 1975 sålde han sommarstugan och bestämde sig för att fara söderut, till Algeriet.

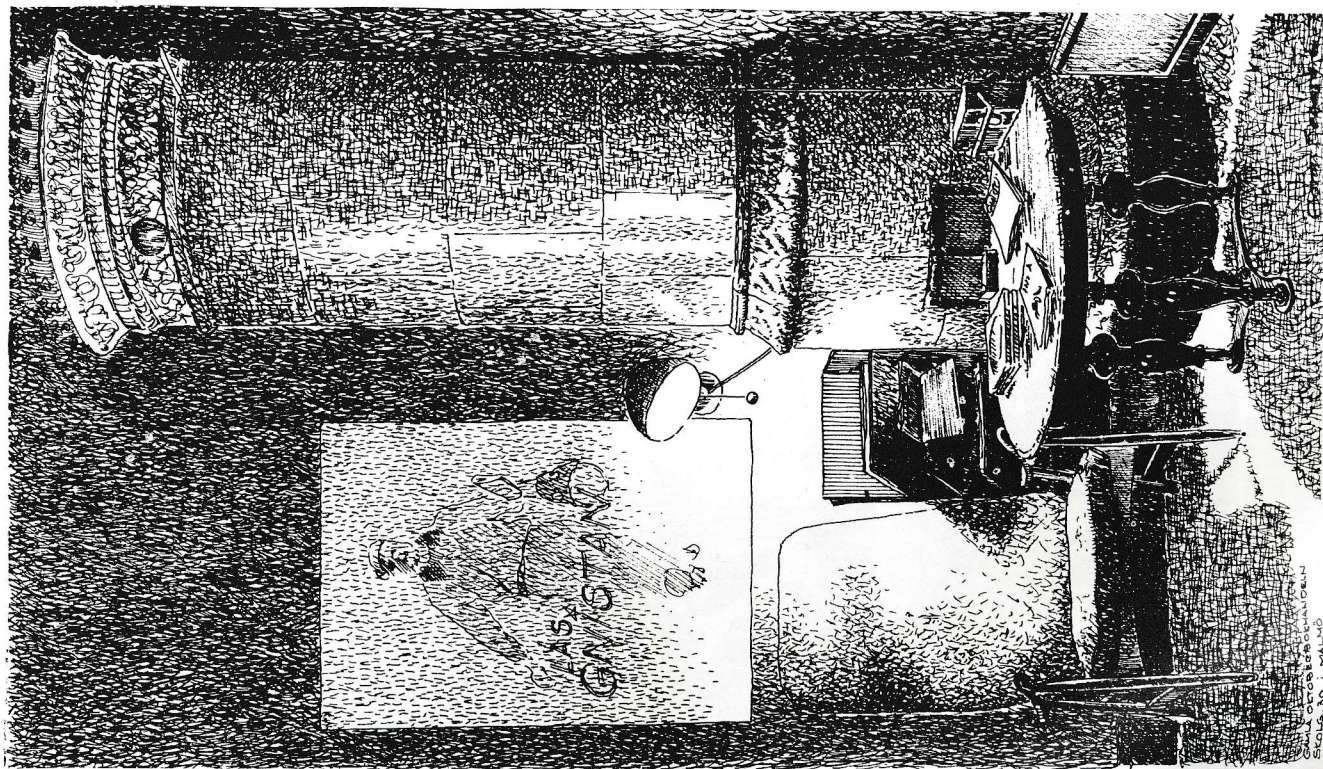
Den tre månader långa resan till Algeriet och Tunisien blev ett vägska för Görän Segergren. Mötet med den arabiska kulturen och konsten innebar en ny inriktning i hans konstnärliga utveckling. I staden Alger finns den stora parken »Jardin d'Essai», ibland kallad »Världens vackraste park». De märkliga exotiska och ståtliga träden, de många växterna och blommorna gjorde ett starkt intryck på den botaniskt intresserade Görän. Intill parken ligger Nationalmuseum där Görän för första gången mötte den store algeriske miniatyristen Mohammed Racims konst.

Mohammed Racims färgstarka, förgyllda och figurrika små målningar drabbade honom med all kraft. Han hade funnit en läromästare! Mohammed Racims målningar påminner om de europeiska och persiska illuminerade handskrifterna från medeltiden. Miniatur betyder förutom »liten målning» även »färglagd bild i handskrift». Mohammed Racim är en mästare i arabisk ornamentik och kalligrafi. De figurrika berättande bildscenerna ur folkära arabiska guldramar fylla av intrikata mönster.

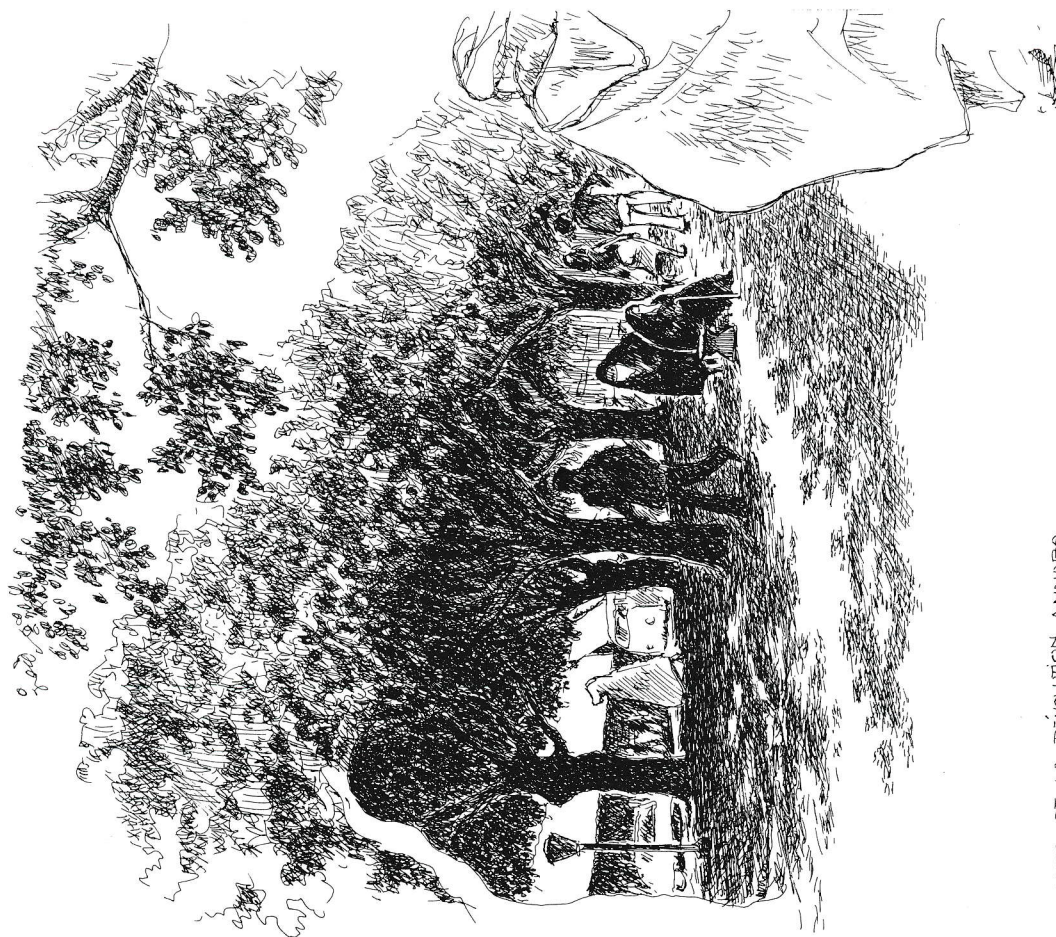
Görän försökte komma i kontakt med den 80-åriga gamle mästaren men han orka-

Skelett. Blyerts 70 × 100 cm. Malmö 1973.

Läshörnan på Oktoberbokhandeln, Malmö. Tusch 15 × 26 cm.

COURS DE LA RÉVOLUTION, ANNABA
17 JAN. 1975

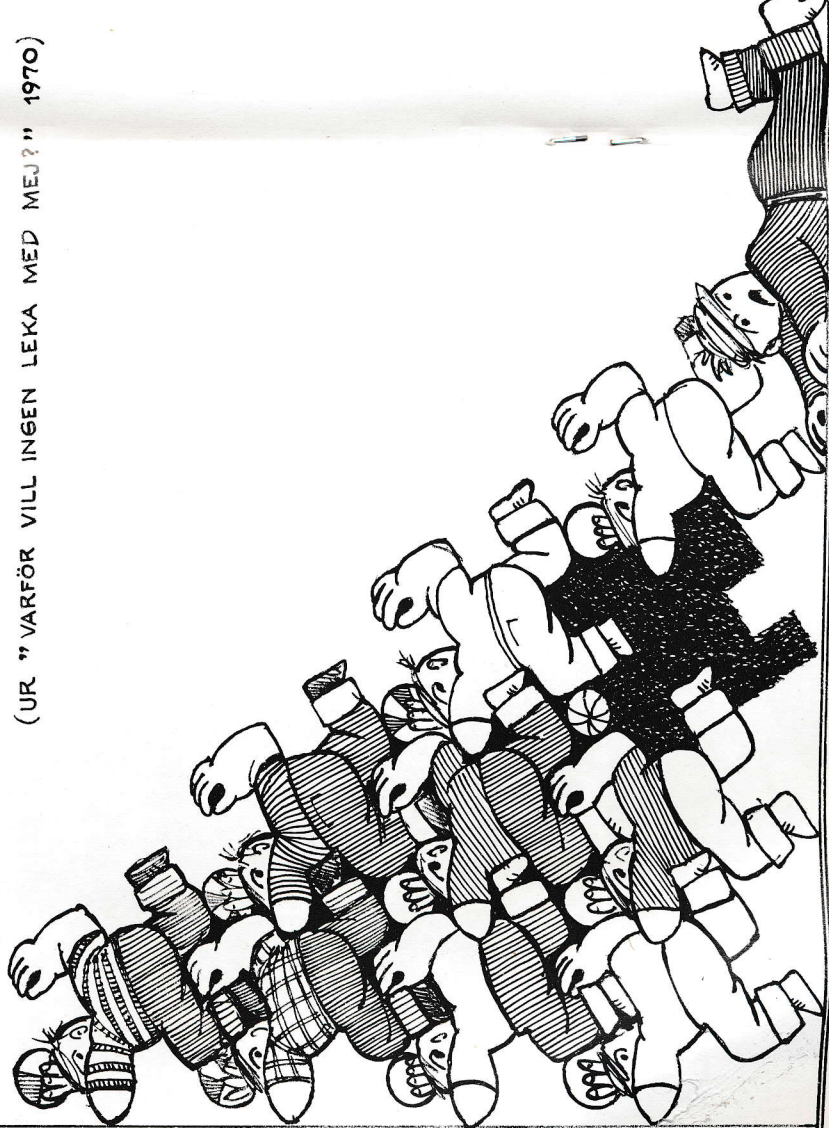
Cours de la Revolution, Annaba. Tusch 18 × 22 cm. Annaba 1975.

IBLAND DYKER DET BLAND DEMOKRATER UPP HÖGST
ODEMOKRATISKA IDEÉR.
...

IDÉN MED BARNENS OMHÄNDERTAGANDE ÄR NAZISM
UTAN PROGRAM. DET ÄR BARA FÖRMYNDARMÄNNISKANS
LUST ATT TRAKASSERA SINA LIKAR, ATT SÄTTA SIG PÅ
DEM, ATT TVINGA. SOMLIGA MÄNNISKORS LUST ATT
TVINGA, ATT TVINGA, ATT TVINGA —
JA, DEN VORE SANNERLIGEN VÄRD EN STATLIG UT-
REDNING.

OLLE HEDBERG

(UR "VARFÖR VILL INGEN LEKA MED MEJ?" 1970)

Sagor 84

Omhändertagande av barn. Tusch 18 x 28 cm. Gula Årtier 3/84. Mörap 1984.

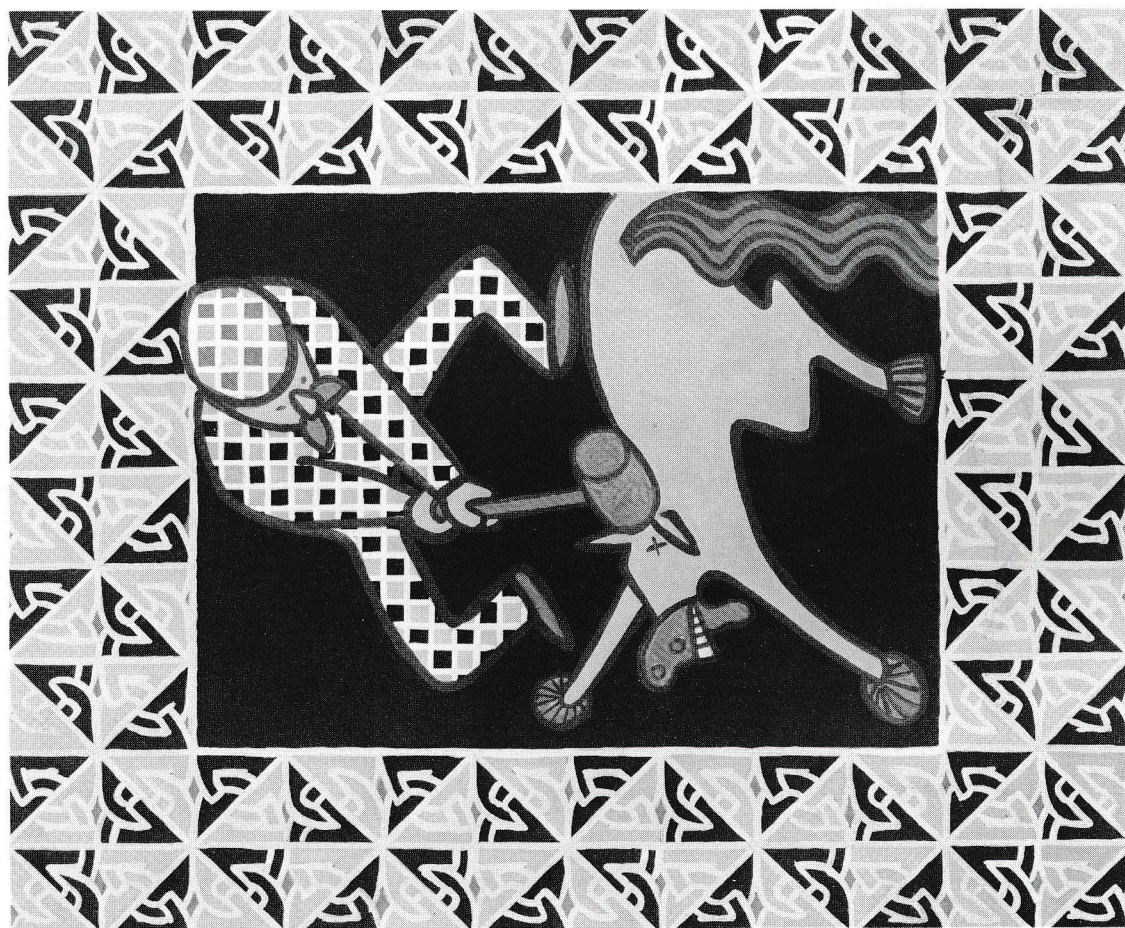
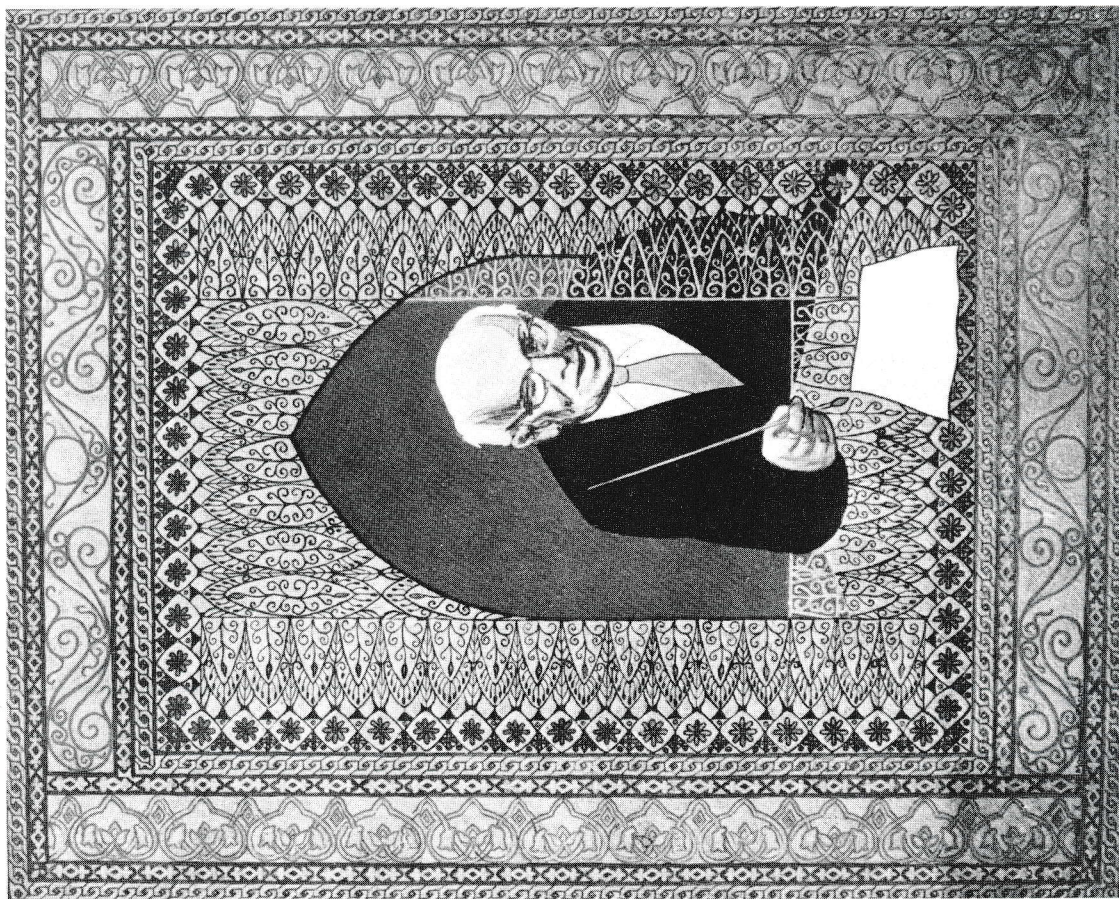
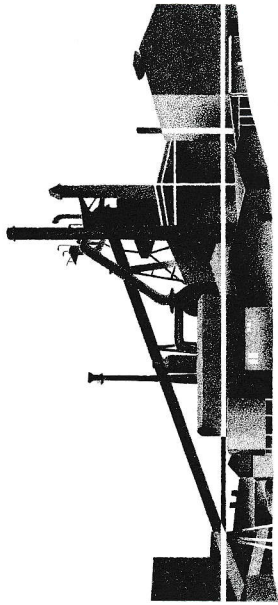

Illustration till »Storklas och Lillklas» av HC Andersen. Gouache. 1981.

»Hommage à Mohammed Racim. Gouache och guld 20 × 25 cm. Norberg 1981.

RÄDDA SPÄNNARHYTTAN

»Rädda Spännarhyttan». Tusch 100 x 50 cm. Folder till aktionsgruppen. Norberg 1980.
T.h. »Lapphyttan». Tusch ca 10x20 cm. Norberg 1980.

de inte längre med besök. När Göran någon tid senare läste i tidningarna att Moham- med Racim och hans hustru fallit offer för en desperat mördare, var det en händelse som grep honom mycket djupt.

Göran skapar sina egna miniatyrer.

Hemkomsten till Sverige innebar en inten- siv koncentration och omprövning. Göran isolerade sig i en gammal skola i norra Skå- ne och började teckna och måla i den nya tekniken. Han utgick som tidigare från na- turstudier t.ex. ormskinnets skiftande men ändå systematiska struktur. Starka färger och förgyllning, stor mönstervariation och intrikata dekorativa ornament, rena ytor i kombination med burleskt, drastiska figu- rer tecknade med uttrycksfulla gester och rörelser var elementen i hans nya stil.

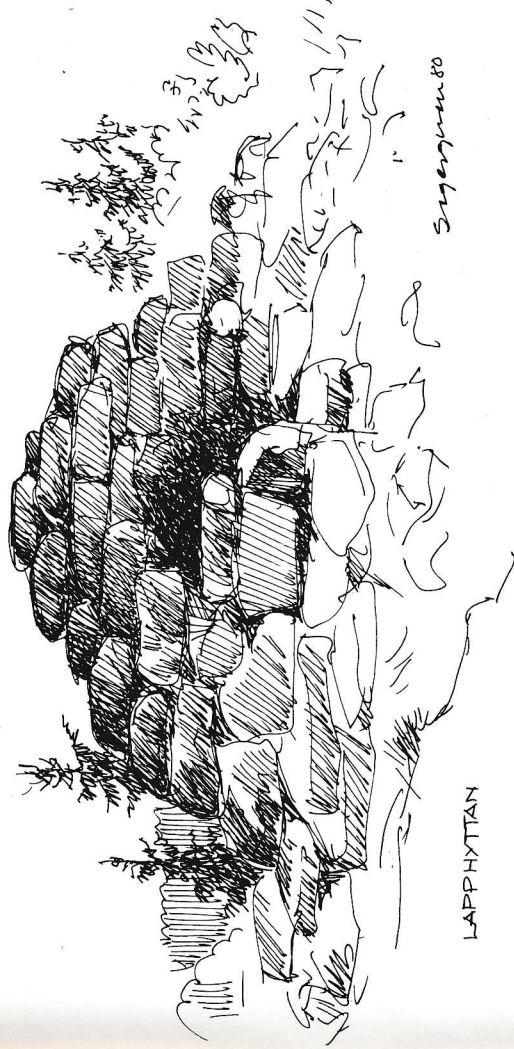
Ett av de första resultaten blev den texta- de berättelsen »Sagan om Maria med Sno- ken och den ståndaktige Dag». Den påmin- de mig om de klassiska ryska illustrerade folksagorna från sekelskiftet. Miniaturerna har sedan utvecklats. En viktig händelse var Goya-utställningen 1976 i Helsingborg,

då Göran mötte etsningssviten »Capri- chos» för första gången i original. De sena- re miniatyrerna har en stark satirisk verkan och en fullödlig politisk skärpa, klart influ- erade av Goya; t.ex »Polsk middag», »Kapi- talismens svarta blommor», »Ordnat kaos» och »Bresjnev i Afghanistan».

En serie miniatyrer i starka, intensivi- blåa färger skildrar intrycken från Algeriet bl.a. »Guldfisken» och »Hommage à Mo- hammed Racim». De lysande förgyllda guldrumarna är mycket svåra att återge i svartvit reproduktion och kommer inte helt till sin rätt här i Förr och Nu. Dessa minia- tyrer måste ses i original!

H C Andersens sagor *Storklas och Lill- klas* och *Den elake fursten* har Göran illu- strerat i 15 resp 5 mustiga och burleska miniatyrer. Figurerna är drastiska och fan- tasirika och bryter mot alla gullighetsdog- mer i barnboksgenren. När miniatyrerna om *Storklas och Lillklas* ställdes ut 1981 på Helsingborgs stadsbibliotek tyckte barnen

om dem, men förlagen har hittills varit kall- sinniga.

»Rädda varven» och »Stoppa knar- kandet» — utställningar i arbetarklas- sens tjänst.

När Öresundsvarvet i Landskrona hotades av nedläggning 1978 tog Göran Segergren och Landskrona FIB-grupp initiativ till en text- och bildutställning om varvsarbetar- na. Med utgångspunkt från fotografier och studiebesök utförde Göran en rad stora tuschteckningar av arbetarna och Metallav- delningen på varvet skrev textskärmarna. Utställningen blev en succé i Landskrona men när den sattes upp på ABF-huset i Stockholm kom inga journalister dit. Om allt detta skrev Göran Segergren en artikel i FIB/K 7/79 och först då reagerade en jour- nalist i Stockholm. Expressens Gunnar Pet- terson retade upp sig på en bild av en arbe- tare i hjälm, svetsglasögon och hörselskydd. Sådana »maskulina symboler» gjorde ho- nom »nedstämd och pessimistisk»! Lars- Åke Augustsson svarade direkt i en skarp notis.

Jan Myrdal försvarade Göran Segergrens konst och Landskronaarbetarnas krav i

Skriftställningen *Nu får det räcka!* (FIB/K 13/79), där han tog upp den principiella frågan om hur den borgerliga pressen svi- ker arbetarklassens kamp. Han satte också in Görans tuschteckningar i en större euro- peisk kritisk tradition, något jag vill åter- komma till längre fram. Jan Myrdal skri- ver:

»Landskronaarbetarna är stolta över sin förmåga att skapa värden med sitt arbe- te. Det är en riktig stolthet. De kämpar för att kunna fortsätta arbeta. De begär inte att bli förtidspensionerade; de be- går att få arbeta.»

Göran fick en lärdom i hur den härskande klassen fungerar. Några ilska varvsdirek- törer protesterade inte mot utställningen, istället trädde en Stockholmsjournalist fram med sin ömma själ. Göran hade sårat hans känslor och stort hans jämna humör med sina teckningar av stolta svetsare. Tän- ka sig! Så skjuter den obarmhärtiga kapita- lismen finkänsligheten framför sig som en

BLÖTBERGET SKALL LEVA!

BYGG UT STÅLINDUSTRIN!

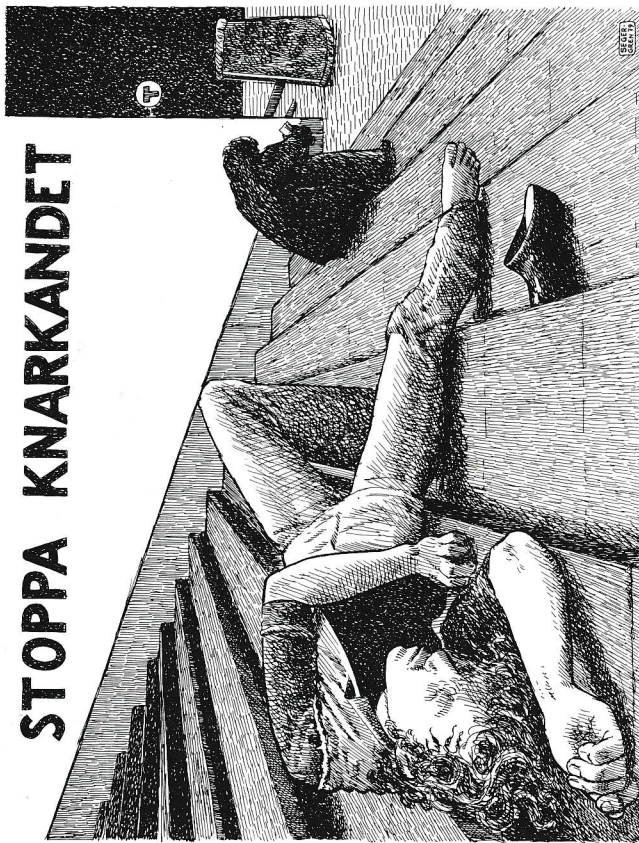
»Blötberget skall leva». Tusch 23 x 16 cm. Vykort för Metallarbetarförbundet. Norberg 1979.

glittrande mask. Skenet bedrar!

Det Jan Myrdal skriver om Landskrona-arbetarna gällde även järn- och stålindustriarbetarna i Bergslagen. När Göran Segergren flyttade upp till Norberg 1979 diskuteras en nedläggning av Spännarhyttan och Blötberget. På uppdrag av arbetarna i Norberg utförde Göran flera teckningar från de gamla hyttorna och de moderna anläggningarna som publicerades i en folder. Dessutom tecknade han omslaget till gram-mofonskivan *Spelet om Norbergssirejken 1891-1892*. När Metalls avdelning i Norberg firade sitt 80-årsjubileum ställdes Görans bilder ut på biblioteket i Västerås.

En text- och bildutställning i liknande stil kom till i samarbete med RNS-avdelningen i Fagersta, »Stoppa knarkandet». Denna gång gjorde Göran både de elva textskärmarna och nio tuschteckningarna själv. Han byggde på fotografier från polisens arkiv i Fagersta och Stockholm. Utställningen har sedan tryckts upp av Helsingborgs kommun 1984 och distribueras av

STOPPA KNARKANDET

»Stoppa knarkandet». Tusch 31 x 24 cm. Vykort för RNS. Norberg 1979.

mer av *Gula Ärtor* 1983. Sedan lades tidningen ner men en del av teckningarna till det planerade 3:e numret publiceras här i Förr och Nu för första gången, bla »Demokratiskt illusionsnummer» och »Om-händertagande av barn».

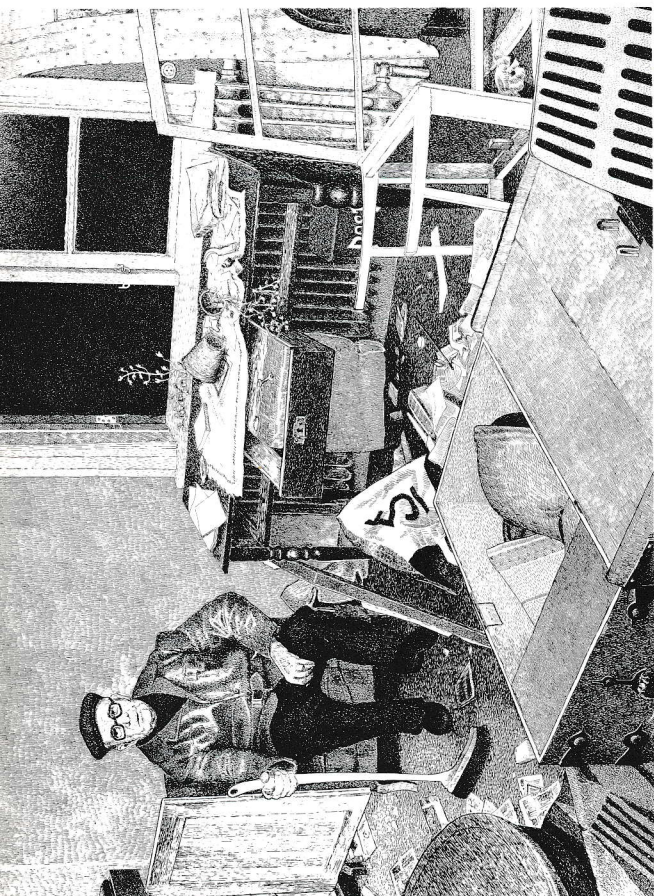
Gula Ärtor riktar sina politiska attacker bl a mot lokala företagselster främst i norra Skåne. I en rad dräpande satirer går Göran till angrepp mot dåvarande direktör Stig von Porat i Boliden Kemi AB i Helsingborg. Han hade beslutat om ett årligt utsläpp av 13 ton salsyra i luften och 50 milj kilo gips i vattnet, beslut som godkänns av de kommunala myndigheterna.

Miljöfrågan har länge engagerat Göran. Redan i Folket i Bild/Kulturfronts första nummer 1972 skrev han ett inlägg om störelsen av grundvattnet i Skåne. Till skillnad från många andra i miljörörelsen är han varken naturfilosof eller naturdyrkare. Han angriper inte industrier i allmänhet utan pekar på de mänskliga besluten, han nämner namn och ställer till svars.

När *Gula Ärtor* kom ut rusade genast Karsten Bringmark på Arbetet, Skånes största tidning, till försvar för dir. Stig von Porat: »G.Ä. fördömer Boliden och dess godkända utsläpp, men kommenterar ganska plump». (Arbetet 7/83). Han var mer upprörd över det sätt på vilket Göran framfört kritiken, än det som kritiserades; man måste hålla sig till det passande! *Gula ärtor* menade att om dom själva »efter en bättre ärtsoppa» skulle »avlägga brakskitar på Stortorget» skulle dom bli tagna av polisen, medan däremot dir. Stig von Porat går fri. Karsten Bringmark försökte förringa kritiken: »Kanske arméstaben trots allt bara består av två årtörnsblåsande småpögar i kortballor?»

Göran Segergren blir dock inte förtvivlad över att kallas »plump» — tvärtom — och han tycker definitionen av *Gula Ärtors* redaktion är riktig. Mottot för det tänkta nr 3 tyder på att Göran inte tappat modet:

Slå uppåt!

Aftonbladet skrev i Innerspalten att *Gula Ärtor* skandaliserar folk till höger och vänster. Detta är helt fel! Vi tänker absolut inte sträva i AB:s fotspår.

Vi slår uppåt.

Vi är gräsrotter — vi slåss mot gräs-klipparna.

Vi anser att detta är en sund inställning till samhället.

Alla bör slå uppåt. På alla nivåer.

Det är vi som bär etablissemangets på våra axlar, vilket får detta att tro att det står över oss.

Missuppfattat!

Gör taburetten hård!

Tummen i ögat på näringslivet!

Slå inte din fru- slå chefen!

Göran Segergrens konstnärliga stil-tusch och gouache.

En av de få som följt Göran Segergrens konst genom åren och satt in hans bilder i ett större sammanhang är som nämnts Jan Myrdal: »Göran Segergren har arbetat med

olika stilar och sökt olika lösningar på bildens problem. I FiB/K nr 7-79 visade han en lösning. I andra sammanhang har han arbetat inom en kritisk tradition som anknyter till Goyas Caprichos och Disparates men som utnyttjat det senmedeltida bokmålariets klarhet och överexakthet. Det finns inom folkets kultur många boningar och inte blott ett rätt manér» (FiB/K 13/79)

Estetik är en fråga om val. Göran har medvetet valt olika uttrycksmedel för olika ändamål. Han behärskar t.ex. naturalistisk avbildning men kan ändå ibland teckna efter foto för att nå ett visst syfte, som t.ex. i »Rädda varven». Han abstraherar då fotografiets myllrande detaljer. Med de små tuschstreckens grafiska skiftningar förvandlar han fotografiets ögonblicksverkan till en stiliserad bild. Den individuella arbetaren blir en bild av arbetarklassen. Tuschteckningarna är avsedda att ses med normalt läsvstånd på en vägg, drar de ner till litet format går den estetiska effekten till viss del förlorad. Den negativa kritiken uppfattade denna stilisering som ett »all-

»Plundrad», Tusch 70 x 100 cm. Affisch till RNS-utställningen »Stoppa knarkandet», Norberg 1979.

- VAKNA! HAN ÄR ÄNDA
UPPE VID STOCKHOLMS STRÖM !!

DEN RYSKA BJÖRNE.

»Den ryska björnen», Tusch 20x20 cm. *Gula Ärtor* 2/83. Helsingborg 1983.

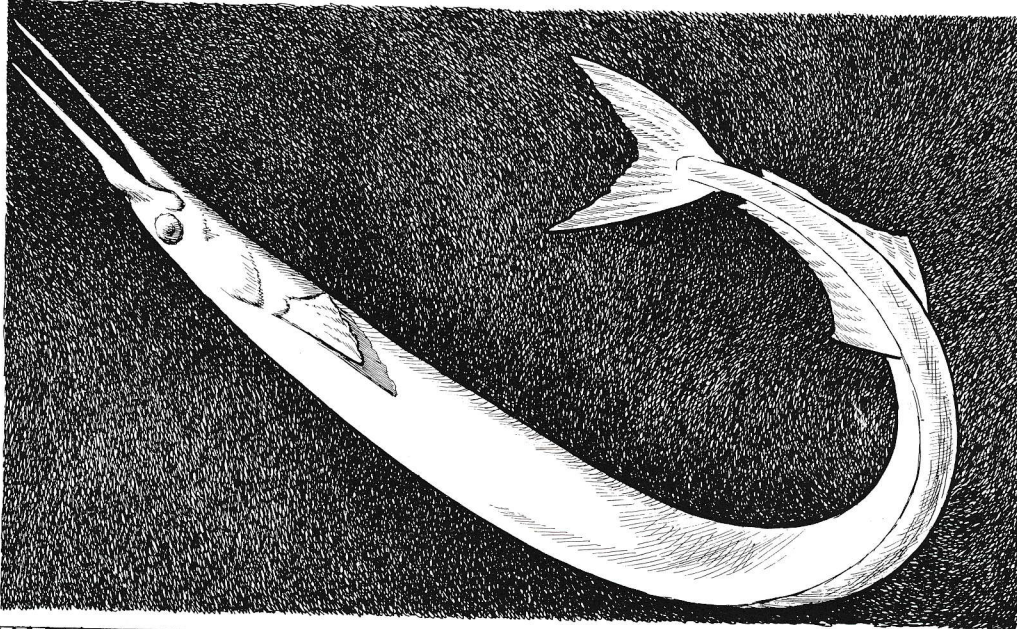
-DET FAKTUM ATT EN HORNGÄDDA AV GIPS FÅNGATS UTANFÖR BOLLIDEN KEMI AB HAR INGET SOM HELST SAMBAND MED ATT BOLLIDEN SLÄPPER UT 50 MILJONER KILO GIPS I SUNDET VARE JE ÅR.

-DET ÄR HELT NATURLIGT ATT NYA ARTER UPPSTÅR. GAMLA ARTER FÖRSVINNAR JU, SÄGER BOLLIDENS T.F. MARKNINGS-LOG. REKLAMKONSULENT POKAT O' MOKAT PÅ GULA ÄRTERS FÖRFRÅGAN.

-HÄROMÅRET FÅNGADES EN MÅS MED SALTISVRA I-STÄLLET FÖR BLOD, TRIUMFERAR HAN. INGEN ORNITOLOG HADE NÅGONSIN TIDIGARE SETT DEN ARTEN!

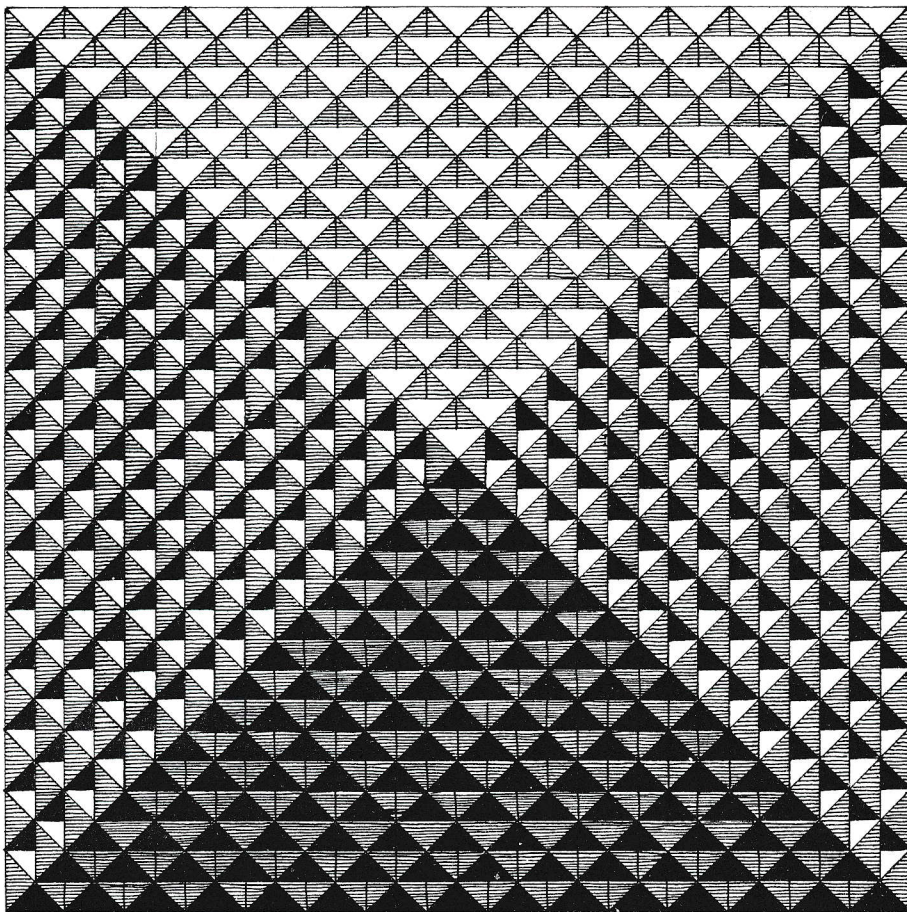
-FÖR ÖVRIGT, EFTER-SOM GIPSGÄDDAN TAGITS PÅ KÄSTSPÅ BEVISAR DET ATT DEN LEVDE OCH VAR HUNGRIG. ALLTÅ KAN DET INTE VARA SÅ FÄRLIGT MED BOLLIDENS UTSLÄPP, TVÄRTOM ÖKAR JU FISKEN I VIKT. HÖGRE KILOPRIS! MEN VI KOMMER INTE ATT STÄLLA NÅGRA EKONOMISKA KRÄV PÅ FRITIDSFISKARNAS SLUTAR. HAN OCH PLOCKAR UPP EN NYSTÖRTAD TÄRNA SOM RÄKAT FLUGA ÖVER EN SKORSTEN.

-ÅLDERDOMSSVAGHET, SÄGER HAN, MÖJLIGEN FALLANDESOT.

ovan Gipsgädda funnen i Öresund. Tusch 27 x 33 cm. *Gula Ärtor* 2/83. Helsingborg 1983.

T.h. Demokratiskt illusionsnummer. Tusch 27 x 33 cm. Detalj. *Gula Ärtor* nr 3/83. Helsingborg 1983.

- VAD ÄR OPPOSITIONSRÅD ?

- DET ÄR ETT DEMOKRATISKT ILLUSIONSNUMMER. DET SER UT SOM TOPPEN MEN ÄR BOTTEN. ÅTMINSTONE I DAGENS LÅGE.

DET ÄR I HELSINGBORG AV SKATTEMEDEL BETALDA SITSAR BESUTTNA AV 2 ST. I SENASTE VALET AVSUTTNA MODERATER, (VILKAS PARTI I DE FLESTA FRÅGOR VILL SÄNKA SKATTEN), SOM HETER ELLA TENGBOM-VELANDER OCH ARNE JANSSON. DE HAR HELTIDSARVODE.

LÖNTAGARNAS SKATTEMEDEL GÅR ALLTÅ I DESSA DYRTIDER TILL ATT BETALA DESSA MÄNNISKOR FÖR ATT DE SKA OPPONERA SIG MOT DE FOLKVALDAS BESLUT UR HÖGERNS SYNVINKEL.

mänt stillastående» (Nerkes Allehanda 15/3-80).

Görans påverkan av Goyas grafik gäller snarare uppläggnings- och kompositionen av bilderna än själva tuschtekniken. Göran grupperar figurerna likt Goya som i ett rum eller på en scen. Gestalterna i hans skämtteckningar och miniatyrer agerar med hela kroppen och gestikulerar med livliga rörelser. Men hans tuschteknik hör hemma i den svenska traditionen.

De tuschtecknare som Göran tagit starka intryck av alltsedan han var liten är tecknarna kring gamla FIB: Uno Stallarholm, Bertil Lybeck, Bertil Bull Hedlund och grafikerna Stig Borglind och Harald Sallberg. Även Ann Margret Dahlquist-Ljungbergs sätt att teckna har haft en viss betydelse. Bland de yngre tecknarna kan Ragnhild Ahlén jämföras med Göran Segergren även om hon saknar hans politiska udd.

»Oljemåleriet har aldrig passat mig», säger Göran, »gouachefärgen trivs jag bättre med». Gouachefärgen lämpar sig bra för detaljrika och komplicerade mönster och används ofta av reklamtecknare, mönsterformgivare och färgsystematiker. Den har också en jämn lyskraft som passar ihop med guld- och silverfärg.

Göran bygger upp sina ornament av små, små moduler som han varierar i olika form och färgskifningar. Likt de äldsta nordiska konstnärerna, de gamla kelterna och montern utgår han ifrån djur- och växtformer som han sedan abstraherar. Med hjälp av färgen utnyttjar han grundmönstrets ytor och linjer till en allt större variation. Det krävs många års träning i att teckna, i Görans fall växter, djur och röranläggningar, för att kunna se helhetsmönstret framför sig när man formar de små detaljerna.

Påverkan av grafikern M C Escher

På senare år har Göran Segergren blivit alltmer intresserad av den holländske grafikern M C Escher. »Var börjar och slutar påverkan?» undrar Göran, »Man är en produkt av sin miljö i hög grad och så länge man är receptiv så påverkas man ju. Efter-

hand bildas en plattform man står på, och man vore ju dum om man stoppade mot- tagligheten så snart man fått fotfäste.»

Inspirationen från Escher kan avläsas i flera av hans senare verk, både i de formexperimenterande miniatyrerna och de politiska tuschteckningarna t ex »Omhändertagande av barn». Escher själv var däremot helt inriktad mot en mer privat konst och tog ingen del i det politiska livet. Göran vill utveckla Eschers svartvita bildteknik för sin egen del och även använda den i färg: »Det jag finner mest stimulerande i Eschers bilder är den verkan av möjligheter de ger. Man ser, lär och vill göra detsamma. Men det blir något annat.»

Göran har också upptäckt Eschers stora samhörighet med den spanska, arabiska och persiska ornamentiken, den bildvärld han själv inspirerats av och säger om Escher: »Han har funnit denna dörr och sedan löpt linan ut, det är mycket fascinerande att följa. Hisnande sanningar och omöjliga lögnar, bollande med perspektiviska begrepp. Dessutom låter han plötsligt mellanrummen spela huvudrollen, allting rör sig... Det är grepp på konsten lika stort som impressionismen och kubismen, anser jag, och det väntar bara på att utnyttjas.»

Göran Segergren har hittills framträtt för en större publik som tecknare, medan hans måleri och miniatyrer endast varit kända inom en mindre krets. Det vore dags att ett Stockholmsgalleri kunde ge möjlighet för fler att studera hans konst i sin helhet. Det är en konst som vuxit fram av egen kraft, som härdat i snåblåsten och gått igenom ekluten, till skillnad från de veliga plantor som fått stå för länge i konstskolornas skyddade och kvalitetsdrivna miljö. Göran Segergrens pregnanta, knappa men ändå laddade stil skulle avteckna sig skarpt mot både det yviga känslösheten och den cyniska likgiltigheten hos den härskande estetisismen i huvudstaden. ●

Röster från Tjeckoslovakien

av Mats Miljand

□ Charta 77-stiftelsen, 21 augustikommittén och Gruppen Listy i Sverige har gemensamt inlett en skriftserie, *Röster från Tjeckoslovakien*, med att utge två nummer. Det första innehåller ett tal som *Václav Havel* — känd författare och dramatiker, Chartans förste talesman, tre gånger fängslad av regimen — skulle ha hållit vid mottagandet av sitt hedersdoktorat vid universitetet i Toulouse. Om han kunnat närvara.

Nummer 2 är kallat *Charta 77: Två brev om fredsfrågan*. Det ena brevet är undertecknat av Chartans nuvarande talesmän, det andra av *Jiri Hájek*, utrikesminister under Pragvåren och talesman för Chartan. Brevet är riktade till de oberoende fredsrelserna i väst och diskuterar villkoren för ett meningsfullt fredsarbete i öst och väst. Inte oväntat ställer man utomordentligt klart och principiellt kravet att arbetet för freden inte får särskiljas från kampen för demokrati och mänskliga rättigheter.

Ändå är det Havels essä *Politik och samvete* som har den största digniteten. Det är en text med en sådan oerhört drabbande kraft att den sopar undan alla överlagrade och avtrubbade solidaritetsfraser och naglar fast oss — var och en — vid det grundläggande faktum som människans ansvar för människan utgör. Havel ställer Västeuropa till svars inte för dess ansvar för tillståndet i Öst utan inför sig självt, inför vår kulturens globala kris. Och plötsligt blir frågorna allvarigare och djupare:

»Frånvaron av hjältar som vet varför de dör är det första steget mot likhöga av

dem som har blivit slaktade som boskap. Med andra ord: slagordet 'hellre röd än död' irriterar mig inte som uttryck för kapitalisation inför Sovjetunionen. Det skrämmar mig som ett uttryck för den västeuropeiska människans resignation inför livets mening och hennes acceptering av den operonliga makten som sådan. Detta slagord säger alltså i verkligheten: det finns ingenting som det är värt att offra livet för. Men utan det högsta offrets horisont förlorar alla offer sin mening. Eller: ingenting är värt någonting. Ingenting har någon mening. Det är en filosofi som helt negerar humaniteten. En sådan filosofi hjälper den sovjetiska totalitarismen politiskt. Och det är den som skapar en västerländsk totalitarism.

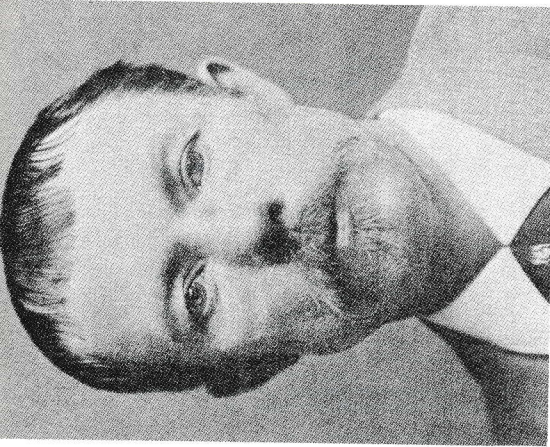
Kort sagt: jag kan inte frigöra mig från intrycket att Västerlandets kultur hotas mycket mer av sig självt än av SS20-raketer».

De båda skrifterna kan beställas från Charta 77-stiftelsen, Box 50041, 104 05 Stockholm. ●

Arne Garborg

av Anne Lidén

□ Arne Garborg var för radikal för den norska staten, skriver Anne Lidén i sin presentation av dennes författarskap.

Arne Garborg

Liksom den norske författaren Tor Obrestad, som har sitt namn efter det lilla fiskeläget Obrestad vid kustlandskapet Jaeren i sydvästra Norge, var även författaren Arne Garborg uppkallad efter sin födelseort. Han föddes 1851 på gården Garborg i Time på Jaeren.

Personerna och händelserna i Arne Garborgs diktning om bondesläkten Hove och väckelserörelsen har självbiografisk bakgrund. I sin barndom såg han fadern Eilend genomgå en religiös omvändelse. Fadern drevs in i en allt djupare skräck för det eviga syndastraffet, domedagen och djävulmiljö i tio år, dukade han under, sålde gården och begick självmord.

Det är minnena från denna skuldtyngda och mörka period i sitt liv som Arne Garborg bearbetat och gestaltat i sina romaner och dikter. Huvudpersonen i romanen *Fred* är Enok Hove, ett porträtt av fadern. Men för porträtten av tatarfamiljen Tattar-Tomas och sonen Carolus Magnus redovisar även Arne Garborg sin påverkan från den sociologiske pionjären Eilert Sundts studier av tatterna och deras språk, *Fantesaken*.

Efter att ha utbildat sig till folkskollärare

Arne Garborgs moder framför fädernegården Garborg i Time på Jaeren.

kulturvård och hemslöjd och en produktiv nynorsk dramatiker.

Arne och Hulda Garborg flyttade till Kolbotn i Østerdalen och bodde där under 1890-talet innan de återvände till Jaeren för gott. Här borta långt från hembygden skapade han sin diktning om bondesläkten Hove. Under denna tid stod motsättningsarna inom unionen skarpa. De norska kraven på självständighet möttes av krigshot från svensk sida. När *Läraren* kom ut 1896 hade förhandlingarna inletts om unionens upplösning.

Från teaterhåll försökte man få Arne Garborg att skriva om skådespelet från nynorsk till bokmål men han svarade:

»Laeraren kan jeg ikke oversætte, mindre av maalske end av kunsteriske Grunde. Disse Menesker, indførte i en anden Samfundsklasses, ett andet Livsmiljø's Talebrug, vilde bli noget saa ganske usandt, at jeg ikke vilde kjende dem igjen. Sligt vrider man sig jo ved, som en god Fader.»

I arton år fick Arne Garborg vänta innan *Läraren* kunde spelas på nynorsk på en norsk scen. Premiären ägde rum den 13 ja-

nuari 1914 på Det Norske Teatret. Hulda Garborg registrerade och det blev en stor succé. Sedan dess har *Läraren* spelats med jämna mellanrum och räknas till den första klassikern i nynorsk dramatik.

Liksom Garborg-forskaren Johs. A. Dale i *Nynorsk dramatik i hundre år* har författaren Tor Obrestad funnit många förklaringar till skådespelet *Läraren* i Arne Garborgs artiklar och brev. Dessa redigerades av Johs. A. Dale och Rolv Thesen i början på femtiotalet i volymerna *Tankar og Utsyn 1-2* samt *Mogning och Manddom*.

Arne Garborg är en levande centralgestalt i norsk samhällskritik, men är mindre känd i Sverige. Trots att det bara är 16,5 % barn som har nynorsk som skolspråk, har folkrörelsen för nynorsk, Noregs Mållag, över 20 000 medlemmar. Förra året samlades landsmötets ca 300 delegater i Tromsø. Där diskuterades Arne Garborgs betydelse för vår tid, hans strid för en personlig, språklig, nationell men också klassmedveten identitet. Författaren Kjartan Fløgstad talade om dagens nynorska litteratur bla om Tor Obrestad. Vilka svenska författare kan samla sådana mängder till intensivt litteraturdebatt? ●

Om Arne Garborgs skådespel Läraren

av Tor Obrestad

□ Den norske författaren Tor Obrestad skriver om Arne Garborgs skådespel *Läraren* från 1896. Där framhöll Garborg med konstnärlig tyngd att »Det rätta är att ingen äger jorden, ja: att jorden är fri som sol och luft och allt Guds lån». *Läraren* väcker, enligt Obrestad, idén om de kommunistiska idealen och hävdar en klart medveten uppfattning om att det är det mänskliga arbetet som skapar värdena.

En västlig intervjuare frågade en gång Mao Zedong vilken titel han helst velat ha om han kunnat välja. Mao hade som bekant mycket att välja på — ordförande, rorsman, solen och så vidare.
- Jag skulle helst vilja att de kallade mig för läraren, ingenting annat, svarade den kinesiske statsmannen.

Mao Zedong var utbildad lärare, men han tänkte sig nog en tolkning som sträckte sig längre än yrkesbeteckningen. Och en sådan tolkning av ordet skall vi ha i minnet när vi närmar oss detta drama. Det är ett skådespel som med alla sina sceniska svagheter likväl är levande i dag. Vad kan det bero på?

Läraren är lika central i Garborgs produktion som romanen *Fred*. Han var 45 år då han skrev pjäsen, därefter skulle han skriva allt mindre skönlitteratur. Men i dessa verk möts den politiskt engagerade författaren, upptagen av ekonomi och samhällsfrågor, och den religiöse grubblaren, filosofen och den psykologiske djupborren. Sociologen Garborg är också i hög grad närvarande. *Fred* är en roman om

jordbruksekonomi och religiöst grubbel. *Läraren* är ett drama om idéer, ett stycke som diskuterar vilka värderingar som skall styra våra liv och samhällets, och dessa idéers möte med verkligheten, med vardagen.

Läraren är på ett sätt det första norska skådespelet om kommunismen. Det är skrivet 1896, då Garborg var på höjden av sin skönlitterära skaparkraft, som snart skulle börja sina. Det är ett verk om och för människorna på Jæren, men utformat så att det har ett budskap till en mycket vidare läsekrets och tar upp en vida mer omfattande problematik än den lokala. Först och främst är det ett läsodrama.

Hovesläkten

Läraren handlar om Hovesläkten på Jæren. Omkring denna släkt organiserade Garborg sitt skönlitterära arbete från och med romanen *Fred* (1892) och fram till *Heimkomin son* (1908). Huvudpersonen i stycket är jordbrukaren Paulus Hove, en f.d teologistudent som blev alltför vital för prästskolan och relegerades på grund av »upprepad otukt och fylla». Han övertar

Paulus Hove talar på husmötet i Akt 1. Från en föreställning 1921 registrerad av Hulda Garborg i samband med Arne Garborgs 70-årsdag.

faderns gård, blir mönsterbonde och religiösa ledare i byn Åse. Vi möter honom 29 år gammal, efter det att han fått en uppenbarelse som omvänder honom från den traditionella pietistiska kristendomsuppfattningen. Paulus eller Pål Hove skall följa Jesus, uppfylla lagen och befria sig från det världsliga — och för honom betyder det att sälja gården och ge pengarna till de fattiga. Detta gör han och flyttar in i torpet på Kvarnhusheden.

Pål är gift med Helga, de väntar ett barn tillsammans. Han har alltid haft kvinnotyrke, två av systrarna i församlingen är förälska i honom, och när Helga överraskar Paulus i samtal med Evelinde ute på Kvarnhusheden drabbas hon av en sådan depression att hon tar livet av sig.

Ämbetsmännen som fruktat en social resning genom Pål kompromisslösa lära får en förevändning att brännmärka honom genom att arrestera honom som misstänkt för mord på hustrun. Den duktige läraren som alla politiska fraktioner velat ha till stortingskandidat för bara ett halvt år sedan, inser nu att han kommit till korta på

grund av sin skuld och delaktighet i husrens öde.

I handlingen som sträcker sig från november till oktober året efter, deltar grupper som är typiska för det norska landsbygdssamhället i slutet av 1890-talet; storbonde-och ämbetsmannasläkten Eide med syskonen Helga, Tore och Jens. Bönerna och de ortodoxa kristna, Lars Nordbrant, Unge-Salomon Storbrekke, Jonas Rudlevik; kapitalisten Per Aase; ämbetsmännen — notarien, advokaten Rabbe, doktor Aas och pastor D Braut; trasprotariatet och daglönare — Carolus Magnus Thomassen och Maren Doktor; och så Pål Hove med systrar och bröder i sekten — Evelinde, Tabitha, Gudleik. Till sist, alla de som dramat inte gett namn men som är ett villkor för dramatiken och en förutsättning för den stigande spänningen i stycket: de fattiga och elända i den tidens Norge, en grupp människor som Arne Garborg i hög grad var medveten om fanns där.

Vad ville Garborg?

Vad ville Garborg med *Läraren*?

Vi låter honom inledningsvis svara själv, i ett brev till Halvdan Koht 1904: »Paulus är en bild av det goda, friska folkslaget på Jæren sådant jag genom flera exempel lätt känna det; i min egen släkt har det funnits mer eller mindre fullgoda bevis på det». Samma tankegång ger han uttryck för i ett brev till Peter Hognestad 1911, vari han också utbryter: »jag är mera Jæren-bo än min far var».

»Och för det andra: när jag erinrar mig gamla Jæren-bor, både från barndomen och från senare tid, minns och ser jag, att det är ett *friskt, starkt* folk. Kyrkan reder de sig lätt utan, och särskilt syndiga kan man inte säga att de är; trygga och modiga är de och stundom inte så lite påstridiga. Sitt arbete (och ibland sina affärer), det koncentrerar de sig på, och vilar ut i en både glad och trevlig samvaro med grannar, släktingar och bekanta; i denna samvaro kunde det särskilt förr gå både friskt och lustigt till med skämt och prat och berättelser, meningsutbyten då och då, i större sällskap dryck och dans efteråt; — nu dör sällskapet bort där som på andra ställen. Men det som var grunddrag i allt — och är det ännu, där lärsjukan inte fått makten — det var livsmod och inte drömmeri eller självranssakan.

Innerst inne i mig själv har det alltid funnits något som känt sig besläktat med detta friska från Jæren (i barndomen och ungdomen trivdes jag mycket bättre tillsammans med farbror Ola än med far). Och detta har vuxit enligt vad jag tror. Om jag nu skulle ställas inför domen fick jag visst erkänna att det friska och 'världsliga' hos Jæren-bon är det som jag har mest av, även om jag alltid är en smula tungsint.»

Garborg ville hålla fram en person som kunde organisera den kraft som han visste fanns på Jæren, en andlig och världslig ledartyp. I en artikelserie från 1893, som han gav ut under titeln *Fra det mørke fastland*,

formulerar han sig sålunda:

På Jæren behövs »en ljus, stark, stark ström av välstånd in genom alla förhållanden, så att livet kunde bli lättare och tillvaron något mindre tryckande ångsig och trång.

Det är de ökande försörjningsbördorna, den ständigt gnagande oron för att gå under ekonomiskt — det är det som suger makt och mod ur Jæren-bon. — Skaffa honom mark under fötterna, rent ekonomiskt, — så skall vi nog göra karl av honom!»

Det behövs, skriver han »en *ekonomisk* Lars Oftedal där borta, en som kan få folk att ta sig samman och hjälpa sig själva. För vad småfolk kan uträtta när de samlar sig och handlar själva, i stället för att vänta på hjälp från stat och kommun, det har redan gamle Lars Oftedal visat oss.»

Studerade Jesu lära

Under dessa år började Arne Garborg studera *Jesu* lära, ett forsknings- och undersökningsarbete som skulle engagera honom resten av hans livstid. Då han läste evangeliet på nytt visade det sig »att Jesus *inte* är en levande självmotsägelse. Han lär *inte* Fadern + Helvetet: han förkunnar Fadern, Fadern helt och odelat.» Detta skriver han i ett brev 1907 till Peter Hognestad, där han framhåller:

»Den avgörande strid som nu pågår är den som Jesus själv öppnade: striden mot Mammon — det kan tyckas gå med Europas vädde på samma sätt som det gick med Romarriket. Men *skall* Europa undgå detta öde, så är det Jesus-evangeliet, broderstanken som måste utbredas.»

Året dessförinnan hade han i ett brev till pastor Arnesen preciserat hur han uppfattade Jesu evangelium.

»Kyrkan, i varje fall den lutherska, är

pessimistisk. Inte 'Fadern' utan Satan är den egentliga världshärsken. Och kyrkan finner att den måste överlämna människorna i allmänhet, 'världen' till fördärvet, i och med att den nöjer sig med att frälsa de förhållandevis få, inte närmast för detta liv — som på sin höjd är en provotid — utan för ett kommande. Den kan också i en tid som den nuvarande, då 'dena världens gud' behärskar livet med utomordentlig makt och låter till exempel hundratals 'bröder' hungra och svälta ihjäl, tusen och hundratusentals bröder, förhålla sig relativt lugn, ja stå på de maktthavandes sida mot de svältande. Kyrkan tror sig ändå kunna återropa sig på honom som sade: allt vad I viljen att människorna skola göra Eder ... osv.

För mig föreligger alltså en bestämd motsättning mellan 'Jesu kristendom' och kyrkans. Och allt som finns av religiös känsla hos mig — som har upplevt så pass mycket att jag har en aning om vad tex svält vill säga — har samlat sig omkring Jesu kristendom: du ska *inte* ge upp mänskligheten och låta den gå fan i våld; du ska arbeta, offra när det krävs, för att alla dina bröder ska kunna leva *under mänskliga förhållanden*.

Detta är min kristendom.»

Han säger i ett brev till Thomasine och Jonas Lie samma år som han skrev *Läroren*: »en sann kristen skulle i det kristna samhället bli mer illa sedd än en fritänkare —».

Garborg tolkar alltså Jesus så att allt det han gjorde också hade en social innebörd. Han stod entydigt på svagas sida i samhället. Han, den kompromisslöse, gick ensidigt ut mot de andliga maktthavarna — de skriftlärdar, fariseerna, och han tog ställning mot kråmarna och de rika.

Omvänd

Det är denna syn på Jesus och kristendomen som ligger till grund för Paulus Hove-gestalten. Vi möter en människa som har

omvänt sig från traditionell dogmatisk pietism till en annan och friare syn på Jesu kristendom. I denna omvändelse ligger den sociala dynamiken. Skådespelet har minst tre handlingsplaner, »motorer», eller spänningskraftfält som för handlingen framåt.

Det är först och främst ett kristet idédrama. Pietisten som omvänder sig finner att kristendomen skall vara frigörande både materiellt och andligt. Från att ha inkräktat Jesus-tanken till en fråga om synd och förlåtelse, ger Paulus Hove plats för det skapande hos Jesus och för en otraditionell tolkning av Jesu klasskaraktär. Den religiösa offertanken får en central ställning i hans filosofi, ty offret skall bevisa denna »nya» uppfattning. Paulus Hove ställer som oeftergivet krav att skall man vara kristen och följa Jesus, så måste detta ha en social konsekvens, annars är det bara prat. Detta är »att offra». Och här ligger motorn gömd, både för den tidens ämbetsmän som med rätta såg att en sådan uppfattning av kristendomen kunde rikta sig mot dem och deras makt över människor, och för dagens kristna som plågas av mot-sättningen mellan sin läras sociala krav och samhällets sociala realiteter. Den gamla frågan hur man kan leva på ett riktigt sätt blir ställd med en sådan tyngd att både Pål Hove och de som lär känna honom måste tänka genom den på nytt.

Det andra kraftfältet i stycket anknyter till den rikspolitiska realiteten i Norge omkring 1890. »Politik är strid om makten», säger Jens Eide, och Garborg visar hur denna strid gestaltar sig. Olika politiska grupperingar försöker övertala Pål Hove att ställa upp till stortingsvalet — för dem: Det är ämbetsmännen som försöker behålla sin makt. I pjäsen sker det genom den symboliske och värdekonserverative länsmanen Jens Eide — och hans mer ofördragsamma ståndbröder. Det är de nya kulturlösa kapitalisterna, de som har mycket pengar, ny livsstil och ingen kultur. Det är bönderna som försöker organisera sig ännu mer och skaffa sig kunskaper — samt kapital för att utveckla företagsamheten. Och det är den

egendomslösa klassen, som är i behov av både mat, organisering, kunskap och talesmän.

Föredöme

I detta samhälle med dess strid om makten uppträder Pål Hove med sin lära och sitt föredöme. Detta blir ett hot både mot dem som har makt och egendom och mot dem som hungrar därefter. Hans utmaning skär som en kniv igenom dem. De kan inte ge avkall på det moraliska krav han ställer, antingen de nu inte kan det av egen kraft eller blir tvingade till det av andra. Följden av att ta läraren på allvar är att mista makt — och mista egendom. Det är farligt och utmanande. Läraren själv avsäger sig politisk makt, han vill inte veta av den. Samtidigt säger han — »Mina fattiga kan inte äta sig mätta på den augsburgska bekännelsen.» Och på samma gång är han gränslös praktisk och effektiv när det gäller handling.

Här ligger ett dilemma i *Läraren*. I ett samhälle där alla personerna är talesmän för och slås för sin klass, blir Pål Hove en klassförrädare. Han blir de egendomslösas företrädare, man kan bli omöjlig att uppfatta som social dynamit, om man inte ser de *hugrande massorna* som påtagligt och påträngande samlas bakom honom. De kräver handling och realiteter. Paulus påbjuder offer — och avkall på politisk makt.

Menade Garborg detta — eller kände han det så att hans lärare svek?

Detta blir kanske tydligare om vi går in på det tredje planet i dramat — det erotiska och psykologiska. Detta har Garborg lagt in för att konkretisera — och problematisera — Paulus Hoves religiösa (och politiska) visioner. Medan de övriga personerna i stycket i stort sett håller sig på typplanet så är denna problematik knuten till Pål och triangeln Helga-Pål-Evelinde. Motorn är det ouppklarade och motsättningsfyllda förhållandet Helga-Pål.

För att knyta an till det andra planet kan förhållandet ses som en klasskonflikt. Helga från den rika Eide-släkten är oförmögen

att förstå Pål's offer. Hon ser honom egentligen som en ansvarslös person som släpper ifrån sig släktens egendom och säkerhet (även om hon är tillräckligt lojal hustru att inte gå emot honom offentligt). Hon ser att detta leder till att hon blir degraderad klassmässigt, hon följer bara motsträvt med.

Psykologisk konflikt

Vi kan också se det som en psykologisk konflikt. Förhållandet mellan dem är ouppklarad och i kris. Efter några års äktenskap kommunicerar de inte längre. Kan hon höra honom? eller har hon gett upp? Han är en besvärlig man att vara gift med — »alltid är han inne på något nytt, så vem vet vad han kan hitta på?» klagat hon för brodern. Pål å sin sida är inte mindre uppgiven:

»Nej, nu får du lov att höra på mej, Helga», ropar han och senare — »Nej, det är något som står emellan oss. Du hör något annat än det jag säger.»

Det som sårar honom mest i samlivet är bristen på förståelse för den vision han försöker förverkliga. Hon stöder på inga villkor hans »galenskap», och det kan vara på frestande nog för en så beslutsam människa som Pål. Men är han i grunden beslutsam?

Ovissheten vis å vis Pål plågar henne. Gång på gång får hon signal om att han egentligen inte önskar att ha henne vid sin sida i de projekt han står inför. Hon blir osäker om han verkligen *önskar* henne, männe det inte är Evelinde han omedvetet vill ha. Hon ser att han föredrar att ha henne instängd i den tunga stuglukten och att han lever i sina tankar och drömmar. *Han* ser det inte. Tvärtom — han lägger hela skulden på henne och hennes »sjuka tankar», hon är hysterisk. Helga är gravid, trött, men inte hysterisk, bara en normal storbondehustru som slåss för sitt, äktenskapet, Pål och gården. Hon är inte ett medicinskt fall som Pål försöker göra henne till för att fösa henne undan.

Denna brist på självkunskap är en ganska betänklig sida hos Paulus Hove. Han är ovanligt flitig, duktig och omtyckt och åtnjuter ett osedvanligt stort politiskt förtro-

ende. Understundom kan han vara auktoritär gentemot sina närmaste. Han frågar inte utan trampar på folk, kommenderar dem hit och dit utan omtanke om varken deras eller sina egna känslor. Denna del av tillva-ron angår honom liksom inte, han undersöker inte hur det ligger till samtidigt som han har makt över människor. Det är en farlig sida hos läraren. Han är i sanning fylld av motsättningar.

Praktisk och effektiv

Det är svårt att fatta värdet av hans offer om man inte kan föreställa sig hur praktisk och effektiv Pål Hove är. Han är en handlingsmänniska och får saker uträttade — »jag vill vara där jag är, och vara arbetskarl». Han kan till den grad gå upp i det praktiska och effektiva med alla de krav det för med sig att han glömmet Jesus, det viktigaste. Han kan fångas av rikedomerna därför att den drar med sig så många praktiska utmaningar.

Han uppmanar till idéer och företag — samtidigt som han nekar att anpassa sin lära till den politiska verkligheten. Allt hos honom är motstridigt och sammansatt. Han offerar gården för sin vision men tvivlar ändå in i det sista om det är rätt. Han är politiker men vill inte syssla med politik.

Han skulle blivit ämbetsman, men blir mönsterbonde och till sist klassförrädare och talesman för de små och för en kristlig och kommunistisk världsordning. Han är förkunnare, men motståndare till salvelsen i förkunnelsen och till dogmatikerna. Han arbetar för folket, står nära de små, men förmår inte helt ta sig an sina egna närmas-te. Han förlorar hustrun och det barn de skulle ha tillsammans, därför att han inte hade överblick över deras konflikter. Mest kanske för att han var gift med Helga men tände erotiskt på Evelinde. Han, den så uppenbart sensuelle mannen (29 år, ljus, kraftig och tjugig kvinnokart) förkunnar en så dogmatisk och fyrkantig syn på kvinnor och äktenskap att man kunde gå i kloster för mindre. Han är till fullo en spännande scenfigur. Garborg har inte skapat något mer spännande än denne man med sina sto-

ra drömmar och sin förnuftiga vardag. Han är ingen bonde, ingen Jæren-bo. Helga är Jæren-bon i dramat. Pål är mycket mer extrem.

Kanske är detta det mest spännande och tragiska hos honom: att han var i stånd att ifrågasätta, att drömma stora drömmar, men att han med allt sitt sunda förnuft och sin arbetskapacitet ändå inte förmådde ta ansvar för det som han drömde om, inte förmådde genomföra det.

Kommunism

På det sätt jag upplever och tolkar detta stycke i sin helhet är det inte en tillfällighet att *Läraren* griper även dagens människor, och blir spelat. Det är det första norska drama som reser idén om kommunismen som något genomförbart i Norge. Man kan nog påstå att Garborgs ekonomiska filosofi är föga genomtänkt, att han snarare är anarkist. Han bygger inte på en ekonomisk helhetsuppfattning av samhället och han låter Paulus Hove verka för en privat lösning på ett samhällsproblem. Men han ställde frågan, brottades med tanken och skrev ett skådespel som med konstnärlig tyngd framhöll att »Det rätta är att ingen äger jorden, ja: att jorden är fri som sol och luft och allt Guds lån.»

I en artikel från samma år, 1896, skrev han:

»...individualismen är ett steg som vi måste igenom; det hör ihop med utvecklingen här som på alla andra ställen; — men något kan vi lära av de gamle, som kan bli oss till nytta under nästa utvecklingsstadium det som alltmer (genom socialismen mm) börjar visa sig: då individualismen får sin utjämning genom *solidaritetsanken* (den klara uppfattningen att var man har nytta av det allmänliga gas nytta, att allt hänger ihop och hör samman)».

I ett brev till Amalie Skram året efter heter det:

»Jag är intensivt enig med dig, att det är socialismen vi nu bör tro på... Jag har inte bara tänkt och skrivit därom utan också handlat — : jag har gått in i den socialdemokratiska föreningen!»

Låt vara att hans drama framlägger oklara idéer om hur man skall lägga upp strategin för hur man förankrar solidaritetstanken i det praktiska livet, och att Pål hävdar:

»Jag kan inte tänka mig att tillhöra en sammanslutning som kräver makten.»

Men dramat väcker idén om de kommunistiska idealen och hävdar en klart medveten uppfattning om att det är det mänskliga arbetet som skapar värdena. »Den som inte arbetar är en tjuv!» säger Pål Hove. (Garborg själv 1914: Nu bygger ekonomin på en osanning: att det är kapitalet som skapar arbete: sanningen är — att det är arbetet som skapar kapital. Det är arbetet som är den ekonomiska skaparkraften — »)

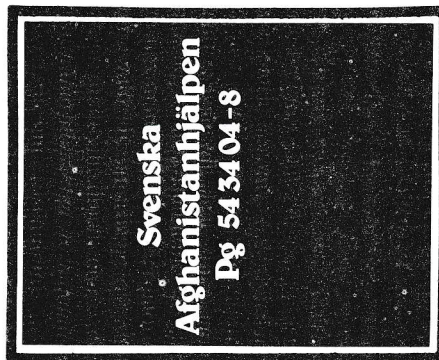
Då hans skådespel griper oss så starkt i dag är det för att det system som Arne Garborg hatade så starkt har skapat underlaget för en ödeläggelse av jordens tillgångar som vi aldrig sett maken till. (Har det någonsin funnits en mer inbiten antikapitalist än Garborg!) Globalt sett är vi tvingade till att utveckla demokratin i riktning mot kommunism, annars går jorden mot barbariet. Det går inte att isolera en liten del av verkligheten från resten av tillvaron, alla individuella lösningar är blindvägar. Aldrig har vår jord varit rikare. Aldrig har så många varit så fattiga. Aldrig har vi varit så havande med katastrofer som kommer att drabba jordens alla hörn (i den ekologiska balansen, i ekonomin och penningssystemet, i den militära rustningen och krigsintensiteten) om vi låter dem utlösas.

Vi är tvingade att dela på jordens gåvor om vi skall överleva, och bli mer eller mindre torpare och arrendatorer allesammans. Alternativet är barbariet — antingen det nu

kommer att heta fascism, massvält eller krig och det i en omfattning som är omöjlig att föreställa sig i dag.

Pål Hove är aktuell för att han på kristen grund agiterar för ett slags kommunism och sätter givar- och offertanken centralt i samhällslivet. Han har gått med på att bygga en plattform för samtal mellan dem som vill förändra denna världen och dem som i varje fall vill förändra sig själva, därför att de följer Jesus Kristus.

*Översättning från nynorsk
Rolf Magnusson*

Rättelse:

I Jan Lindahls artikel om Thorild i nr 1, 1985, fanns tyvärr ett antal korrekturfel. Artikelförfattaren hade skrivit att Thorild tillsammans med Linné är våra största pro-sakonstnärer mellan Olaus Petri och Strindberg, men tyvärr hade Linné fallit bort i artikeln, där Thorild fick stå ensam.

Ansvärgivare:
Lars Andrée
Marianne Fors
Fridhemsgatan 46 B
852 42 SUNDSVALL
Tel. 060-11 70 24

BOKANMÄLNINGAR

Ill.: Kaj Stuart-Beck

Isabel Allende. **ANDARNAS HUS**. Övers. Lena Melin. 384 s. Norstedts 1984. Pris: ca 150:-

ISBN 91-1-841132-0

Isabel Allende är chilenska men lever i landsflykt i Venezuela, där hon arbetar som journalist.

Andarnas hus, hennes första roman, är berättelsen om Esteban Trueba och hans vildsinta kamp för att bli rik och mäktig. Det är också berättelsen om Chile från 1900-talets början fram till militärkuppen 1973. Kring Esteban rör sig en mängd människor.

Lantarbetare, protestsångare, spåkvinnor, revolutionära studenter, militärer. Tydligast och mest fascinerande framstår kvinnorna, som spår i framtiden, predikar frihet för lantarbetarna och gömmer politiska flyktingar efter kuppen. Estebans hustru, hans dotter och dotter-dotter — alla lever de nära honom. Ändå är de de enda i hans omgivning han inte har kontroll över.

Det är en bok i Garcia Marquez' anda med magiska undertoner men samtidigt mer verklighetsanknuten och därför så mycket vassare.

Åsa Hammar

Nils Bejerot. **VARDAGSBILDER** - från 30 års socialpsykiatrisk verksamhet. III med tuschteckningar av Oscar Cleve. 247 s. Norstedts 1984. Pris: ca 115:-

ISBN 91-1-843302-2

Under snart tre år har vi i Folket i Bild/Kulturfront kunnat avnjuta Nils Bejerots *Vardagsbilder*. Nu har de flesta från debuten i mars 1982 fram till maj 1984 samlats i en smakfull volym, illustrerad med kongeniala teckningar av Oscar Cleve, en av satirens mästare.

Från början var avsikten att genom fallbeskrivningar belysa socialläkarens vardagsarbete. Bejerot utvidgade sitt uppdrag till en mer allmän husesyn i folkhemmet och inte minst i dess byråkratier. Som född polemiker utnyttjar han krönikeformen synnerligen effektivt förträffligt. Läsnngen är roande och tankeväckande med absoluta höjdpunkter i den provokativa *Bör mord förbjudas?*, den anklagande *En socialdemokratis död* och den kristallklara *Meta-donfrågan igen*.

Dennis Zackrisson

Karen Borgnacke m. fl. **BARNET BLIR BARN**. En antologi om barndomens historia. Övers. Hans Lagerberg. III. 169 s. Barrikaden 1983. Pris: ca 84:-

ISBN 91-7712-010-8

Ge barnet rätt till en barndom.

Det är det genomgående temat i *Barnet blir barn*. För folkets barn har barndomen under sekler varit en sträng dom. Hårt arbeta, sjukdom, umbäranden och tidig död. För herrarnas barn en tillvaro med pigor, privatlära och kunskap.

Men var finns den gyllene medelvägen? Den som gör att barnet får sin barndom och växer men samtidigt får påtagliga uppgifter, ett bevis på att de behövs?

Inte i *Barnet blir barn* i varje fall.

Anneli Funcke

Pat Barker. **UNION STREET**. Övers. Författarförlaget och Annika Preis. Författarförlaget 1984. Pris: ca 115:-

ISBN 91-7054-448-4

Union Street handlar om några kvinnor vid en sliten arbetargata någonstans i ståtindustrins England.

Boken består av sju, från varandra ganska fristående, berättelser. Det börjar med den 11-åriga Kelly som våldtas utanför en igenbommad fabrik, fortsätter med oönskade graviditeter, illegala aborter och utslitna mödrar, fram till den gamla Alice som kämpar för rätten att få dö hemma.

Kvinnornas liv är hårt, fattigt och slit-samt. Där finns inte mycket glädje eller hopp. Ibland är berättelsen nästan otäck i sin realism.

Ofta är det bara detaljer som TV, strumpbyxor och p-piller som placerar in texten i nutiden. Inte mycket verkar ha förändrats i arbetslöshetens England de senaste 50 åren.

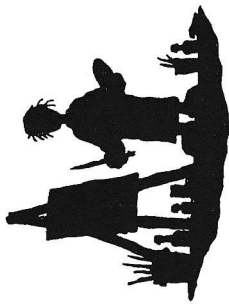
Catrin Rönmark

medborgare men född och uppvuxen i det land de befinner sig i, försöka komma hem och undan den militärtjänst som hotar honom.

Upplösningen blir dramatisk....

Undertoner saknas inte i den här ganska spännande boken.

Birger Anderson

Elias Cornell. **RIVNINGSRASERIETS RÖTTER**. 182 s. Norstedts 1984. Pris: ca 105:-

ISBN 91-1-843171-2

Arkitekturböcker handlar om det som byggs men det finns också en sällan uppmärksammas baksida; för att kunna bygga nytt måste man ofta riva det gamla.

Cornells senaste bok har detta tema. Här görs en bred exposé över »rivningsraseriet», från påvarna i 1500-talets Rom, via Napoleon III och Haussmann under 1800-talet fram till Corbusier och vår egen tid (med Stockholm som paradexempel). Cornell urskiljer två rivningsdoktriner: nya ritningar är former än gamla hus och fordon har företrädare framför människor. De senaste åren tycker sig författaren dock spåra uppmuntrande tendenser, efter sex århundradens rivningar är vi kanske på väg mot den varsamma om- och nybyggnadens skede.

Cornell har skrivit en pamflett; personligt färgad, polemiskt vinklad och ibland förenklad. Det har blivit en spännande och annorlunda arkitekturbok.

Staffan Glasel

Christian Braad Thomsen. **FASSBINDER** - En resa mot ljuset. Övers. Elisabeth Helms. III. 259 s. Alfabet, Barrikaden 1984. Pris: ca 105:-

ISBN 91-7712-021-3

Christian Braad Thomsen har skrivit en fantastisk bra bok om en fantastisk film-skapare. Fassbinders 39 kort- och spelfilmer, framför allt de 16 sista under åren 1976-1982, presenteras och analyseras, och hans teaterproduktion omnämns. De kontasteras mot Fassbinders liv och livsfilosofi, där författaren kan falla tillbaka på sina personliga kontakter med regissörskollegan och en intervju med Fassbinders mor kort efter dennes död. Den grundläggande tesen lyder: »det går nästan inte att dra någon gräns mellan Fassbinders liv och hans filmer». Det är liv och film som protest mot »beroendet som gör människorna olyckliga» genom »exploateringen av känslorna», och det även i politiskt sammanhang. Det talerna beskrivs kritiskt men samtidigt med förståelse.

Talrika fotografier, en filmografi och bibliografi gör denna utmärkta porträttskiss än bättre.

Martin Grass

Stig Claesson. **DAGARNA FÖRE LUNCH**. 240 s. Bonniers 1984. Pris: ca 125:-

ISBN 91-0-046147-4

Slas befäster sin ställning som den språkligt korthuggna, goda underhållningslitteraturrens lanserare.

Medelålders Andersson från Borås har tagit sin 16-åriga systerson Fredrik med sig på en veckas semester till ett politiskt labilt land någonstans vid Medelhavet. Oroligheter utbryter. Allmän mobilisering. Kaos bland turisterna. Fredrik smugglas per bil ut ur landet av fadern till den flicka Fredrik förälskat sig i. På Fredriks biljett — och i hans namn — skall Frans, numera svensk

Fredrik Ekelund. STUV MALMÖ, KOM!
225 s. Bonniers 1984. Pris: ca 108:-

ISBN 91-0-046153-9

Detta är egentligen varken arbetarroman eller politisk roman, trots att det handlar mycket om arbete och den politiska diskussionen vindlar sig över sidorna. Det är en generationsroman som återuppväcker stämningar från tiden då världen tycktes stå öppen för en annan ordning.

Till skillnad från annat i genren lever den på sin friskhet. Här finns inget av avhopparnas surögda uppgörelser. Hjäalten är en stökig tjomme med sund livspatit. Medan valet mellan arbete och studier skjuts upp fördrivs tiden som hamsnjåare med fritiden fylld av fotboll, flickor och fylla. Och så politik förstås. Ungefär så som de flesta av oss, som ännu bekänner oss till rätten att göra uppror, levde under 70-talet. Tacksam infångas jag av atmosfären och gläds åt debuten!

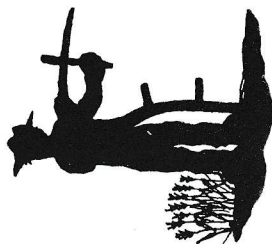
Mats Miljand

Sven Delblanc. KANAANS LAND. 376 s.
Bonniers 1984. Pris: ca 155:-

ISBN 91-0-046145-8

Kanada, Manitoba, det senare 20-talet. Under loppet av tio år krossas drömmen om friheten slutligen i den stora depressionen. Den frihetstörstande Fredriks nederlag blir den trygghetslängtan Marias seger. Efter tio år får de återvända till hemlandet. Som ett hån klingar brevet från de kvarstannande i bokens slutord: »De som inte hade brutit i hopp och förtröstan blev nu rikt belönade av Kanaans land.» *Kanaans land* är tredje delen i sviten om Samuel och hans barn. Fjärde delen skall närmast oss till vår samtid. Som vanligt är Delblanc episk mäs-tare och språket skär rakt in i en så smärt-samt skönt. Måne han ville gestalta med samma pulserande inlevelse också den sam-tid vi lever nu?

Carl-Eric Johansson

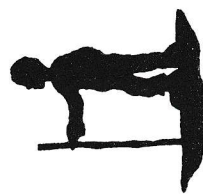
Carlos Fuentes. AURA. Övers. Elisabeth Helms. Förord Jöran Mjöberg. 81 s. Nor-dan 1982. Pris: ca 62:-

ISBN 91-7702-040-5

Mexikanen Carlos Fuentes' kortroman från 1962 är en intensiv och komprimerad historia. Genom en annons kommer studenten Felipe Montero till ett gammalt un-derligt hus för att renskriva en död mans memoarer. I huset lever änkan efter den døde, och dessutom en ung vacker kvinna vid namn Aura som Felipe förälskar sig i. Läsa-rens intryck att Felipe och Auras kärlek är en återupprepning av den nu døde manns och hans hustrus äktenskap; dåtid och nutid flyter samman. Kanske krävs det lite väl många fina vinkar och kommenta- rer för att man ska begripa det.

I Jöran Mjöbergs förord om Fuentes' författarskap i stort läggs heller ingen stör-re vikt vid berättelsen *Aura*.

Åsa Hammar

Jan Guillou. JUSTITIEMORD. 200 s.
Askelin & Hågglund 1983. Pris: ca 110:-

ISBN 91-7684-033-6

Jan Guillou/Göran Skytte, NYA BERÄT-TELSE. 204 s. Askelin & Hågglund 1984.
Pris: ca 105:-

ISBN 91-7684-046-8

Guillou gav justitiemördade raggaren Keith Cederholm upprättelse. Skytte ordnade så att justitieminister Ove Rainer fick sparken och bildigen avrättades.

Två »justitiemord». Ett uppdagat av och ett orsakat av god, envig och outtröttlig journalistik från två av Sveriges duktigaste.

Deras avslöjanden blir givetvis verkliga avslöjanden med effekt tack vare att de är sanna i varje detalj och presenteras på ett stilistiskt och delvis dramatiskt sätt.

Många i min bekantskapsrets retar sig på Guillous/Skyttes självodhet över den egna förtärligheten. Retningen är så stark att den stoppar läsning.

Visst finns i böckerna här och där lite självfixering, främst hos Skytte. Men det är strunt, en ovidkommande detalj. Det är det skrivna som gäller och det är förtärligt.

En rejäl plump i protokollet dock för Skytte. Han har kunskaper om aktieaffä- rer. 1983 använde han dessa för att speku- lera på börsen för egen vinning.

Nils Funcke

Lars Gustafsson. FÅGLARNA och andra dikter. 91 s. Norstedts 1984. Pris: ca 94:-

ISBN 91-1-841142-8

Det är lättare att tränga in i Lars Gustaf-ssons dikter än i hans romaner, därmed ing- et nedsättande sagt om de sistnämnda. Men i dikterna finns en mer direkt ton, en mer naken tanke och desto större blir överrask- ningarna. Hans senaste diktsamling bärs upp av ett stort sjok dikter där fåglar är det gemensamma motivet. Denna del av sam-lingen är onekligen den bästa. Dikten om skäggdoppingen kommer här åter, lite kor- tare bara, och det är fortfarande en lika oerhörd bild av förmimmelser i en gräns- trakt.

I vissa av dikterna finns en mycket tydlig Gudsexistens, så tydlig att tidigare spår i Gustafssons diktning nu blir begripliga; en mycket speciell religiös ton, lika stark och kortvarig som de ögonblick då Gudstanken verkligen förnims hos de troende.

Jan-Olov Nyström

Björn Håkansson. SONEN. Roman. 254 s. Bonniers 1984. Pris: ca 138:-

ISBN 91-0-046331-0

Sonen är en lättläst roman om svår faderskärlek.

När tonårssonen blir förälskad, känner sig fadern sviken. Han försöker att påverka en kärlek, som inte går att stoppa. Oförstående saboterar han den bräckliga tillit, som de byggt upp under 18 år. En till synes stabil familj går därmed mot sin upplösning.

För att överleva behöver familjen »gemensamhetskänslans vind» och »det dagliga småpratets åror», där varje del i familjen kan känna sig betydelsefull och älskavärd. Frågan som ställs är dock om det räcker med ord och små vardagshandlingar. Är kärleken en lek med ord eller en lek med lekfullhet?

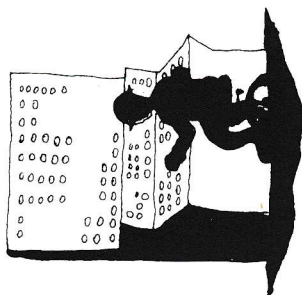
Bror Kajsauntti

Ingemar Hägglöf. BERÄTTA FÖR JOEN, mina år med ryssarna. Ill. foto författaren. 294 s. Norstedts 1984. Pris: ca 120:-

ISBN 91-1-84 3322-7

Hägglöf, en f.d. ambassadör, berättar för sin sonson Joen, om sina diplomatår i Sovjetunionen och om när han, som sekreterare vid UD:s handelsavdelning, deltog i de pressande och långdragna förhandlingarna om miljardkrediten till Sovjet strax efter kriget. Mitt under brinnande krig, sommaren 1943, kommer paret Hägglöf till Kujbyev, dit den svenska ambassaden, liksom andra ambassader, hade blivit evakuerade. Senare i Moskva, skildrar Hägglöf, det alltså spända förhållandet mellan de allierade, de dramatiska förhandlingarna mellan Finland och Sovjet under 1944, ehuru från en perifer position. Under förhandlingarna om den svenska regeringens miljardkredit, befinner sig emellertid Hägglöf i centrum. Förhandlingarna skildras ingående. Här leveras åtskilligt med kritik mot, som han anser, Undéns och Myrdals naiva inställning till Sovjet.

Björn Wallgren

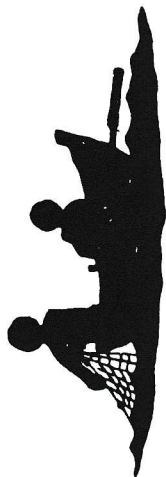
Lars Gustafsson. STUNDER VID ETT TRÄDGÅRDSBORD. Stycken om konst och litteratur. 153 s. Alba 1984. Pris: ca 100:-

ISBN 91-7458-660-2

Artikelsamlingen *Stunder vid ett trädgårdsbord* fortsätter serien som inletts med *Utopier, Kommentarer och Filosofier*. Den innehåller tre avsnitt: motsättningen civilisation/natur, tre artiklar om Robert Musil och några textanalyser; bl a behandlas Tranströmer, Gyllenstein och Max Frisch. De verkliga pärlorna återfinns i första delen: en genial uppgörelse med Benkt-Erik Hedins förståndshandikappade poesi; en analys av dagspressens rollförändring från opinionsbildare till psykoterapeut; en diskussion om sekelskiftesestetik och SF-litteraturens uppkomst.

En essä tillhör det bästa jag någonsin läst. På sex (!) sidor dissekteras myten om Staden som befriare. Gustafsson visar hur det moderna stadssamhället brutit båda sidorna löften; rikedom för alla och kontakter. I stället drivs invånarna till allt större andlig och ekonomisk misär i en tilltagande isolering, där överblicken är förbehållen makt-havarna. Och detta är ingen framtidvision!

Dennis Zackrisson

Gunnar Hägglöf. VÅGEN UT. 287 s. Norstedts 1984. Pris: ca 150:-

ISBN 91-1-843492-4

Den svenska neutraliteten under andra världskriget var tysk.

Hägglöf var under kriget chef för utrikesdepartementets handelsavdelning. Det var han som förberedde och genomförde förhandlingarna med såväl tyskarna som de allierade.

Men han fick även förhandla med regeringen. Hägglöf verkade för ett större tillmötesgående av de allierades krav, men rönt motstånd från såväl utrikesminister Günther som statsminister Hansson.

Intressant är också att notera att Per Albin inte var en vindflöjel, som svängde med krigskonjunkturerna. När det gick dåligt för tyskarna ville han inte kasta om utan fortsätta med den tyska neutraliteten.

Hägglöf har med *Vågen ut* skrivit en initierad och medryckande bok om den föga hedervärda svenska handelspolitiken under andra världskriget.

Nils Funcke

Torsten Jurell. RÖTT BLOD VIT FROST. Finska inbördeskriget 1918. Bildtexter av Carsten Palmaer. Svensk och finsk text. Övers. till finska av Heli Santavuori. 48 s. Mannerheim & Mannerheim 1984. Pris: ca 110:-

ISBN 91-7770-005-8

Vem blir inte gripen av att läsa Väinö Linna's torpartrilogi? Detta epos har inspirerat Torsten Jurell att göra en serie träsnitt med motiv från det finska inbördeskriget 1918.

Bilderna blev en utställning och nu en bok med komplementär texter av Carsten Palmaer.

Jurell gjorde klokt i att välja träsnittet för sina bilder. Med en kraftfull teknik i »Sven Ljungbergs» anda har han lyckats fånga de sega, slitna kämpande människorna och det karga landskapet. Detta är särskilt markant i de bilder där han arbetat endast med svart, vitt och gråtoner.

Det har blivit en stark bok, både som bildmässig upplevelse och som påminnelse om en viktig del av vår nordiska historia.

Staffan Glassel

Otto Kumenius. KONTRASPION FÖR FEM NATIONER. Ill. foto författaren. 272 s. Atlantis 1984. Pris: ca 110.

ISBN 91-7486-360-6

Kumenius skildrar inlevelsefullt, spännande och med ett enkelt språk sina år som kontraspion för Finland. Han berättar med patos om Finlands kamp under vinter- och fortsättningskriget mot Sovjet och dess motvilliga samarbete med Tyskland under en period. I samband med en räddningsaktion för 5000 baltiska flyktingar, som skall räddas till Sverige under krigets slutskede, tvingas Kumenius fly ur landet. Författaren är skarpt kritisk till efterkrigsgenerationen av finska politiker, som han anser »lika gärna kunde styra landet från Moskva». Våren 1945 fungerar Kumenius som svensk dubbelagent mot Tyskland och Japan och delvis i amerikansk tjänst.

I ett något dunkelt kapitel skildrar författaren sin inblandning i Bergling-affären. över gränsen till det marxistiska Sydmenen.

Björn Wallgren

Sture Källberg. I DANKOS HUS. 230 s. Norstedts 1984. Pris: ca 118:-

ISBN 91-1-841252-1

Sommaren 1958 arbetar Sture Källberg i en jugoslavisk ungdomsbrigad på ett vägbygge i Slovenien. 24 år senare är han tillbaka i Jugoslavien, nu i Kroatien, för att försöka lista ut hur den jugoslaviska socialismen fungerar med dess arbetarråd och självförvaltning.

Källberg fortsätter envist att ta upp socialistiska spörsmål i sitt författarskap. Och detta trots att det idag »inte är riktigt lägligt att skriva om socialism, annat än i fördömande ordalag».

Ingen skall därför tro att Källberg okritiskt anammar den jugoslaviska modellen. Han är kritisk till mycket och går ofta hårt åt partipampar och industridkare i sina intervjuer. Ingen skall heller tro att det bara rymms politik i Dankos hus vid Adriatiska havet. Nej, där finns utrymme också för människo- och naturskildringar och för personliga kommentarer.

Bengt Dagrin

Selma Lagerlöf. MADAME DE CASTRO. Kommentarer och efterord Birgitta Holm. 73 s. Bonniers 1984. Pris: ca 74:-

ISBN 91-0-046231-4

Birgitta Holm. SELMA LAGERLÖF OCH URSPRUNGETS ROMAN. Romanens mödrar 2. 322 s. Norstedts 1984. Pris: ca 135:-

ISBN 91-1-843411-8

Två Lagerlöf-volymer, en om, och en av. *Madame de Castro* är en versberättelse tillkommen i författarskapets början, före de stora romanerna. Holms studie ingår i ett större projekt, utforskandet av »romanens mödrar». Holm har satt sig i sinnet att kränga på Lagerlöf en modern språkdikt, sydd av nutida teorier om tecken och språk.

Artur Lundkvist. FÄRDAS I DRÖMMEN OCH FÖRESTÄLLNINGEN. 188 s. Bonniers 1984. Pris: ca 115:-

ISBN 91-0-046233-0

Lundkvist ger flödande bilder och löpande tankar från sin svåra sjukdomstid. Det rör sig om genomarbetade diskurser om liv och dikt och om till synes autentiska fragment från ett drömligt tillstånd. Hållningen är seende men medflytande, en färd in i och ut ur visioner, inga samlade viljebrott förekommer; det är som mottagare av intryck Lundkvist reser. På slutsidorna återfinns dock något slags credo: Konstnären skall inte svara, »endast se och återskapa» information i skeendet. Det gör att boken, alla geniala bilder till trots, ger ett fatalistiskt intryck. Men det tål väl sägas ånyo: Lundkvist är en suverän ordbehandlare och läsaren har stora möjligheter att omskapa de föreslagna bilderna.

Tryggve Lundh

Tomas Löfström. TRANSIT. Reseberättelser. 218 s. Wahlström & Widsstrand 1984. Pris: ca 90:-

ISBN 91-46-14802-7

Om mötet med en motorcykeltjej i rött skinnstall på pizzerian i Eslöv, om romantiska förvecklingar under en långflit med en fransk långträdare, om en hiskelig snö vinter på Österlen och om en vecka på Transsibiriska järnvägen står att läsa i denna spännande komposit.

Det är tjugotre texter om resor, egna och andras. I Sverige, Europa och vidare bort genom Asien. Om resandet som drift och idé.

Några texter behandlar reseskildringen som genre. Här presenteras och värderas engagerat vad andra skrivit. Löfström kan sin sak.

Stockholmarna börjar med fördel på sid. 112 där författaren överaskar med ett kärleksporträtt av rikets enda egentliga storstad. Det tackar vi för.

Lennart Nylund

Frederick Malins. SÅ TECKNAR DE STORA MÄSTARNA. Övers. Kerstin Karlsson. Förord Philip von Schantz. 126 s. Forum 1984. Pris: ca 185:-

ISBN 91-37-08382-1

Äntligen en sammanställning av konstverk som inte är kronologiskt ordnade i ismer och skolor. Här ställs några av konsthistoriens största europeiska konstnärers (inga kvinnor) teckningar mot varandra tvärs över århundradena. Bilderna är tematiskt ordnade efter motivval i jämförande syfte. Valet av bilder är så finurligt och sammanställningen så genomtänkt att seendet känns nyvaknat och de gamla mästararnas formlösningar blir tydliga och begripliga.

Det pedagogiska greppet är inte fullt lika övertygande vad de korta analyserande texterna beträffar. Här har författaren blandat vetenskapligt stringenta analyser med eget tyckande utan konsekvens. Trots detta är boken på grund av sin bildsammanställning att rekommendera till alla konstnärer och bildintresserade.

Lisen Hesser

Jon Michelet. TERRA ROXA. Övers. Inge Knutsson. 300 s. Norstedts 1984. Pris: ca 140:-

ISBN 91-1-842182-2

Brasilien är ett väldigt land med stark koncentration av befolkningen till industriregionen i söder och med enorma områden som är synnerligen glest befolkade. Det är ett rött land, ett *Terra roxa*, i två bemärkelser: jorden i stora delar av landet är starkt rödfärgad och de senaste 20 årens militärstyre har varit rött i betydelsen blodigt.

Genom det som händer Bjorg Songedal, en ung norsk missionär i Mato Grossos djungel, får vi en upprörande skildring av ett brutalt samhälle. Slit och umbäranden, undernäring och sjukdomar, t o m rena avrättningar är de mångas pris för fåtalets vällevnad.

Det är en spännande berättelse med en genial upplösning.

Marianne Fors

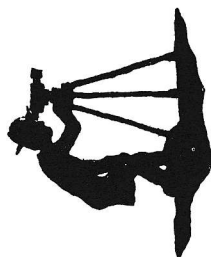
Thomas Mann. DAGBÖCKER 1935-36. Övers. Gunilla Bergsten. 338 s. Brombergs 1984. Pris: ca 147:-

ISBN 91-7608-101-X

Thomas Mann emigrerade från Tyskland våren 1933 och levde sedan i emigration under hela Tredje riket, visserligen som privilegierad emigrant. De aktuella dagböckerna skrevs i Schweiz. De nästan dagliga dagboksanteckningarna förmedlar en intressant inblick i en berömd personlighets vardag och umgänge (många kända personer passerar revy) samt i en stor författares skapandeprocess (åtminstone dess yttre ram). Trivialiteter (som ju också har sitt intresse) — »köpte en rakborste med grävlingshår», »Müslil till frukost», väderobservationer — växlar med tyngre noteringar, litterära t ex och inte minst korta, och alltför kultiverade, politiska kommentarer om nazistregimen.

Ett kort förord av översättaren, Thomas Mann-specialisten Gunilla Bergsten, och korta förklaringar i texten hjälper läsaren, liksom personregistret. Däremot framgår inte att den svenska utgåvan är »något förkortad» — hur, var, varför? — vilket omslagstexten påstår.

Martin Grass

MODERN FINSK LYRIK. I urval och tolkning av Bo Carpelan. 350 s. Bonniers 1984. Pris: ca 135:-

ISBN 91-0-046126-1

Carpelans tolkingsvolym behandlar 24 finskpråkiga diktare med debut mellan andra världskriget och 1970. Bland poeterna märks Anhava, Holappa, Haavikko, Saarikoski givetvis och Pentti Saaris. Det är lätt att se, och Carpelan säger det själv, att symbolism och metaforik inte är bärande drag i efterkrigspoesin, liksom att de finiska poeterna präglas av större satsning, ett allvar inför konstformen även i burleskerierna. Vill man vara gringig kan man säga att urvalet djupnar med rikhaltiga bidrag av 24 poeter men att mycken dikt måste ha utsvorats. Dessutom innebär slutåret 1970 för debut att flera av de nu stora i finsk poesi saknas, t ex Eva Kilpi.

Men det är ett stort arbete och Carpelan för säkert fram poesin till samtiden i kommande volymer. Boken avslutas med en kortfattad bio-bibliografi.

Trygve Lundh

Ferdinand Mount. DEN SAMHÄLLSFÄRLIGA FAMILJEN. En alternativ kärlekens och äktenskapets historia. Övers. Carita Boman. 339 s. Norstedts 1984. Pris: ca 128.

ISBN 91-1-843141-0

Är familjen det bästa stödet för det bestående? Ferdinand Mount hävdar tvärtom att »familjen är den enda till sin grundläggande karaktär konsekvent samhällsomstörtande organisationen».

Han gör en genomgång av familjens historia och tillbakavisar en mängd idéer som tidigare lagts fram. Det gäller bl a storfamiljen, den kärlekslösa modern, arrangerade och spontana äktenskap. I vissa fall sparkar han in redan öppna dörrar, t ex i angreppen på Engels.

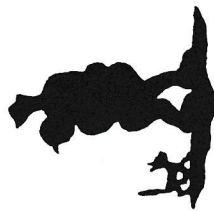
Tom Carlson

Även om den senare delen av boken heter *Familjen förr och nu*, så handlar det nästan enbart om förr.

Vart leder hans ståndpunkt i dag? En ökad privatisering och ett värnande om sitt inom den lilla familjen?

Vilken samhällsomstörtning kommer det att leda till?

Catrin Rönmark

Michael Nordberg. DEN DYNAMISKA MEDELIDEN. III. 400 s. Tiden 1984. Pris: ca 168:-

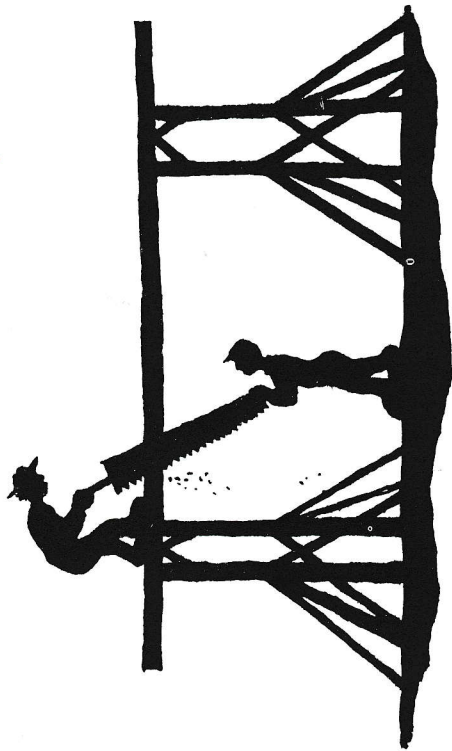
ISBN 91-550-2786-5

Nordbergs slutsats att »det mesta som är karaktäristiskt för det moderna Västeuropas tankegods, attityder och mentalitet i sina huvuddrag förelåg färdigt och formulerat under 1300-talet» underbyggs av en mycket bred, men lockande och lättläst genomgång av snart sagt alla samhällsområden, från familjeliv till astronomi. Resultatet är en skickligt genomförd utskäpning av fördomarna kring det utslutna begreppet »medeltid». Tvärtom våra invanda uppfattningar visar Nordberg att medeltiden var en mycket dynamisk period, inte minst inom naturvetenskapen, att den förstelnade skolastiken var en betydligt senare historia och att vår sentida och nutida vurm för reell nässansen snarare har en ideologisk än reell grund.

En svaghet är dock att författaren strängt uppehåller sig vid de skrivna urkunderna, poeterna, filosoferna, vetenskaperna.

Ett utomordentligt tryck och ett mycket rikt bildmaterial höjer bokens värde.

Jan-Olov Nyström

Charlie Nordblom. *INDUSTRISPIONAGE*. Ill. 320 s. Timbro 1984. Pris: ca 98:-
ISBN 91-7566-058-X

Nordbloms bok handlar inte om industrispionage i allmänhet, utan om Sovjets spionage i allmänhet och dess industrispionage i synnerhet. Bäst är de avsnitt som beskriver KGB:s och GRU:s uppbyggnad och arbetsätt samt, framför allt, beskrivningen av hur man steg för steg går tillväga för att värva svenska agenter — en självklar läsning för alla med tillgång till säkerhetsskänsligt material!

Den viktiga granskningen av Sovjets industrispionage störs tyvärr av att Nordblom helt — men outtalat — utgår från att USA har rätt att diktera Sveriges handelspolitik; allt som strider mot USA:s embargo politik betecknas som olagligt. Slarv, som en del ombrytningsfel i texten och motsägande faktauppgifter, sänker också trovärdigheten, liksom Nordbloms totala avsaknad av källkritik och ibland lättsinniga tolkningar av fakta.
Sammanfattningsvis: En mycket viktig bok — trots stora brister.

Hans Olsson

Ludvig Nordström. *LORTSVERIGE*. Ill. och fotografier av författaren. Efterord Birger Lundberg. 460 s. Tidsspeglens Sundsvall, 1984. Pris: ca 125:-
ISBN 91-86790-00-5

Få reportage är läsbara efter 46 år. Så sett är *Lortsverige* en anmärkningsvärd prestation. Kartläggningen av det svenska bostadsbeståndet tog åtta veckor och satte igång en hetsig debatt. Idag skulle det sannolikt kräva ett ämbetsverks insatser och resultera i en gäspning.

Nordström hade klar blick för att nyheter som centralvärmen, vattenledningen och badrummet var bestående framsteg för folk och innebar befrielse; *Det elektriska ljuset betydde, att det blev roligare att leva*.
Inte desto mindre grumlas Nordströms sociala patos av folkförakt, moralism och rasistiska överlag: *I sista hand är bostadsfrågan en människofråga*. Påfallande är hans ohistoriska syn på bebyggelseutveckling och sedvänjor. Provinsialläkarnas arbete i bygderna glorifieras medan rättvisekamp förvandlas till understödsgarand. Ändå återupstår här ett Sverige som en gång var — och inte bör glömmas.

Mats Miljand

Göran Palm. *SVERIGE EN VINTER*. GA. 286 s. Författarförlaget 1984. Pris: ca 130:-
ISBN 91-7054-457-3

Homeror eller Heine — såg hellre Palm: ett slags blankversepos med källhänvisningar. Vintersagan om Sverige från armod till välstånd och utsupet må ivrigt diskuteras i framtida torvkojor. — Allegori? Bara i anslaget: Sverige som huttrande uteliggare med Karesuandotrakten som vinterluva (likt en Nils Holgersson i Merkators projektion).

I övrigt rymisk klartext på enkelspalt. Magistern utpekar fundamenta. T ex byggnaders grundläggning i Göteborgslära — ett avsnitt varom åtskilligt vore att säga. Men detta gäller ju hela boken — köp, läs och invänd!

Långa och fullt njutbara partier kunde med heder burit överskriften »Till statsrådet och chefen för arbetsmarknadsdepartementet». Just så borde utredningar formuleras.

Men vissa avsnitt, som de om Ådalen och Diktens spörrvakt är verkligt fängslande! En bok att inte underskatta.

Siwe Raadik

Berndt Pettersson. *SCENER TECKNINGAR*. 31 s. Bildförlaget Öppna Ögon 1984. Pris: ca 46:-
ISBN 91-85906-09-3

Det är modigt av ett litet förlag och vårt beröm att våga ge ut något så smalt som en konstnärs skisser och teckningar. Berndt Pettersson har en snabb träffsäkerhet som är kraftfull utan att någonsin förfalla till schablonartad elegans. Motiven är ögonblicksscener hämtade ur Klarateaterns och stadsteaterns repetitioner.

Trots säkerheten i tolkningen av tillstånd och känslor, lämnas man dock som betraktare ganska utanför. Utan någon som helst presentation av vare sig konstnär eller motiv blir bilderna här mest bara en angelägenhet för de redan invigda. Åtminstone blir jag mer irriterad än nyfiken.

Lisen Hessner

Bengt Polhjanen. *KASALAND*. 249 s. Norstedts 1984. Pris: ca 125:-
ISBN 91-1-841562-8

Kasaland är en berättelse om hästsmuggling i Tornedalen under 1950-talet. En hel by dras in i affären, som slutar i en menedshärva, där folket ställs mot överheten.

Tiden är svårbestämd, vilket gör det svårt att följa handlingen. Romanen växer fram fragmentariskt ur nedtecknade minnen i en vaxduksbok. Språket är till en början kargt men växer i styrka med de människorna som utvecklas ur förnedring mot en begynnande storhet. Tonen är realistisk »med kraft från jorden, men folk från fittan». Männan är hårt arbetande hästkarlar, som sjunger om »Rövar-Robert» och röker Arbetare-Työmiens. Svårtydda begrepp i boken härrör från tornedalsfinnskan, som finns i romanens grund.

Bror Kajsajuntti

Pentti Saarikoski. VID EUROPAS RAND -en kinesisk bild. Övers. Antti Jalava. 168 s. Rabén & Sjögren 1984. Pris: ca 96:- ISBN 91-29-56594-4

Pentti Saarikoski. DEN DUNKLES DAN- SER. En diktsvit. 44 s. Bonniers 1984. Pris: ca 53:-

ISBN 91-0-046066-4

Vid Europas rand blev Saarikoskis sista prosabok och består av en samling korta stycken som i sin tur är hopfogade av snabba reflektioner som tycks födas ur varandra. Association ger association. Metoden har sina uppenbara risker, och författaren undgår dem inte. Bitvis är det livfullt och träffsäkert, men lika ofta tjatigt, krystat och privat på ett sådant sätt att läsaren blir uttråkad. Ämnena skiftar: Tjörn, hustrun, språkstudier, resor, världspolitik m m.

I diktsviten rör sig Saarikoski åter i sitt rätta element. I lyriken tar han ut svängarna mer, och tvingas samtidigt till större koncentration. Språket har en botten i tankar och upplevelser som gör dem gripande, tvingar läsaren att lyssna. Om inte författaren var så suveränt ärlig, skulle den här formuleringen framstå som inställsam: »Jag försöker tala så enkelt att även en vuxen människa kan förstå mig». Nu gör den inte det.

Martin Landahl

Wole Soyinka. AKE — BARNDOMS- ÅREN. Övers. Lennart Olofsson. 274 s. Wahlström & Widstrand 1983. Pris: ca 110:-

ISBN 91-46-14303-3

Aké heter den nigerianska landsortsstad där Wole Soyinka växer upp. Föräldrarna är engelspråkiga och kristna — pappan är överlärare vid elementarskolan — och deras hem är ett slags improviserat intellektuellt centrum i staden. Ständiga, ändlösa och upphetsade diskussioner pågår runt omkring lille Wole som suger i sig allt han hör.

Anne Lidén

Juan Rulfo. SLÄTTEN I LÅGOR. Övers. Margareta Marin och Lars Axelsson. 164 s. Nordan 1984. Pris: ca 84:-

ISBN 91-7702-086-3

Den mexikanske författaren Juan Rulfo gav 1953-55 ut sina två böcker, novellsamlingen *Slätten i lågor* och romanen *Pédro Páramo* som båda skildrar landskapet Jalisco i västra Mexiko. Novellerna handlar bl a om revolutionen och bygger på barn- domsminnen från 20-talet. I konkreta mo- nologer låter Rulfo högsåttens folk berätta om sina liv, helt utan sentimentalitet.

Naturkrafterna regerar. Solen bränner, den uttorkade jorden blåses bort och reg- nen uteblir. Människorna drivs av ödet till bestialiska våldsdåd i hat och hämnd. Kri- minalitet och social strid förväxlas. Och fattigdomen lämnar människan i total en- samhet.

Den fatalistiska grundsynen i Rulfos no- veller motsägs av hans spänstiga, koncent- rerade och laddade språk. Den pessimistis- ka realismen i skildringen av byarnas folk kontrasterar mot den USA-dominerade ut- vecklingsoptimismen i Mexicos efterkrigs- politik.

Anne Lidén

Han lär sig tidigt läsa och börjar längta efter skolan långt innan han egentligen har tillräde dit.

Barndomsåren återberättas på en detalj- skarp prosa. Så småningom växer ett port- rätt fram av en genomsökande, slagfärdig och intelligent pojke, utan att för den skull Wole framstår som självgod; omgivningen gör också emellanåt sitt bästa för att sätta honom på plats.

Vad som bl a stannar i minnet är värmen och livsbejakelsen hos familjen, hos gran- nar och vänner i Aké.

Martin Landahl

Hans Sundström. BÖNDER BRYTER BYGD. Studier i Övre Norrlands bebyggel- sehistoria. Bothnica 4. Ill. 180 s. Norrbot- tens museum 1984. Pris: ca 55:-

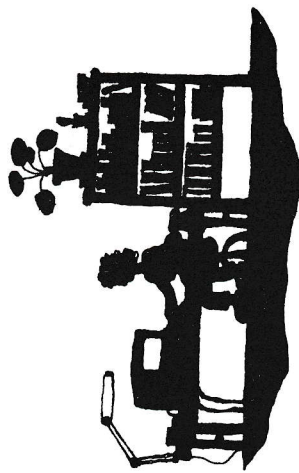
ISBN 91-85336-34-3

»Vetenskap är den villfarelse som för till- fället doceras vid våra universitet», citerar Sundström signaturen Gruk och hävdar att vår nordliga bebyggelsehistoria måste skrivas om. Skriften utgör, tillsammans med ti- digare utgivna *Ogräs i odlingshistoriens tjänst* (Bothnica 2) hans doktorsavhand- ling.

Sundström underkastar den hitillsvaran- de historieskrivningen en grundlig gransk- ning och finner att källmaterialet inte tillä- ter de slutsatser man dragit. Enligt gängse historieskrivning skulle kolonisationen av Övre Norrland startat först efter Nöte- borgsfreden 1327, med en kraftig befolk- ningsökning under 1400-talet.

Genom en tvärvetenskaplig ansats, där resultat från bl a arkeologisk, namnveten- skaplig och pollenanalytisk forskning utgör grundstenar, har Sundström kommit till re- sultatet att kolonisationen bör ha startat något sekel tidigare än man hittills trott. Därmed skulle inte heller världsliga och kyrkliga stormän samt centralmakt ha spe- lat den centrala roll för koloniseringen som hävdats.

Hans Olsson

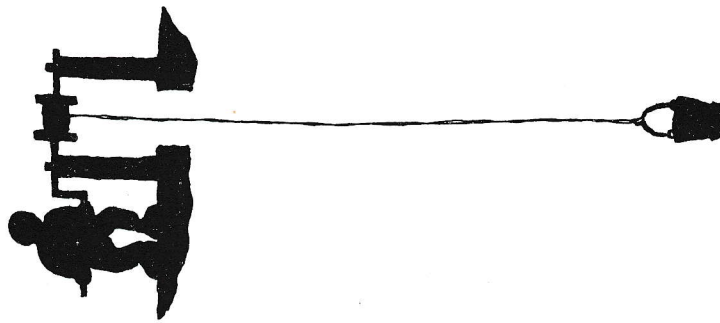
Anton Tjechov. ETT JAKTDRAMA. Övers. Hans Björkegren. Förford: Jan Bro- berg. 232 s. Prisma 1984. Pris: ca 135:-

ISBN 91-518-1725-X

Tjechov är mest känd för sina noveller och dramer. Framförallt i författarskapets bör- jan skrev han dock mycket annat: reporta- ge, kåserier m m. Från denna period är *Ett jakt-drama* hämtad. Den betecknas med all rätt som kriminalroman, men det dröjer 160 sidor innan det kriminella blir synligt. Så långt består berättelsen mest av en prov- karta på de karaktärer, situationer och stämningar Tjechov senare skulle utveckla och fördjupa i sina mästerliga noveller. De- genererade adelsmän, alkoholiserade bön- der, cyniskt genomsökande men hand- lingsförlamade flånörer, den oskuldsfulla fallna skönheten — här finns hela kören av tjechovröster, orkestrerade i deckarroma- nens form. Och när dramat väl kommit igång sitter man fast som i ett skruvstöd i dess successivt ökande spänning.

Bättre underhållning kan svårigen tän- kas en vinterkväll, när vinden viner och snön yr mot fönsterrutorna.

Kent Begler

dellen Nora och den nästan lika gravt an-
gripne Aron, affärsgenet med de snabba
klippen, ömsom sliter itu varandra, ömsom
dväljs uppe i himlen, saknar intresse.

Möjligtvis skulle man kunna tänka sig,
att författaren varit ute just för att de-
monstrera det perverterade samhället, men
i så fall har han slarvat milt sagt oförlåtligt
med scenanvisningarna.

En fadd smak av depraverad litteratur
kletar vid.

Birger Andersson

Christa Wolf. KASSANDRA. Övers. Mar-
garetha Holmqvist. 248 s. Norstedts 1984.
Pris: ca 125:-

ISBN 91-1-841161-4

Homeros berättar i Iliaden om den olyckli-
ga Cassandra, dottern till kungen i Troja.
Cassandra var sierska men förbannad av
Apollon så att ingen trodde hennes profeti-
or. När hon förutspådde Trojas fall spär-
des hon in som vansinnig och hon mötte
döden i Grekland dit hon fördes som fånge
av Agamemnon, segraren vid Troja.

Kassandragestalten har på senare år bli-
vit något av en kultfigur inom den kvinnli-
ga fredsörelsen.

Den östtyska författaren Christa Wolf
har nu skrivit en Kassandras inre monolog
och försett den med en utförlig kommentar
i form av fyra »föreläsningar».

Om man kan bortse från de dagspolitiska
vinklingarna kan boken fungera som en in-
spiration att en närmare på de antika gre-
kiska klassikerna. Och de är ju inte det
sämsta.

Eva Bäckstedt

Jacques Werup. VEM ÄR NORA PREN-
TISS? 132 s. Bra Böcker 1984. Pris: bok-
klubb

ISBN saknas

En bok som skall intressera människor
måste ha ett begripligt formulerat allmän-
giltigt budskap. Det har inte den här. His-
torien om hur den — inom snart sagt själs-
livets alla områden — patologiska fotomo-